

Ochrana a podpora ľudských práv

Zborník príspevkov zo seminára

Bratislava
2017

Obsah

Úvod Svetlana Chomová	3
Ochrana ľudských práv v SR z pohľadu Európskeho súdu pre ľudské práva JUDr. Marica Pirošíková, zástupkyňa SR pred ESLP	5
Kultúrne práva národnostných menšín v SR PhDr. Kálmán Petőcz, Academia Istropolitana Nova, podpredseda za občiansku spoločnosť Rady vlády SR pre ľudské práva	33
Podpora vzdelávania v rómskom jazyku: Dilemy a možné riešenia Jarmila Lajčáková, LL.M, SJD, Centrum výskumu etnicity a kultúry	44
Vzdelávanie detí a mládeže o holokauste - výzva a nevyhnutnosť PhDr. Monika Vrzgulová, CSc., Dokumentačné stredisko holokaustu	56
Práva dieťaťa a ich uplatňovanie JUDr. Karel Molin, Národné koordinačné stredisko pre riešenie problematiky násilia na deťoch	61
Úspešné projekty zamerané na ochranu seniorov Ľubica Gáliková, Fórum pre pomoc starším	68

Úvod

Uplatňovanie, ochrana a podpora ľudských práv sú neodmysliteľnou súčasťou činnosti kultúrnych a osvetových inštitúcií. Národné osvetové centrum preto v roku 2016 pripravilo seminár s cieľom upriamiť pozornosť pracovníkov v oblasti kultúry na aktuálne otázky a dokumenty týkajúce sa ochrany a podpory ľudských práv, zvýšiť dôraz na problematiku predchádzania rasizmu, diskriminácie, xenofóbie, antisemitizmu a pod. v rámci aktivít občianskeho vzdelávania realizovaného kultúrными subjektmi, inšpirovať a usmerniť kultúrne organizácie pri realizácii podujatí s problematikou ochrany a podpory ľudských práv.

Ako vyplýva aj z Celoštátnej stratégie ochrany a podpory ľudských práv v Slovenskej republike, ktorú prijala vláda SR v roku 2014, výchovu a vzdelávanie k ľudským právam je potrebné chápať ako

- získavanie vedomostí **o** ľudských právach a slobodách, učenie o fungovaní národných a medzinárodných ochranných nástrojoch (výchova **o** ľudských právach);
- získavanie postojov a zručností **na** podporovanie a ochranu ľudských práv (výchova **pre** ľudské práva);
- rozvíjanie prostredia, ktoré propaguje učenie sa a vyučovanie **v** oblasti ľudských práv (výchova **v rámci** ľudských práv).

Kultúrne organizácie by sa mali v oblasti uplatňovania, ochrany a podpory ľudských práv v každodennom živote orientovať najmä na:

- tímovú prácu a spoluprácu s odborníkmi, zainteresovanými na vzdelávaní (animátori, školitelia, propagátori, poskytovatelia, sprostredkovatelia, poradcovia),
- spoluprácu s miestnymi spoločenstvami pri riešení určitých spoločných sociálnych problémov (nezamestnanosť mládeže, občianska apatia, vylúčenie zo spoločnosti, násilie a agresívne správanie a pod.),
- oboznámenie s novými vzdelávacími a učebnými metódami (štruktúrovaná diskusia, riešenie problémov, brainstorming, učenie podporované médiami, workshopy),
- spoluprácu s rodičmi, médiami, mimovládnyimi organizáciami a miestnymi spoločenstvami,
- súhru medzi občianskou aktivitou (aktívna účasť, dobrovoľníctvo, budovanie sebadôvery, riešenie konfliktov, vyjednávanie a pod.) a vzdelávaním,
- vytváranie dostupných služieb a poradní, informačných centier,

- partnerstvo medzi vzdelávacími inštitúciami a občianskou spoločnosťou, hospodárskym sektorom, médiami, súkromným sektorom, ostatnými verejnými službami (zvlášť s tými, ktoré sa podieľajú na realizácii ľudských práv).

V tomto zborníku prinášame výber príspevkov, ktoré odznali na seminári pripravenom NOC. Sú zamerané na ochranu ľudských práv v SR z pohľadu Európskeho súdu pre ľudské práva, kultúrne práva národnostných menšín, integráciu marginalizovaných skupín prostredníctvom kultúry a vzdelávania, vzdelávanie o holokauste, práva dieťaťa a ich uplatňovanie, úspešné aktivity a projekty zamerané na deti a ochranu seniorov.

Svetlana Chomová

Najzraniteľnejší poškodení z hľadiska judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva

JUDr. Marica Pirošíková
zástupkyňa SR pred ESLP

POZITÍVNE ZÁVÄZKY VYPLÝVAJÚCE Z PRÁVA NA ŽIVOT, SÚKROMIE A ZO ZÁKAZU PONIŽUJÚCEHO ZAOBCHÁDZANIA

Z práva na život, súkromie a zo zákazu ponižujúceho zaobchádzania vyvodil Európsky súd pre ľudské práva (ďalej len „Súd“) pozitívne záväzky štátu, na základe ktorých možno od vnútroštátnych orgánov vyžadovať prijatie opatrení aj vo sfére vzťahov medzi jednotlivcami navzájom. Štáty majú povinnosť chrániť život, fyzickú a morálnu integritu jednotlivca pred inými osobami a musia prijať primerané kroky s cieľom zabrániť zlému zaobchádzaniu páchanému súkromnými osobami, pokiaľ o ňom štátne orgány vedia alebo mali vedieť (napr. rozsudok *Z. a ďalší proti Spojenému kráľovstvu* z 10. mája 2001, ods. 73). V tomto ohľade sú povinné zachovávať a v praxi aplikovať primeraný právny rámec poskytujúci ochranu voči aktom násilia zo strany súkromných osôb (pozri napr. rozsudok *X. a Y. proti Holandsku* z 26. marca 1985 a rozsudok *M. C. proti Bulharsku* zo 4. decembra 2003). Najmä deti a ďalšie zraniteľné osoby sú oprávnené na účinnú ochranu. Pozitívne záväzky štátov sú v judikatúre Súdu formulované tak na úrovni hmotnoprávnej, tzn. prijatie opatrení na ochranu života a fyzickej a morálnej integrity jednotlivcov, ako aj na úrovni procesnoprávnej, tzn. uskutočnenie účinného oficiálneho vyšetrovania vedúceho k identifikácii a potrestaniu zodpovedných osôb.¹

Povinnosť chrániť právo na život (hmotnoprávny aspekt)

Pokiaľ ide o právo na život, Súd pripomenul, že prvá veta článku 2 ods. 1 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd

¹ Bližšie pozri Pirošíková, M.: Práva osoby poškodenej trestným činom z hľadiska aktuálnej judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva, *Zo súdnej praxe*, 4/2013, s. 146 a nasl.

(ďalej len „Dohovor“) ukladá štátu nielen zdržať sa úmyselného a nezákonného pozbavenia života, ale tiež uskutočniť primerané kroky na ochranu života osôb podliehajúcich jeho právomoci (pozri rozsudok *L. C. B. proti Spojenému kráľovstvu* z 9. júna 1998, ods. 36). Tento záväzok zahŕňa primárnu povinnosť štátu zabezpečiť právo na život tým, že zavedie účinné trestnoprávne ustanovenia odstrašujúce od páchania trestných činov proti jednotlivcovi a systém orgánov činných v trestnom konaní na zabezpečenie prevencie, potlačania a trestania porušení týchto ustanovení. Zároveň môže tento záväzok za určitých okolností prerásť do pozitívnej povinnosti štátnych orgánov uskutočniť preventívne operatívne opatrenia na ochranu osoby, ktorej život je v ohrození z dôvodu trestnej činnosti inej osoby (pozri rozsudok *Osman proti Spojenému kráľovstvu*, rozsudok z 28. októbra 1998, ods. 115). V prípadoch *Kontrová proti Slovenskej republike* (pozri rozsudok z 31. mája 2007) a *Opuz proti Tureckej republike* (rozsudok z 9. júna 2009), berúc do úvahy tento pozitívny záväzok, Súd rozhodol, že v prípade, ak štátne orgány vedeli alebo mali vedieť o možnom riziku porušenia práv obetí a nevykonali potrebné opatrenia, došlo zo strany štátu k porušeniu článku 2 Dohovoru.

Povinnosť viesť účinné oficiálne vyšetrovanie násilnej smrti (procesnoprávny aspekt)

Povinnosť chrániť právo na život v zmysle článku 2 Dohovoru ďalej vyžaduje, aby sa uskutočnilo účinné oficiálne vyšetrovanie, ak boli jednotlivci násilne usmrtení. Hlavným cieľom takéhoto vyšetrovania je zabezpečiť účinnú implementáciu vnútroštátneho práva, ktoré chráni právo na život, a v prípadoch, ktoré sa týkajú zamestnancov alebo orgánov štátu, zistiť ich zavinenie na úmrtiach, ku ktorým došlo v rámci ich zodpovednosti. Aká forma vyšetrovania naplní tieto ciele, sa môže meniť v závislosti od odlišných okolností. Avšak akýkoľvek spôsob je použitý, orgány musia konať z vlastnej iniciatívy bezprostredne po tom, ako sa o prípade dozvedeli. Nemôžu ponechať na iniciatíve blízkeho príbuzného, aby podal formálnu sťažnosť alebo bral zodpovednosť za priebeh akéhokoľvek vyšetrovania. Aby bolo vyšetrovanie namietaného nezákonného usmrtenia zamestnancami štátu účinné, môže byť všeobecne považované za nevyhnutné pre osoby zodpovedné a vykonávajúce vyšetrovanie, aby boli nezávislé od tých, ktoré boli zúčastnené na udalosti. Uvedené znamená nielen absenciu hierarchického a inštitucionálneho vzťahu, ale tiež reálnu nezávislosť. Vyšetrovanie musí byť tiež účinné v tom zmysle, že je spôsobilé viesť k identifikácii a potrestaniu zodpovedných osôb. Uvedené nie je povinnosťou vo vzťahu k výsledku, ale pokiaľ ide o spôsoby. Orgány musia uskutočniť primerané kroky, umožňujúce im zaistiť dôkazy

týkajúce sa prípadu vrátane *inter alia* výpovedí očitých svedkov, znaleckých dôkazov, a ak je to vhodné, pitvy poskytujúcej úplnú a presnú správu o zranení a objektívnu analýzu klinických záverov vrátane príčiny smrti. Pri akýchkoľvek nedostatkoch vyšetrovania, ktoré znemožnia zistenie príčiny smrti alebo zodpovednej osoby alebo osôb, hrozí, že budú v rozpore s týmto štandardom. Požiadavka promptnosti a primeranej rýchlosti je obsiahnutá v tomto kontexte. Zatiaľ čo môžu vzniknúť prekážky alebo ťažkosti, ktoré zabraňujú pokroku vo vyšetrovaní v osobitnej situácii, rýchla odpoveď orgánov vyšetrojúcich použitie smrteľného násillia sa môže všeobecne považovať za nevyhnutnú pre udržanie dôvery verejnosti v ich oddanosť právnemu štátu a prevenciu akéhokoľvek zdania kolúzie alebo tolerancie nezákonných konaní. Z rovnakých dôvodov musia existovať dostatočné prvky verejnej kontroly vyšetrovania alebo jeho výsledkov, aby bola zabezpečená zodpovednosť v praxi, ako aj v teórii. Stupeň verejnej kontroly sa môže, samozrejme, meniť od prípadu k prípadu. Akokoľvek, vo všetkých prípadoch blízki príbuzní poškodeného musia byť zapojení do konania v rozsahu nevyhnutnom na zabezpečenie ich legitímnych záujmov.

Príklady porušení pozitívnych záväzkov štátu vyplývajúcich z práva na život

V rozsudku *Kontrová proti Slovenskej republike* (rozsudok z 31. mája 2007) si Súd všimol, že v prípade sťažovateľky polícia nezaistila splnenie povinností vyplývajúcich z príslušných ustanovení Trestného poriadku a služobných predpisov, ako napríklad prijatie a riadne zaznamenanie sťažovateľkinho trestného oznámenia, začatie vyšetrovania trestnej veci a neodkladné začatie trestného konania proti sťažovateľkinmu manželovi, vykonanie riadneho záznamu tiesňového volania, upovedomenie nasledujúcej služby o situácii, a tiež prijatie opatrení v súvislosti s oznámením, že sťažovateľkin manžel má strelnú zbraň a vyhráza sa s ňou. Súd mal za preukázané, že priamym následkom týchto pochybení bolo usmrtenie sťažovateľkiných detí jej manželom. Uvedené však de facto skonštatoval už najvyšší súd pri zrušení rozhodnutia krajského súdu z 21. januára 2004 a rozsudku okresného súdu z 20. októbra 2003. Okresný súd obvinených policajtov spod obžaloby oslobodil. Bol toho názoru, že trestný čin marenia úlohy verejného činiteľa predpokladá zmarenie úlohy úplne alebo aspoň na určitý čas. Nepostačuje iba zdržiavanie splnenia úlohy. Dospel k záveru, že v posudzovanom prípade konanie policajtov neprerástlo do takéhoto zmarenia ich úlohy a ich konanie nemalo priamy vzťah k tragédii. Krajský súd zamietol odvolanie proti tomuto rozsudku. Najvyšší súd vo veci rozhodoval na základe sťažnosti pre porušenie zákona, podanej generálnym prokurátorom. Bol toho presvedčenia, že oba sudy vyhodno-

tili dôkazy nelogicky, nevzali do úvahy všetky relevantné skutočnosti a dospeli k nesprávnym záverom. Najvyšší súd bol toho názoru, že je zrejmé, že obvinení policajti zanedbali plnenie svojich úloh. Uviedol, že medzi ich protiprávnym konaním a fatálnym následkom bola priama príčinná súvislosť. Najvyšší súd vrátil vec okresnému súdu na opätovné prerokovanie a poukázal na to, že podľa § 270 ods. 4 TP je tento súd viazaný jeho už uvedeným právnym názorom. Následne okresný súd uznal policajtov B., P. Š. a M. Š. za vinných v zmysle obžaloby a odsúdil ich na tresty odňatia slobody v trvaní šiestich, štyroch a štyroch mesiacov. Súd tiež skonštatoval, že sťažovateľka nemala k dispozícii účinný prostriedok nápravy, prostredníctvom ktorého by sa mohla domôcť na vnútroštátnej úrovni náhrady za utrpenú nemajetkovú ujmu, ktorá jej vznikla v súvislosti s usmrtením jej detí, k čomu došlo v dôsledku opomenutia štátu splniť si povinnosti obsiahnuté v pozitívnom záväzku vyplývajúcom z článku 2 Dohovoru.²

V prípade *Branko Tomašić a ďalší proti Chorvátsku* (rozsudok z 15. januára 2009) boli sťažovateľmi príbuzní bábätko a jeho matky, ktorých zabil ich manžel/otec a potom zabil sám seba. Tento skutok sa stal mesiac po tom, ako bol prepustený z väzenia, kde vykonal trest za vyhrážanie smrťou svojej manželke. Pôvodne mu bolo nariadené povinné psychiatrické liečenie, ktoré mal absolvovať počas pobytu vo väzení, ako aj po skončení trestu odňatia slobody, ak to bude potrebné, avšak odvolací súd nariadil, aby liečenie bolo po jeho prepustení ukončené. Sťažovatelia namietali, že chorvátsky štát nevykonal primerané opatrenia na ochranu dieťaťa a jeho matky a nevykonal účinné vyšetrovanie prípadnej zodpovednosti štátu za smrť matky aj dieťaťa. Súd skonštatoval porušenie článku 2 Dohovoru z toho dôvodu, že chorvátske orgány nevykonali potrebné kroky na to, aby zabránili smrti dieťaťa a jeho matky. Konkrétne uviedol, že zistenia vnútroštátnych súdov a závery psychiatrického vyšetrenia nepochybne preukazovali, že orgány si boli vedomé skutočnosti, že hrozby voči matke a dieťaťu boli závažné, a že mali byť vykonané všetky opatrenia na ich ochranu. Súd si ďalej všimol niekoľko pochybení pri konaní vnútroštátnych orgánov: aj keď psychiatrický posudok, vypracovaný na účely trestného konania, zdôraznil potrebu pokračovania v psychiatrickom liečení, chorvátska vláda nepreukázala, že toto liečenie bolo v skutočnosti náležite vykonané; z predložených dokumentov vyplývalo, že liečenie manžela vo väzení pozostávalo z niekoľkých sedení so zamestnancami väznice, z ktorých ani jeden nebol psychiatrom; ani relevantné nariadenia, ani rozsudok súdu podrobnejšie neuvádzali, ako má byť liečenie vykonané;

² Bližšie k možnosti poškodených domôcť sa nemajetkovej ujmy pozri Pirošíková, M.: Práva osoby poškodenej trestným činom z hľadiska aktuálnej judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva, *Zo súdnej praxe*, 4/3013, s. 149-151.

a nakoniec, manžel pred jeho prepustením z väzenia nebol vyšetrovaný s cieľom zistiť, aké predstavuje riziko pre dieťa a jeho matku. Súd preto vyvodil záver, že vnútroštátne orgány nevykonali opatrenia potrebné na ochranu ich životov.

Povinnosť štátov chrániť jednotlivcov pred zlým zaobchádzaním a neprimeranými zásahmi do práva na súkromie (hmotnoprávny aspekt)

Podobné pozitívne záväzky ako Súd vyvodil z práva na život, sformuloval, aj pokiaľ ide o článok 3 (zákaz ponižujúceho zaobchádzania) a 8 (právo na súkromie) Dohovoru.

Z článku 3 Dohovoru Súd vyvodil povinnosť štátov zabezpečiť, aby jednotlivci podliehajúci ich právomoci neboli vystavení zlému zaobchádzaniu alebo trestom vrátane zlého zaobchádzania zo strany ostatných jednotlivcov. Podľa judikatúry Súdu je teda štát povinný zabezpečiť *inter alia* ochranu dieťaťa pred zneužitím. K porušeniu Dohovoru preto dochádza, ak sociálni pracovníci alebo štátne orgány vedeli alebo mali vedieť o tom, že obeť bola vo vážnom ohrození, a neurobili potrebné kroky, aby predišli porušeniu práv (pozri napríklad *A. proti Spojenému Kráľovstvu* (rozsudok z 23. septembra 1998). V prípade *E. a ďalší proti Spojenému Kráľovstvu* (rozsudok z 26. novembra 2002) Súd vytvoril štandard pre porušenie práv dieťaťa z dôvodu zlyhania zabrániť sexuálnemu zneužitiu, ktorý sa aplikuje na sociálnych pracovníkov. Podľa Súdu k porušeniu pozitívnych povinností dochádza už vtedy, ak daný pracovník neuskutočnil dostupné primerané opatrenia, ktoré skutočne mohli zmeniť alebo zmierniť spáchanú škodu. V prípade *E. S. a ďalší proti Slovenskej republike* (rozsudok z 15. septembra 2009) Súd rozšíril túto zodpovednosť nielen na nečinnosť individuálnych sociálnych pracovníkov, ale aj na procesy v rámci systému, ktoré viedli k neúčinnnej ochrane.

Podobne je obsiahnutý pozitívny záväzok štátu v článku 8. Na jeho základe je možné vyžadovať prijatie opatrení aj vo sfére vzťahov medzi jednotlivcami navzájom. Zatiaľ čo voľba prostriedkov na zabezpečenie súladu s článkom 8 vo sfére ochrany proti konaniam jednotlivcov patrí v zásade do priestoru štátu na voľnú úvahu, účinný postup proti závažným trestným činom, pri ktorých ide o základné hodnoty a prvky súkromného života, vyžaduje náležité ustanovenia trestného práva. V tomto ohľade Súd uviedol, že v určitých situáciách (napr. ublíženie na zdraví, znásilnenie, domáce násilie) si efektívne odstrašenie od útokov na fyzickú integritu osoby vyžaduje účinný trestnoprávny mechanizmus na zabezpečenie adekvátnej ochrany (pozri rozsudok *Sandra Janković*

proti Chorvátsku z 5. marca 2009, ods. 36). V prípade *M. T. a S. T. proti Slovenskej republike* (rozhodnutie o prijateľnosti sťažnosti z 29. mája 2012) Súd zdôraznil, že tento postoj v zásade nie je obmedzený na prípady fyzického násillia, ale naopak, osobitne v prípadoch domáceho násillia sa môže vzťahovať aj na psychické násillie. Z uvedených dôvodov odmietol argument slovenskej vlády o nevyčerpaní žaloby o ochranu osobnosti ako účinného prostriedku nápravy, ktorou sa podľa nej sťažovateľky mohli domáhať zdržania zásahov do ich osobnej integrity.³ Podobne v prípade *M. C. proti Bulharsku* (rozsudok zo 4. decembra 2003) Súd zdôraznil, že účinná ochrana pred znásillnením a sexuálnym zneužívaním vyžaduje opatrenia trestnoprávnej povahy a odmietol argument vlády, že vnútroštátny systém poskytoval možnosť podania občianskoprávnej žaloby o náhradu škody voči páchatelom.

Podľa Súdu majú teda štáty povinnosť prijať také legislatívne a iné opatrenia, ktoré efektívne zabránia porušeniu alebo budú mať odstrašujúci efekt na potenciálnych páchatelov.

Požiadavka viesť účinné oficiálne vyšetrovanie zlého zaobchádzania a neprimeraných zásahov do práva na súkromie (procesnoprávny aspekt)

Ak niektorá osoba obhájiteľným spôsobom tvrdí, že bola vystavená zaobchádzaniu, ktoré je nezákonné a v rozpore s článkom 3 Dohovoru, potom toto ustanovenie v spojení so všeobecnou povinnosťou, ktorú zmluvným štátom ukladá článok 1 Dohovoru - „priznať každému, kto podlieha ich právomoci, práva a slobody uvedené v (...) tomto Dohovore“ - implikuje požiadavku viesť účinné oficiálne vyšetrovanie. Táto povinnosť musí viesť k identifikácii a potrestaniu zodpovedných osôb a nemožno ju obmedziť len na prípady zlého zaobchádzania zo strany zamestnancov štátu.

Podľa judikatúry Súdu môže byť pozitívny záväzok štátu, obsiahnutý v článku 8, zaručiť telesnú integritu jednotlivca rozšírený aj na otázky týkajúce sa účinnosti vyšetrovania.

³ Vláda poukázala vo svojom stanovisku na to, že Najvyšší súd SR vo svojom rozsudku sp. zn. 1 Co 25/94 z 19. apríla 1994 rozhodol, že skutočnosť, že určité správanie fyzickej osoby bolo ako skutok predmetom trestného konania alebo občianskeho súdneho konania, a nebránila tomu, aby sa následná reakcia iných osôb na toto správanie stala predmetom konania o ochranu osobnosti podľa § 11 a nasl. OZ. Ďalej poukázala na rozsudok z 20. júna 2007 sp. zn. 11 C 99/2006, v ktorom OS Čadca vyhovel žalobe na ochranu osobnosti, podanej rozvedenou ženou vo vzťahu k jej bývalému manželovi. Súd nariadil žalovanému, aby sa zdržal zásahov do osobnej integrity žalobkyne (ohrozovanie na živote a zdraví a verbálne útoky) a aby sa k nej nepribližoval na vzdialenosť 30 metrov.

Príklady porušení pozitívnych záväzkov štátu vyplývajúcich zo zákazu ponižujúceho zaobchádzania a z práva na súkromie

Postoj Súdu, ktorý skúma, či štáty pri zaoberaní prípadmi spadajúcimi do poľa pôsobnosti článkov 3 a 8 Dohovoru porušili svoj pozitívny záväzok, možno demonštrovať aj na nasledujúcich rozhodnutiach.

Telesné tresty

V prípade *A. proti Spojenému Kráľovstvu* (rozsudok z 23. septembra 1998) riaditeľ školy, ktorú A. navštevoval, oznámil sociálnemu úradu, že podľa brata A. ho nevlastný otec bije. Následné lekárske vyšetrenia ukázali, že A. mal na tele pomliaždeniny, ktoré boli spôsobené silnými a opakovanými údermi palicou. Nevlastný otec sťažovateľa bol obvinený z ublíženia na zdraví a následne postavený pred porotný súd. Obhajoba nepopierala, že obžalovaný uštedril A. pri niekoľkých príležitostiach rany palicou, ale tvrdila, že to bolo nevyhnutné a primerané, lebo A. bol ťažko zvládnuteľné dieťa, s ktorým boli problémy doma aj v škole. Porota dospela väčšinou hlasov k záveru, že nevlastný otec sťažovateľa nie je vinný z ublíženia na zdraví. Vo vzťahu k prerokovávanému prípadu vláda pripustila, že článok 3 bol porušený. Súd sa napriek tomu domnieval, že je nevyhnutné, aby prípad posúdil sám. Uviedol, že lekárske vyšetrenie ukázalo, že sťažovateľ bol opakovane a veľkou silou bitý palicou a že takéto zaobchádzanie dosahuje stupeň závažnosti, ktorý je zakázaný článkom 3. Zostávalo posúdiť, či je štát z pohľadu článku 3 zodpovedný za to, že sťažovateľ bol bitý svojím nevlastným otcom. Podľa anglického práva sa dalo proti obvineniu z násillia spáchaného na dieťati obhajovať tvrdením, že inkriminované zaobchádzanie predstavovalo „rozumný trest“ („*reasonable chastisement*“), a bolo na obžalobe, aby preukázala nad všetku rozumnú pochybnosť, že násillie prekročilo medze zákonného trestu. Pokiaľ ide o prerokovaný prípad, porota oslobodila nevlastného otca sťažovateľa napriek tomu, že ho vystavil takému závažnému zaobchádzaniu. Podľa Súdu príslušný zákon dostatočne neochraňoval sťažovateľov proti zaobchádzaniu alebo trestu nezlučiteľnému s článkom 3. Aj vláda pripustila, že zákon nezaručil deťom dostatočnú ochranu a musí byť zmenený. Súd preto dospel k záveru o porušení článku 3 Dohovoru.

Znásilnenie

Prípad *M. C.* sa týkal namietaného porušenia pozitívneho záväzku štátu chrániť telesnú integritu a súkromný život jednotlivcov a zaistiť účinné prostriedky nápravy. Sťažovateľka pred Súdom namietala, že bola dvakrát znásilnená (31. júla 1995 a 1. augusta 1995), avšak bulharské právo neposkytuje účinnú ochranu proti znásilneniu a sexuálnemu zneužívaniu, pretože stíhané sú iba prípady, keď sa obeť aktívne bráni, a že bulharské orgány náležite nevyšetřili udalosti z 31. júla 1995

a 1. augusta 1995. Súd skonštatoval, že § 152 ods. 1 TZ⁴ sa nezmieňuje o požiadavke fyzického odporu obeť a definuje znásilnenie spôsobom, ktorý sa výrazne nelíši od ustanovení v ostatných členských štátoch. Rozhodujúcim však je zmysel daný výrazom ako „sila“, „hrozba“ alebo ďalším pojmom používaným v právnych definíciách. V prerokovávanom prípade pri absencii judikatúry výslovne sa zaoberajúcej otázkou, či každý sexuálny akt vykonaný bez súhlasu obeť je trestný podľa bulharského práva, je ťažké spoľahlivo dospieť k všeobecným záverom v tomto ohľade. Súd tiež uviedol, že nepotrebuje získať definitívne odpovede o praxi bulharských orgánov v prípadoch znásilnenia vo všeobecnosti a že na účely prerokovávaného prípadu stačí zistiť, že tvrdenie sťažovateľky o reštriktívnej praxi je založené na odôvodnených argumentoch a vláda ho nevyvrátila. Pri skúmaní konkrétnych okolností prípadu Súd skonštatoval, že v priebehu vyšetrovania bolo vypočutých množstvo svedkov a boli vypracované psychologické a psychiatrické posudky. Uznal, že bulharské orgány čelili ťažkej úlohe, pretože boli konfrontované s dvoma protikladnými verziami udalostí a malým množstvom priamych dôkazov. Na druhej strane však Súd dospel k názoru, že orgány nevyužili všetky možnosti na zistenie skutkových okolností a nedostatočne posúdili dôveryhodnosť vzájomne si odporujúcich výpovedí. Je významné, že dôvodom pre takýto postup bol očividne názor vyšetrovateľa a prokurátora, že to, čo sa udialo, bolo „znásilnenie na schôdzke“, kde chýbali priame dôkazy znásilnenia ako násilie, odpor alebo volanie o pomoc. Okrem toho prokuratúra nevyhlásila možnosť, že sťažovateľka nemusela súhlasiť, ale prijala názor, že pri absencii dôkazov o odpore nie je možné skonštatovať, že páchatelia boli uzročení s tým, že sťažovateľka nesúhlasí. Súd bol toho názoru, že v praxi môže byť niekedy ťažké preukázať nesúhlas pri absencii „priameho“ dôkazu, ako sú stopy po násilí alebo priami svedkovia. Štátne orgány však musia skúmať všetky skutočnosti a rozhodnúť na základe zhodnotenia všetkých okolností prípadu. Vyšetrovanie a jeho závery sa musia zamerať na otázku nesúhlasu. To sa v prerokovávanom prípade nestalo. Súd skonštatoval, že prístup štátnych orgánov bol reštriktívny a prakticky povyšoval „kladenie odporu“ pri znásilnení do pozície definujúceho prvku skutkovej podstaty trestného činu. Kritizoval aj to, že sa málo zaoberali skutočnou zraniteľnosťou mladých ľudí a osobitnými psychologickými faktormi, ktoré sa vyskytujú v prípadoch znásilnenia mladistvých. Pri vyšetrovaní tiež došlo k značným prietahom. Súd bez toho, aby sa vyjadroval k otázke viny P. a A., dospel k záveru, že účinnosť vyšetrovania a najmä prístup vyšetrovateľov a prokurátorov k prípadu nespĺňa požiadavky

⁴ Toto ustanovenie definuje znásilnenie ako pohlavný styk so ženou (1) nespôsobilou sa brániť, ak nedala k tomu súhlas; (2) bola prinútená silou alebo hrozbou; (3) ktorá bola uvedená do stavu bezbrannosti páchatelom.

obsiahnuté v pozitívnom záväzku štátu – z hľadiska relevantných moderných štandardov v porovnávacom a medzinárodnom práve – t. j. zaviesť a účinne aplikovať systém trestného práva trestajúci všetky formy znásilnenia a sexuálneho zneužívania. K argumentu vlády, že vnútroštátny systém poskytol možnosť podania občianskoprávnej žaloby o náhradu škody voči páchatelom, Súd uviedol, že toto tvrdenie je nepodstatné a zdôraznil, že účinná ochrana pred znásilnením a sexuálnym zneužívaním vyžaduje opatrenia trestnoprávnej povahy. Na základe uvedeného dospel k záveru, že došlo k porušeniu pozitívneho záväzku obsiahnutého v článkoch 3 a 8 Dohovoru.

Domáce násilie

V prípade *E. M. proti Rumunsku* (rozsudok z 30. októbra 2012) sťažovateľka namietala, že vyšetrovanie jej trestného oznámenia vo veci domáceho násilia spáchaného v prítomnosti jej dcéry (ktorá mala v tom čase jeden a pol roka) nebolo účinné. Rumunské sudy zamietli sťažnosť sťažovateľky z toho dôvodu, že jej tvrdenia o násilnom správaní manžela voči nej sa nepodarilo preukázať. Súd skonštatoval porušenie článku 3 Dohovoru v jeho procesnej časti, pretože spôsob, akým bolo vyšetrovanie vedené, neposkytoval sťažovateľke účinnú ochranu tak, ako to vyžaduje článok 3. Najmä uviedol, že sťažovateľka už pri podaní prvého trestného oznámenia požiadala o asistenciu a ochranu pre seba aj pre svoju dcéru proti agresívnemu správaniu manžela. Napriek tomu, že zákonný rámec umožňoval uskutočnenie spolupráce medzi rôznymi orgánmi a vykonanie mimosúdnych opatrení vo vzťahu k domácejmu násiliu, a aj napriek tomu, že sťažovateľka podložila svoje tvrdenia lekáorskými správami, nezdalo sa, že by rumunské orgány vykonali nejaké opatrenia na prešetrenie jej tvrdení.

V prípade *Bevacqua a S. proti Bulharsku* (rozsudok z 12. júna 2008) prvá sťažovateľka, ktorá tvrdila, že bola pravidelne bitá manželom, ho opustila a podala žiadosť o rozvod, pričom zobrala so sebou aj svojho trojročného syna (druhý sťažovateľ). Akokoľvek, jej manžel ju bil naďalej. Strávila štyri dni v centre pre týrané ženy so svojím synom, avšak bolo jej povedané, že môže byť stíhaná za únos dieťaťa a môže to viesť k rozhodnutiu súdu o striedavej starostlivosti. Podanie trestného oznámenia vyprovokovalo ďalšie násilie. Jej žiadosť o vydanie predbežného opatrenia týkajúceho sa zverenia syna do jej starostlivosti nebola posúdená prioritne a syn jej bol zverený, až keď boli rozvedení, o viac ako rok neskôr. Nasledujúci rok ju bývalý manžel zbil a jej žiadosti o jeho trestné stíhanie boli odmietnuté z toho dôvodu, že ide o „súkromnú vec“, ktorá vyžadovala súkromné trestné stíhanie. Súd konštatoval porušenie článku 8 Dohovoru (právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života), berúc pri tom do úvahy účinnosť zlyha-

nia súdov pri vydávaní predbežného opatrenia, ktoré sa sťažovateľky a jej syna dotklo veľmi negatívne, a zároveň nevykonanie dostatočných opatrení vnútroštátnymi orgánmi, ktorými by reagovali na správanie bývalého manžela prvej sťažovateľky. Podľa názoru Súdu toto nekonanie v prípade sťažovateľov predstavovalo porušenie pozitívneho záväzku štátu podľa článku 8 Dohovoru. Súd najmä zdôraznil, že posúdenie záležitosti ako „súkromnej veci“ bolo nezlučiteľné so záväzkom štátnych orgánov ochrániť rodinný život sťažovateľov.

V prípade *Eremia a ďalší proti Moldavsku* (rozsudok z 28. mája 2013) sa prvá sťažovateľka a jej dve dcéry sťažovali na to, že moldavské orgány ich neochránili pred násilným a zneužívajúcim správaním ich manžela a otca, ktorý bol policajtom. Súd skonštatoval, že bol porušenie článku 3 Dohovoru vo vzťahu k prvej sťažovateľke v tom, že napriek tomu, že vnútroštátne orgány vedeli o zneužívaní, nevykonali účinné opatrenia voči jej manželovi a neochránili ju pred ďalším domácim násilím. Ďalej konštatoval porušenie článku 8 Dohovoru vo vzťahu k jej dcéram, pričom zobral do úvahy skutočnosť, že napriek negatívne psychologickému účinku ich svedectva každodenného násillia voči ich matke, neboli vykonané žiadne alebo iba minimálne opatrenia na to, aby sa takéto správanie neopakovalo. Nakoniec Súd konštatoval aj porušenie článku 14 Dohovoru v spojení s článkom 3 Dohovoru vo vzťahu k prvej sťažovateľke, zistiť, že konanie vnútroštátnych orgánov nebolo iba obyčajným zlyhaním pri prešetrovaní násillia voči nej, ale tým, že bolo opakovane prehliadané, odrážalo diskriminačný prístup voči prvej sťažovateľke ako žene. V tomto ohľade Súd uviedol, že závery osobitného spravodajcu OSN, týkajúce sa násillia páchaného na ženách, ako aj dôvodov a následkov tohto násillia, iba podporili dojem, že moldavské orgány plne nedocenili závažnosť a rozsah problému domáceho násillia v Moldavsku a jeho diskriminačný účinok na ženy.

ŠPECIFIKÁ VYŠETROVANIA SEXUÁLNYCH TRESTNÝCH ČINOV

Práva obhajoby v. záujmy poškodených trestnými činmi sexuálneho zneužívania

Pokiaľ ide o vyšetrovanie sexuálnych trestných činov, špeciálne ak je obeťou dieťa, je potrebné prijať osobitné opatrenia na jeho ochranu v trestnom konaní, a preto je v takýchto prípadoch v zmysle judikatúry Súdu možné použiť v konaní pred súdom ako dôkaz aj výpovede z prípravného konania. Aby však nedošlo k porušeniu práv obhajoby do takej miery, že by to malo za následok porušenie článku 6 ods. 3 písm. a) Dohovoru, je potrebné, aby jej už v tomto štádiu konania bolo

umožnené položiť poškodenému trestným činom otázky, napríklad tým, že sa na výsluchu zúčastní advokát sťažovateľa, alebo aby obhajoba mohla položiť otázky nepriamo – prostredníctvom vyšetrovateľa alebo psychológa.

Vo veci *S. N. proti Švédsku* (rozsudok z 2. júla 2002) bol sťažovateľ odsúdený za pohlavné zneužívanie 10-ročného chlapca. Výsluch poškodeného, ktorý uskutočnila polícia, bol zachytený na videu. Na žiadosť obhajcu bol neplnoletý chlapec znovu vypočutý v neprítomnosti obhajcu, ktorý však mal možnosť formulovať otázky, ktoré boli svedkovi položené. Tento výsluch bol zachytený na magnetofón. Počas hlavného pojednávania bolo premietnuté video a prečítaný prepis druhého výsluchu. Boli to jediné dôkazy viny. Výpovede matky a učiteľky sa týkali iba zmien osobnosti neplnoletého. Súd nezistil porušenie článku 6 ods. 3 písm. d) Dohovoru. Obhajca nežiadal, aby bol prítomný pri druhom výsluchu neplnoletého, a preto nedošlo pri tomto výsluchu k porušeniu práv obhajoby. Podľa Súdu článok 6 ods. 3 písm. d) Dohovoru nemožno interpretovať tak, že v každom prípade sa vyžaduje, aby položil otázky svedkovi priamo obvinený alebo obhajca. Za daných okolností postačovalo vykonanie dôkazu audiovizuálnym záznamom a čítaním prepisu magnetofónového záznamu. Obhajoba mala dostatočnú možnosť vyjadriť sa k týmto dôkazom a spochybňovať vierohodnosť neplnoletého.

Vo veci *Eduardo González Nájera proti Španielsku* (rozhodnutie z 11. februára 2014) bol sťažovateľ odsúdený za pohlavné zneužívanie šiestich 5-ročných dievčat počas cvičenia zameraného na psychomotorický rozvoj. Výsluch dievčat v prípravnom konaní bol zachytený na videu. Počas hlavného pojednávania bolo premietnuté video, poškodené na pojednávaní vypočuté neboli. Ich výpoveď v prípravnom konaní bola jediným priamym dôkazom, na základe ktorého bol sťažovateľ odsúdený. Sťažovateľ v žiadnom štádiu konania nekládol obetiam otázky. Súd konštatoval, že sťažovateľova sťažnosť podľa článku 6 ods. 3 písm. d) Dohovoru je zjavne nepodložená. Uviedol, že sťažovateľ nepožadoval, aby boli obe vypočuté na pojednávaní a nepožadoval ani ich výsluch prostredníctvom súdu alebo odborníkov. Sťažovateľ napadol iba prípustnosť výpovedí maloletých ako dôkazu. Vzhľadom na zraniteľnosť obetí podľa názoru Súdu nemožno vnútroštátnym súdom vyčítať, že neiniciovali výsluch obetí, keďže žiadna zo strán výsluch na pojednávaní nepožadovala. Súd zobral do úvahy, že v prípravnom konaní uskutočnil výsluch forenzný sociálny pracovník a forenzný sociálny psychológ, správa z výsluchu bola doručená sťažovateľovi, ktorý ju v prípravnom štádiu nenapadol a nežiadal ďalšie vyšetrovanie, a že správa expertov, ktorí výsluch uskutočnili, obsahovala detailný záver o dôveryhodnosti

obetí. Súd tiež zobral do úvahy, že videonahrávka výsluchu bola premietnutá na pojednávaní; že experti, ktorý výsluch uskutočnili, boli na pojednávaní vypočutí; že boli ako svedkovia vypočutí aj rodičia obetí a že sťažovateľ mal možnosť predniesť svoju verziu prípadu a poukázať na akúkoľvek nezrovnalosť vo vyjadreniach svedkov.

Na druhej strane vo veci *P. S. proti Nemecku* (rozsudok z 2. júla 2002) Súd zistil porušenie článku 6 ods. 3 písm. d) Dohovoru. Sťažovateľ bol odsúdený za pohlavné zneužívanie 8-ročného dievčatka. Súd poškodenú nevypočul s odôvodnením, že výsluch by bol z psychologického hľadiska škodlivý. Odsúdenie založil na výpovedi policajta, ktorý poškodenú vypočul v prípravnom konaní, a na výpovedi matky. Návrh sťažovateľa na psychologické vyšetrenie poškodenej odmietol. Odvolací súd síce vykonal dôkaz na dôveryhodnosť poškodenej psychologickým posudkom, ale zamietol návrh na jej výsluch. Poškodená teda nikdy nebola súdom vypočutá a sťažovateľ nemal nikdy možnosť sledovať jej správanie a reakcie na otázky a preverovať tak jej vierohodnosť. Psychologický posudok bol podaný so značným odstupom od udalosti. Svedectvo poškodenej, tlmočené len tretími osobami, tak nemohlo byť nikdy overené obhajobou, hoci išlo o jediný dôkaz viny.

K záveru o porušení článku 6 ods. 1 a 3 písm. d) Dohovoru Súd dospel aj v prípade *Vronchenko proti Estónsku* (rozsudok z 18. júla 2013), v ktorom bol sťažovateľ odsúdený za pohlavné zneužívanie maloletej nevlastnej dcéry. Poškodená bola vypočutá v prípravnom konaní, avšak znalci z odboru psychológie a psychiatrie neodporúčali jej výsluch pred súdom (ani výsluch na diaľku). Súd konštatoval, že v prípade sexuálnych trestných činov, špeciálne ak je obeťou dieťa, je potrebné prijať osobitné opatrenia na ochranu obetí v trestnom konaní, preto existoval dostatočný dôvod na to, že bol zamietnutý návrh sťažovateľa, aby jeho nevlastná dcéra bola vypočutá na pojednávaní. Ďalej Súd konštatoval, že výpoveď obeť bola jediným priamym dôkazom a že ostatné osoby vypovedali iba o tom, čo im povedala obeť a vo všeobecnejšej rovine o správaní obeť. Nakoniec Súd skúmal, či existovali dostatočné vyvažovacie opatrenia na zabezpečenie práv obhajoby (vrátane silných procesných záruk umožňujúcich spravodlivé a dôkladné posúdenie dôveryhodnosti dôkazov). Obeť bola v prípravnom konaní vypočutá trikrát, pričom posledný výsluch bol nahrávaný, keďže vyšetrovacie orgány už ráтали s možnosťou, že nebude vypočutá pred súdom. Napriek tomu neurobili žiadne kroky, aby obhajobe umožnili položiť otázky v tomto štádiu konania, napríklad umožnením, aby sa na výsluchu zúčastnil advokát sťažovateľa alebo aby obhajoba mohla položiť otázky nepriamo - prostredníctvom vyšetrovateľa alebo psychológa. Po premietnutí videa z výsluchu poškodenej na hlavnom pojednávaní obha-

joba požadovala, aby bola obeť vypočutá na pojednávaní. Podľa názoru Súdu vnútroštátnym súdom nemožno vyčítať, že zamietli výsluch obeť na pojednávaní, pretože toto rozhodnutie bolo prijaté v najlepšom záujme dieťaťa. Podľa Súdu však bolo dôležité, aby obhajoba dostala možnosť klásť otázky v prípravnom konaní. Súd konštatoval, že znalci z odboru psychológie a psychiatrie, ktorí vyšetrovali dieťa, neuviedli názor na dôveryhodnosť nahranej výpovede a neboli vypočutí na pojednávaní. Ostatné znalecké dokazovania (vrátane DNA a vnútorného vyšetrenia obeť) neprinesli dôkaz proti sťažovateľovi.

SITUÁCIA V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

Výsluch osôb mladších ako 18 rokov

Pokiaľ ide o SR, vzhľadom na právnu úpravu výsluchu osôb mladších ako 18 rokov v ustanovení § 135 TP v nadväznosti na § 263 TP a § 270 TP orgány činné v trestnom konaní musia dbať na to, aby sa zákonne vykonaný dôkaz (výsluch maloletého) nestal dôkazom neprípustným, ale aby sa dal použiť aj v prípadnom súdnom konaní. Ako vyplýva z uvedenej judikatúry Súdu, prípustnosť dôkazu môže zmariť aj skutočnosť, že nebol vykonaný kontradiktórnym spôsobom, t. j. so zachovaním práva obvineného na obhajobu.⁵ S odkazom na uvedené musí prokurátor ako nositeľ dôkazného bremena zabezpečiť, aby bol výsluch svedka mladšieho ako 18 rokov (najmä v prípade, ak ide o dôležitého svedka obžaloby) vykonaný v prípravnom konaní postupom podľa § 135 TP tak, aby bol použiteľný v konaní pred súdom. Z tohto dôvodu musí zabezpečiť obžalovanému možnosť uplatniť jeho právo na obhajobu. Vzhľadom na osobitosť výsluchu osoby mladšej ako 18 rokov, ktorá nie vždy (najmä v prípade maloletých obeť násilných a sexuálne motivovaných trestných činov) umožňuje priamu účasť obhajoby na tomto úkone, do úvahy prichádza aj jej nepriama účasť upravená v § 135 ods. 3 TP, t. j. výsluch osoby s využitím technických zariadení určených na prenos zvuku a obrazu.⁶ Ak výsluch osoby mladšej ako 18 rokov nebol vykonaný v prípravnom konaní kontradiktórnym spôsobom a je jediným, prípadne rozhodujúcim dôkazom proti obžalovanému, nevyhnutne ho treba zopakovať aj v konaní pred súdom tak, aby bolo obhajobe umožnené vykonať výsluch v súlade s článkom 6 ods. 3 písm. d) Dohovoru. V takomto prípade nemôže opätovnému výsluchu svedka mladšieho ako 18 rokov brániť ani odporúčanie psychológa výsluch

⁵ Čentéš, J., Kolcúnová, M.: Výsluch maloletej osoby v trestnom konaní, publikované na internetovom portáli: www.paneuroni.com/files/sk/fp/casopis/1-2010-notifae.pdf, s. 5.

⁶ Tamže, s. 7.

neopakovať. Vyjadrenie znalca psychológa má totiž len odporúčajúci charakter, nie je záväzné pre orgány činné v trestnom konaní ani pre súd.⁷ Berúc do úvahy osobitnú zraniteľnosť detských obetí trestných činov, príslušné orgány by mali v prípravnom konaní zabezpečiť výsluch tak, aby jeho opakovanie v konaní pred súdom nebolo potrebné. V SR zaznamenávame rezervy, aj pokiaľ ide o vedenie výsluchu maloletých⁸ vrátane zriaďovania a využívania špeciálnych výsluchových miestností, určených na vykonávanie úkonov s deťmi.⁹

Nízka miera výskytu krivých obvinení v prípade trestných činov sexuálneho zneužívania

Orgány verejnej moci by mali mať, pokiaľ ide o oznamovanie podozrení zo sexuálneho zneužívania, na zreteli aj skutočnosť, že v kruhoch odborníkov na predmetnú problematiku prevláda konsenzus, že miera výskytu krivých obvinení je pod hranicou 10 percent. Hoyano a Keenan upozorňujú, že prípady takýchto krivých obvinení sú extrémne zriedkavé, a to práve pre špecifické charakteristiky tohto trestného činu. Celý rad súvislostí, ktoré podporujú mlčanie obetí (vrátane pocitov hanby, strachu či lojality obete voči páchatelovi), totiž nielenže robia krivé obvinenia nepravdepodobnými, ale naopak, zvyšujú pravdepodobnosť popierania aj tých zločinov sexuálneho zneužívania, ktoré sa reálne stali.¹⁰ Viacerí odborníci upozorňujú aj na to, že rozvod môže byť jednak kontextom, v ktorom staršie sexuálne zneužívanie môže byť konečne oznámené, a jednak situáciou, ktorá môže sexuálne zneužívanie podnietiť. Je teda nanajvýš nevhodné, ak rodičov, ktorí chcú chrániť dieťa a eliminovať riziko jeho ďalšieho poškodzovania, „systém“ vníma ako zákerných, manipulujúcich, paranoidných, hysterických či hyperprotektívnych.¹¹

⁷ Bližšie pozri Odaloš, P.: Právna úprava výsluchu maloletého svedka v prípravnom konaní v kontexte s medzinárodnou právnou úpravou, II. ročník workshopu „Ochrana ľudských práv v prípravnom konaní“, 2014, s. 65-72.

⁸ Riedlová, M.: Všeobecne k ochrane maloletých z pohľadu prokuratúry a Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky, II. ročník workshopu „Ochrana ľudských práv v prípravnom konaní“, 2014, s. 50-51.

⁹ Lučanský, M.: Ochrana ľudských práv v činnosti Policajného zboru a ochrana práv dieťaťa v prípravnom konaní v podmienkach Policajného zboru, II. ročník workshopu „Ochrana ľudských práv v prípravnom konaní“, 2014, s. 37-42.

¹⁰ Hoyano, L., Keenan, C.: *Child Abuse: Law and Policy Across Boundaries*. New York: Oxford University Press, USA, 2010, s. 494.

¹¹ Pozri Karkošková, S.: Problematika podozrení/obvinení zo sexuálneho zneužívania detí v kontexte rozhodovania o úprave styku rodičov a maloletých detí, *Justičná Revue*, 8-9/2014, s. 962.

Limity znaleckého dokazovania

Pokiaľ ide o túto problematiku, sociálni pracovníci, vyšetrovatelia, prokurátori, ako aj sudcovia by sa mali oboznámiť zároveň s možnosťami a limitmi znaleckého posudzovania v danej oblasti. V praxi sa často objavujú aj zle naformulované otázky, ktoré kladie znalec. Za nevhodnú (a pritom veľmi frekventovanú) možno považovať predovšetkým otázku, či dieťa trpí symptómami traumy, a otázku, či podozrivý rodič trpí sexuálnou deviáciou. Neprimeranosť prvej otázky spočíva v tom, že až 40 percent obetí sexuálneho zneužívania je asymptomatických a ďalších 30 percent obetí vykazuje len málo symptómov. Neprimeranosť druhej otázky vyplýva zo skutočnosti, že výskyt pedofílie u jedincov, ktorí sa dopúšťajú sexuálnej trestnej činnosti na deťoch, je približne 50 percent. Nenájdenie diagnózy sexuálnej deviácie teda nie je dôkazom toho, že daný jedinec sa nedopustil nelegálnych sexuálnych aktivít.¹²

Ochrana slobody prejavu osôb oznamujúcich trestné činy zneužívania dieťaťa

Významný je aj prípad *Juppala proti Fínsku* (rozsudok z 2. decembra 2008), v ktorom Súd rozhodol, že došlo k porušeniu slobody prejavu sťažovateľa, ktorý bol odsúdený za ohováranie zaťa T. po tom, ako zobral svojho vnuka k lekárovi, podozrievajúc zaťa z násilia voči nemu. Súd poznamenal, že upozornenie na zneužívanie dieťaťa, ktoré bolo *bona fide*, by nemalo byť kvalifikované ako trestný čin. V tomto ohľade, pokiaľ ide o protichodné záujmy, ktoré boli v hre, zdôraznil význam, aké má predchádzanie zneužívaniu dieťaťa.

Ochrana dieťaťa nariadením neodkladného opatrenia v občianskoprávnom konaní

Pokiaľ je údajným páchatelom násilného alebo sexuálne motivovaného trestného činu jeden z rodičov, potom zabezpečeniu náležitého vyšetrenia udalostí má byť nápomocný aj občianskoprávny súd, ktorý vydaním neodkladného opatrenia (v minulosti predbežného opatrenia) zamedzí stretávaniu s rodičom, ktorý je údajným páchatelom. Zamedzí sa tým nielen ďalšiemu sexuálnemu zneužívaniu, telesnému či emočnému týraniu v rôznych podobách po podaní trestného oznámenia, ale aj tomu, aby páchatel manipuloval dieťaťom v takom smere, aby boli zážitky zneužívania v pamäti dieťaťa významovo pozmenené, spo-

¹² Pozri aj Karkošková, S.: Problematika podozrení/obvinení zo sexuálneho zneužívania detí v kontexte rozhodovania o úprave styku rodičov a maloletých detí, *Justičná Revue*, 8-9/2014, s. 962 a nasl.

chybné a páchatel' „vyvinený“.¹³ Opačný postoj občianskoprávneho súdu, keď tento neodkladné opatrenie (v minulosti predbežné opatrenie) nenariadi, alebo súdu vyššieho stupňa, ktorý nariadené neodkladné opatrenie zruší, odvolávajúc sa na prezumpciu neviny údajného páchatela, je len ťažko zlučiteľný s opísanými pozitívnymi záväzkami štátu, vyplývajúcimi z judikatúry Súdu. Dieťa sa tak vystaví nielen riziku ďalšieho ponížujúceho zaobchádzania, ale môže to podstatne zmariť vyšetrovanie prípadu.

V praxi slovenských súdov sa, žiaľ, vyskytuje aj takéto reštriktívny prístup. Bežne sa potom stáva, že dieťa odmieta styk s údajným páchatelom realizovať, pričom tento následne úspešne podáva žiadosti o nútený výkon rozhodnutia či trestné oznámenia na matku za trestný čin marenia výkonu úradného rozhodnutia, ktorá je následne zaň aj odsúdená. V tomto ohľade pripomínam judikatúru Súdu k problematike starostlivosti o maloletých vrátane výkonu rozhodnutí o styku s maloletými, podľa ktorej je rozhodujúcim kritériom pri rozhodovaní v týchto otázkach najlepší záujem dieťaťa („best interest of child“). Vo všeobecnosti platí, že vnútroštátne orgány musia vyvíjať snahu, aby napomohli spoluprácu rodičov k výkonu práva styku. Ich povinnosť využiť donucovacie prostriedky však nemôže byť neobmedzená; musia brať ohľad na záujmy, práva a slobody dotknutých osôb a osobitne na najlepší záujem dieťaťa a jeho práva, ktoré mu priznáva článok 8 Dohovoru. Najlepší záujem dieťaťa môže v závislosti od svojej povahy a závažnosti prevážiť nad záujmom rodiča. Súd v tomto ohľade opakovane konštatoval, že článok 8 v žiadnom prípade neoprávňuje rodiča, aby žiadal prijatie takých opatrení, ktoré by poškodzovali zdravie a rozvoj dieťaťa (pozri napr. rozsudok *Fiala proti Českej republike* z 18. júla 2006, ods. 96). Osobitne významný je tento aspekt v prípadoch, ak dieťa vyslovene styk s rodičom odmieta a jeho odmietanie je zapríčinené správaním tohto rodiča, teda ak sa tento rodič nesprával vo vzťahu k dieťaťu vždy vhodne a empaticky (pozri napr. *Pedovič proti Českej republike*, rozsudok z 18. júla 2006, ods. 112, alebo *Drenk proti Českej republike*, rozsudok zo 4. septembra 2014). Berúc do úvahy uvedené, ako aj pozitívnu povinnosť štátu účinne vyšetriť prípady zlého zaobchádzania zo strany súkromných osôb (pozri napr. rozsudok *Šečić proti Chorvátsku* z 31. mája 2007), je opísaný postup orgánov verejnej moci v SR zjavne v rozpore s judikatúrou Súdu, podľa ktorej domáce násilie a sexuálne zneužívanie predstavujú závažné porušenie ľudských práv, na ktoré musí štát zodpovedajúcim spôsobom reagovať (pozri napr. rozsudok *Opuz proti Turecku* z 9. júna 2009).

¹³ Pozri aj Karkošková, S.: Problematika podozrení/obvinení zo sexuálneho zneužívania detí v kontexte rozhodovania o úprave styku rodičov a maloletých detí, *Justičná Revue*, 8-9/2014, s. 971 a nasl.

Legislatívne zmeny majúce za cieľ zvýšenie ochrany maloletých v občianskoprávnom konaní

Zmeny do slovenskej súdnej praxe od 1. júla 2016 prináša zákon č. 161/2015 Z. z. Civilný mimosporový poriadok (ďalej len „CMP“) a vyhláška Ministerstva spravodlivosti SR č. 207/2016 Z. z. z 27. júna 2016, ktorou sa ustanovujú podrobnosti výkonu rozhodnutia vo veciach maloletých. CMP osobitne zdôrazňuje, že súd koná v najlepšom záujme dieťaťa, a ak je to vhodné, informuje dieťa a všetkých podstatných otázkach týkajúcich sa priebehu konania a veci samej. Súd je povinný zisťovať názor maloletého dieťaťa, pričom vyjadrenie názoru maloletého nie je podmienené vekovou hranicou ani rozumovou vyspelosťou, ale schopnosťou ho vyjadriť, a to primárne samostatne. Spôsob zisťovania názoru maloletého sa ponecháva na rozhodnutí súdu, zákon však predpokladá jeho prispôbenie veku a vyspelosti maloletého. Zároveň sa posilňujú participačné práva dieťaťa. V prípade, ak sa to neprieči účelu konania, je súd povinný maloletého informovať o prebiehajúcim konaní. Ide o taký postup súdu, ktorý umožňuje výmenu informácií, priestor na dialóg medzi dieťaťom a dospelými na základe vzájomného rešpektu. Bude iba úlohou súdu zvoliť vhodný procesný úkon, primeraný rozumovej a vôľovej vyspelosti maloletého, ktorý mu umožní pochopiť význam a následky rozhodnutia v súdnom konaní.

Pokiaľ ide o výkon rozhodnutia, od 1. júla 2016 musia sudy zisťovať, „či sa povinný podrobuje rozhodnutiu a či existujú ospravedlniteľné dôvody, pre ktoré sa povinný nemôže podrobovať rozhodnutiu“. Cieľom je korigovať doterajšiu prax niektorých súdov. Stáva sa totiž, že sudy po podaní návrhu na výkon rozhodnutia automaticky ukladajú pokuty za to, že sa nedarí uskutočniť stretnutie rodiča s dieťaťom. K ukladeniu týchto sankcií pritom dochádza bez predchádzajúceho skúmania dôvodov, prečo k stretnutiu nedošlo. Je zároveň potrebné poznamenať, že často tieto dôvody existujú nie na strane povinného, ale práve na strane oprávneného alebo samotného dieťaťa. V tomto ohľade opäť pripomíname judikatúru Súdu, podľa ktorej je použitie donucovacích opatrení na výkon práva styku odôvodnené iba v prípade zjavne nezákonného konania rodiča, s ktorým dieťa žije (napr. *Zavřel proti České republice*, rozsudok z 18. januára 2007, ods. 52). Ide o prípady, keď rodič, s ktorým dieťa žije, aktívne bráni styku druhého rodiča s dieťaťom. Iná je však situácia, ak rodič, s ktorým dieťa žije, v styku druhého rodiča s dieťaťom aktívne nebráni, avšak dieťa vyslovene styk odmieta. Osobitne významný je tento aspekt v prípadoch, ak je odmietanie rodiča dieťaťom zapríčinené správaním tohto rodiča, teda ak sa tento rodič nesprával vo vzťahu k dieťaťu vždy vhodne a empaticky (pozri už citovaný rozsudok *Pedović proti České republice*). Podľa

Súdu je použitie donucovacích opatrení v takýchto prípadoch kontra-produktívne, a to práve z dôvodu, že môže mať za následok degradáciu vzťahov medzi dieťaťom a neempatickým rodičom (napr. *Kapr proti Českej republike*, rozhodnutie z 28. marca 2006). Pokiaľ ide o uvedené, dávame do pozornosti aj nedávne rozhodnutie Ústavného súdu ČR, v ktorom II. senát vyhovel ústavnej sťažnosti sťažovateľky a zrušil uznesenie Krajského súdu v Prahe, ktorým jej bola uložená pokuta vo výške 25 000 Kč za neuskutočnené styky otca s maloletými deťmi z dôvodu, že tým bolo zasiahnuté do jej práva na ochranu rodinného života, zaručeného článkom 10 ods. 2 Listiny základných práv a slobôd a článkom 8 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. V tomto ohľade citujeme tieto právne vety: „1. Účel pokuty uloženej podľa ustanovenia § 502 zákona č. 292/2013 Zb., o osobitných konaniach súdnych, nespočíva v sankcionovaní povinného rodiča za dobrovoľné nesplnenie povinnosti, ale ako prostriedok donútenia povinného, aby rešpektoval právne pomery založené vykonávaným titulom. Uložením pokuty je totiž sledovaná predovšetkým ochrana záujmu jedného z účastníkov konania na rešpektovanie právnych pomerov založených vykonateľným rozhodnutím súdu a má tak zásadne charakter prostriedku smerujúceho k ochrane práva na nerušený rodinný život (čl. 10 ods. 2 Listiny, čl. 8 Dohovoru). 2. Pokiaľ však zo zistených okolností vyplýva, že povinný rodič nemôže plniť povinnosť stanovenú súdom z dôvodu negatívneho postoja samotných maloletých detí, pričom nebolo preukázané, že by príčinou ich negatívneho postoja bolo správanie či úmyselné ovplyvňovanie zo strany tohto rodiča, nie je možné považovať podmienky na uloženie pokuty za naplnené. Uloženie tejto pokuty totiž nesmie viesť k presadeniu ‚násilnej‘ zmeny prejavov vôle (priania) maloletých detí, pokiaľ ide o styk s ich otcom, a to za situácie, keď k zmene nedošlo ani napriek adekvátnemu výchovnému pôsobeniu zo strany matky, orgánu sociálno-právnej ochrany detí, špecializovaného pracoviska pre asistovaný styk rodičov s deťmi či priamo krajského súdu prostredníctvom pohovoru s obidvoma maloletými.“¹⁴

S cieľom eliminovať opísaný nežiaduci stav v súdnej praxi v SR, ktorý vážne poškodzoval práva dieťaťa, ako aj povinného penalizovaného za situáciu, ktorú sám nezapríčinil, musí súd od 1. júla 2016 po podaní návrhu na nariadenie výkonu rozhodnutia alebo po začatí konania, ktoré sa začína bez návrhu, pred vydaním uznesenia o nariadení výkonu rozhodnutia zisťovať, či sa povinný podrobuje rozhodnutiu a či existujú ospravedliteľné dôvody, pre ktoré sa povinný nemôže podrobovať rozhodnutiu. Pri zisťovaní existencie ospravedliteľných dôvodov súd zohľadňuje najmä správanie povinného pri plnení povinností a správanie oprávneného pri realizácii práv vyplývajúcich z rozhodnutia, ako

¹⁴ <http://www.justice.gov.sk/Stranky/aktualitadetail.aspx?announcementID=2081>

aj správanie a názor maloletého. V tomto ohľade je súd povinný vykladať príslušné ustanovenia v súlade s citovanou judikatúrou Súdu. Pripomíname, že v zmysle konštantnej judikatúry Ústavného súdu SR k článku 154c Ústavy SR predstavujú Dohovor a judikatúra, ktorá sa naň vzťahuje, pre vnútroštátne orgány aplikácie práva záväznú výkladovú smernicu na výklad a uplatňovanie zákonnej úpravy základných práv a slobôd zakotvených v druhej hlave Ústavy SR a tým normujú rámec, ktorý tieto orgány v konkrétnom prípade nemôžu prekročiť.

Ak súd konajúci vo veci výkonu rozhodnutia zistí, že možno existujúce ospravedlniteľné dôvody odstrániť a plnenie rozhodnutia dosiahnuť účasťou na sociálnom poradenstve, psychologickom poradenstve alebo na inom odbornom poradenstve, povinnosť podrobiť sa poradenstvu možno nariadiť neodkladným opatrením. Neodkladné opatrenie možno nariadiť po predchádzajúcom posúdení vhodnosti a predpokladaného času trvania neodkladného opatrenia osobou, u ktorej sa má poradenstvo vykonať. Ak súd zistí až po vydaní uznesenia o nariadení výkonu rozhodnutia, že existujú ospravedlniteľné dôvody, výkon rozhodnutia sa neuskutoční. Súd na účely zistenia existencie dôvodov nepodrobiť sa rozhodnutiu môže nariadiť pojednávanie. Ak možno účel odkladu výkonu rozhodnutia dosiahnuť inak a vzhľadom na záujem oprávneného nie je vhodné výkon rozhodnutia odložiť, možno na účely ochrany maloletého pred ujmou nariadiť neodkladné opatrenie. Neodkladné opatrenie, z ktorého vyplýva povinnosť podrobiť sa sociálnemu poradenstvu, psychologickému poradenstvu alebo inému odbornému poradenstvu, sa nariadi po predchádzajúcom posúdení vhodnosti a predpokladaného času trvania neodkladného opatrenia osobou, ktorá má poradenstvo poskytnúť. V praxi sa ukázalo poradenstvo alebo mediácia ako veľmi dobrý prostriedok, ako sa vyhnúť „násilnému“ odoberaniu dieťaťa. Poradenstvo v praxi môže poskytovať referát poradensko-psychologických služieb oddelení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, školské zariadenie výchovného poradenstva alebo neštátne akreditované zariadenie. Podľa § 389 ods. 1 CMP môže Súd odložiť výkon rozhodnutia aj bez návrhu, ak je život, zdravie alebo priaznivý vývoj maloletého výkonom rozhodnutia vážne ohrozený. Uvedená právna norma bola tiež reakciou na judikatúru Súdu, ktorý opakovane konštatoval, že článok 8 v žiadnom prípade neoprávňuje rodiča, aby žiadal prijatie takých opatrení, ktoré by poškodzovali zdravie a rozvoj dieťaťa.

Koncept „syndrómu zavrhnutého rodiča“

Termín *syndróm zavrhnutého rodiča* (z angl. *Parental Alienation Syndrome*, známy pod skratkou PAS ďalej len „SZR“) vytvoril pred

vyše tridsiatimi rokmi americký psychiater a psychoanalytik Richard Gardner.¹⁵ Gardner (1993) definoval SZR ako poruchu u detí, ktorá vzniká takmer výlučne v priebehu súdnych sporov o dieťa, ak jeden z rodičov (zvyčajne matka) programuje dieťa k nenávisťi voči druhému rodičovi (zvyčajne otcovi). Dieťa sa potom stáva aktívnym účastníkom a pripojí sa k programujúcemu rodičovi so svojimi vlastnými scenármi „očierňovania“. Bežným obsahom „programovania“ detí zo strany matiek je podľa Gardnera krivé obvinenie zo sexuálneho zneužívania dieťaťa, namierené proti otcovi. Pomstychtivé matky to údajne používajú ako mocnú zbraň na potrestanie exmanžela, jeho odrezanie od kontaktu s dieťaťom a získanie dieťaťa do svojej výlučnej starostlivosti. Gardner používal termíny ako *programovanie* alebo *brainwashing* na vysvetlenie mechanizmu, ktorý takéto matky údajne uplatňujú pri zapájaní dieťaťa do svojej kampane očierňovania a hanobenia otca. Dieťa vraj začne veriť nepravdivým tvrdeniam matky o zneužívaní zo strany otca a samo k nim začne pridávať ďalšie výmysly.¹⁶

Tento koncept bol následne v samotnej krajine svojho vzniku (USA) označený za vedecky nepreukázaný a nesplňajúci kritériá dôkazu pred súdom s tým, že jeho zohľadnenie môže mať za následok nesprávne rozhodnutia vo veciach týkajúcich sa maloletých.

Pokiaľ ide o predmetnú problematiku, dovoľm si upozorniť na nasledujúce vyjadrenia:

- **Národné centrum pre stíhanie trestných činov zneužívania detí/NCPCA/** (program Amerického výskumného inštitútu prokurátorov /*American Prosecutors Research Institute/*), ktorý bol založený s cieľom skvalitniť vyšetrovanie a stíhanie prípadov zneužívania detí. Sústreďuje sa na výcvik a expertnú právnu asistenciu pre prokurátorov a vyšetrovateľov, ktorí sa zaoberajú trestnými činmi v oblasti zneužívania detí a sexuálneho vykorisťovania.)

„SZR je nepreukázaná teória, ktorá môže ohroziť integritu trestného súdneho systému a bezpečnosť zneužívaných detí. V skratke, SZR je neotestovaná teória, ktorá keby bola ponechaná bez námietok a bez protestu, môže mať ďalekosiahle následky na deti, ktoré sa dožadujú ochrany a právnej obhajoby na súdoch. Prokurátori a ďalší profesionáli pracujúci so zneužívaním detí by mali vzdelávať nielen seba, ale aj

¹⁵ Prvýkrát ho „definoval“ v článku s názvom „*Recent trends in divorce and custody litigation*“, publikovanom v roku 1985 v nerecenzovanom psychoanalytickom časopise.

¹⁶ Pozri Karkošková, S.: Používanie konceptu syndróm zavrhnutého rodiča v právnej praxi (časť 1.), *Justičná Revue*, 6-7/2016, s. 691 a nasl.

svojich kolegov a klientov o strete so syndrómom zavrhnutého rodiča v právnej realite.“

- Národná rada sudcov rodinných súdov a súdov pre maloletých (NCJFCJ)

„Podľa relevantných dôkazných štandardov, súdy by nemali uznať dôkaz týkajúci sa SZR. 35 V prípade *Kumho Tire proti Carmichael*, 526 U.S. 137 (1999), najvyšší súd rozhodol, že dokonca aj výpoveď znalca založená na „spoločenských vedách“ musí požívať štandard zatvorený v prípade *Daubert*. 36 *Prípád Daubert*, v ktorom súd znovu preskúmaval štandard, ktorý už predtým sformuloval v prípade *Frey* 37, vyžaduje aplikáciu testu viacerých faktorov vrátane preskúmania rovnocennými partnermi, publikáciu, testovateľnosť, stupeň omylnosti a všeobecné uznanie. SZR týmto testom neprešiel. Akýkoľvek dôkaz, že účastník konania o zverenie dieťaťa trpí SZR, by mal byť preto vyhlásený za neprípustný a vylúčený z vyhodnocovacej správy na základe štandardu, stanoveného v prípade *Daubert* a predtým v prípade *Frye*. 38 Zdiskreditovaná „diagnóza“ SZR (alebo tvrdenia o SZR), okrem vedeckej neplatnosti, nevhodne vyžaduje od súdu, aby rozhodol, že správanie dieťaťa a jeho postoj k rodičovi, ktorý o sebe tvrdí, že je „odcudzený“ (zavrhnutý), nie je v skutočnosti opodstatnené. Taktiež odvádza pozornosť od správania zneužívajúceho rodiča, ktorým mohol tento rodič priamo ovplyvniť reakciu dieťaťa násilným, neúctivým, strápnujúcim, ponižujúcim alebo diskreditujúcim správaním voči dieťaťu alebo druhému rodičovi. Úlohou súdu je rozlíšiť medzi situáciami, v ktorých je dieťa kritické voči jednému z rodičov, pretože bolo nevhodne manipulované tým druhým (postarať sa o to, aby sa nespoločil výlučne na nepatrné indikácie), a situáciami, v ktorých má dieťa svoje vlastné legitímne dôvody pre kritiku alebo strach z rodiča, čo je najmä v prípadoch, ak je rodič páchatelom domáceho násillia. Tieto dôvody sa nestanú menej legitímnymi iba preto, že zneužívaný rodič ich zdieľa a obraňuje dieťa tým, že hovorí o svojich obavách.“

- Rada zaoberajúca sa zneužívaním detí a násillím medzi lidmi (2006)

„Ludia, ktorí vynakladajú úsilie na starostlivosť o zneužívané deti, majú konečne dôvod na oslavu. Dve nedávne vysoko proflované právnické publikácie odmietli ‚SZR‘, kontroverzné označenie často používané na diskreditáciu tvrdení o týraní detí alebo domáceho násillia pred rodinnými súdmi. Podľa teórie SZR, ak dieťa odhalí zneužívanie zo strany jedného z rodičov, je to často interpretované ako dôkaz ‚vymývania mozgu‘ zo strany druhého rodiča. Riešenie navrhované teóriou SZR je okamžité zverenie dieťaťa do starostlivosti údajnému násillníkovi. Novorevidované vydanie z roku 2006

Usmernenie starostlivosti a posudzovanie práva styku v prípadoch domáceho násillia: návod pre sudcov, ktoré vydala Národná rada sudcov pre mladistvých a rodiny, zahŕňa silné vyhlásenie odsudzujúce používanie teórie SZR, ktorú nazýva „zdiskreditovanou“ a označuje ju za syndróm, ktorý uprednostňuje pri rozhodovaní o starostlivosti rodiča, ktorý dieťa zneužíva. V rovnakom čase, na jar 2006, časopis Americkéj advokátskej komory Problematika práv dieťaťa poskytol komplexnú analýzu všetkých právnych prípadov týkajúcich sa údajného SZR. Tento konečný výpočet viedol k záveru, že veda, právo i politika oponujú prípustnosti SZR v súdnej sieni. „SZR je vedeckým odpadom v tej najhoršej podobe,“ hovorí Dr. Paul Fink, predseda Rady zaoberajúcej sa zneužívaním detí a násillím medzi ľuďmi a bývalý prezident Americkéj psychiatrickej asociácie. Dr. Fink vysvetľuje: „Veda nám hovorí, že najpravdepodobnejšou príčinou toho, že dieťa sa úplne odlúči od svojho rodiča, je vlastné správanie rodiča. Označenia, akými je napríklad SZR, slúžia na odvrátenie pozornosti od takýchto druhov správania.“ Sudca Sol Gothard je rád, že právni odborníci sa pripojili k radám ďalších odborníkov pri rozpoznávaní škôd, ktoré teória SZR môže spôsobiť. Sudca Gothard, ktorý nedávno odišiel z 5. obvodného súdu Louisiany do dôchodku, bol zapojený do viac ako 2000 prípadov obvinenia zo sexuálneho zneužívania detí. Tvrdí, že „teória SZR spôsobila emocionálnu ujmu, fyzickú ujmu a v niektorých prípadoch dokonca smrť deťom.“

- Organizácia spojených národov, Valné zhromaždenie, Rada pre ľudské práva

„145. Záverom treba uviesť, že existuje povedomie, že SZR je v skutočnosti „právnou záležitosťou“ aj napriek skutočnosti, že táto myšlienka môže byť veľmi nebezpečná v prípadoch zneužívania, môže byť bolestivá pre matky, otcov, deti, ktoré môžu čeliť takýmto teóriám v bolestivých rozvodových konaniach. V súčasnosti vedecká literatúra a medzinárodní právnici vykonávajú poradenstvo zamerané proti SZR, proti jeho prípustnosti na súde a potrebe extenzívneho výskumu pred tým, ako sú nové teórie použité v náročných a citlivých sporoch, ktoré sa týkajú starostlivosti o deti v konaní o rozvode, je netolerovateľné, pokrytecké, môžu sa vyskytnúť pokusy o zavedenie takýchto teórií pod pláštikom tradície, v zmysle ktorej napríklad Taliansko vyzdvihuje aktivity zamerané na práva dieťaťa.“

- Austrálsky inštitút pre výskum rodiny

„Aj napriek tomu, že v súčasnosti bola vedeckou komunitou odhalená ich pravá podstata a boli odmietnuté v mnohých prípadoch súdmi Severnej Ameriky, niektorí sú toho názoru, že Gardnerove (1999) široko zverejnené názory hrajú na populárnu nôtu.“

Vzhľadom na uvedené som ako zástupkyňa SR pred Súdom dňa 8. júna 2016 na Ministerstve spravodlivosti SR iniciovala odborné stretnutie na tému „Syndróm zavrhnutého rodiča a rozhodovanie o maloletých.“ Cieľom uvedeného stretnutia bolo upozornenie na to, že koncept SZR prenikol do slovenskej klinickej, sociálnej a súdnej praxe a negatívne ovplyvňuje rozhodovanie orgánov verejnej moci a súdov vo veciach týkajúcich sa maloletých. Na stretnutí sa zúčastnili zástupcovia Ministerstva práce sociálnych vecí a rodiny, Ústredia práce sociálnych vecí a rodiny, Národného koordinačného strediska pre riešenie problematiky násilia na deťoch, Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky, ako aj Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky. Títo vyjadrili podporu vyhláseniu Sekcie detskej a adolescentnej psychiatrie Slovenskej psychiatrickej spoločnosti a spoločnému vyhláseniu k problematike SZR, ktoré urobila Slovenská komora psychológov, Slovenská psychoterapeutická spoločnosť, Asociácia rodinných sudcov, Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie, Verejná ochrankyňa práv, Komisárka pre deti, Inštitút pre výskum práce a rodiny a Koalícia pre deti Slovensko.

Z tohto spoločného vyhlásenia citujem:

„Teóriu o syndróme zavrhnutého rodiča (ďalej len ‚SZR‘) vytvoril pred vyše tridsiatimi rokmi americký psychiater a psychoanalytik Richard Gardner. SZR definoval ako poruchu u detí, ktorá vzniká takmer výlučne v priebehu súdnych sporov o dieťa, ak jeden z rodičov (zvyčajne matka) programuje dieťa k nenávisti voči druhému rodičovi (zvyčajne otcovi). Dieťa sa potom stáva aktívnym účastníkom a pripojí sa k programujúcemu rodičovi so svojimi vlastnými scenármi ‚očierňovania‘. SZR bol následne v samotnej krajine svojho vzniku (USA) označený za vedecky nepreukázaný a nespĺňajúci kritériá dôkazu pred súdom s tým, že jeho zohľadnenie môže mať za následok nesprávne rozhodnutia vo veciach týkajúcich sa maloletých. V tomto ohľade podporujeme Vyhlásenie sekcie detskej a adolescentnej psychiatrie Slovenskej psychiatrickej spoločnosti k problematike tzv. ‚syndrómu zavrhnutého rodiča‘, ktoré upozorňuje na to, že SZR aktuálne nie je oficiálnym psychopatologickým syndrómom, nevyskytuje sa v medicínskej psychiatrickej syndromológii a nie je stanovený ani ako nozologická jednotka, resp. diagnóza v oficiálnych medzinárodných systémoch klasifikácie chorôb. V Slovenskej republike je záväzne platná Medzinárodná klasifikácia chorôb MKCH 10 (ICD-10), v tejto klasifikácii spomenutý SZR (PAS) nie je uvedený, preto nie je možné stanovovať ho ako diagnózu, ale ani opisne ako syndróm. SZR nie je prítomný ako diagnostická jednotka ani v klasifikačnom systéme používanom na americkom kontinente DSM 5. Negatívne stanoviská ku konceptu PAS/PAD vyjadrili významné zahraničné profesijné orga-

nizácie a inštitúcie. V tomto ohľade napríklad Národná rada sudcov rodinných súdov a súdov pre maloletých (NCJFCJ) uviedla, že akýkoľvek dôkaz, že účastník konania o zverenie dieťaťa trpí SZR by mal byť vyhlásený za neprípustný. Ďalej uvádzajú: „Zdiskreditovaná ‚diagnóza‘ SZR (alebo tvrdenia o SZR), okrem vedeckej neplatnosti, nevhodne vyžaduje od súdu, aby rozhodol, že správanie dieťaťa a jeho postoj k rodičovi, ktorý o sebe tvrdí, že je ‚odcudzený‘ (zavrhnutý), nie je v skutočnosti opodstatnené. Taktiež odvádza pozornosť od správania zneužívajúceho rodiča, ktorým mohol tento rodič priamo ovplyvniť reakciu dieťaťa násilným, neúctivým, strápňujúcim, ponižujúcim alebo diskreditujúcim správaním voči dieťaťu alebo druhému rodičovi. Úlohou súdu je rozlíšiť medzi situáciami, v ktorých je dieťa kritické voči jednému z rodičov, pretože bolo nevhodne manipulované tým druhým (postarať sa o to, aby sa nespoľahol výlučne na nepatrné indikácie), a situáciami, v ktorých má dieťa svoje vlastné legitímne dôvody pre kritiku alebo strach z rodiča, čo je najmä v prípadoch, ak je rodič páchatelom domáceho násillia. Tieto dôvody sa nestanú menej legitímnymi iba preto, že zneužívaný rodič ich zdieľa a obraňuje dieťa tým, že hovorí o svojich obavách.“ Uvedené vyhlásenie plne korešponduje s judikatúrou ESLP. V tomto ohľade pripomíname pozitívne záväzky štátu sformulované ESLP, pokiaľ ide o ochranu obetí domáceho násillia či sexuálneho zneužívania. Zároveň uvádzame, že podľa judikatúry ESLP najlepší záujem dieťaťa môže v závislosti od svojej povahy a závažnosti prevážiť nad záujmom rodiča. ESLP v tomto ohľade opakovane konštatoval, že článok 8 v žiadnom prípade neoprávňuje rodiča, aby žiadal prijatie takých opatrení, ktoré by poškodzovali zdravie a rozvoj dieťaťa. Je zrejmé, že problémy pri realizácii styku detí s rodičmi predstavujú komplexný fenomén. Každý prípad si vyžaduje dôkladné psychosociálne zhodnotenie rôznych faktorov, ktoré môžu prispievať k narušeniu vzťahu rodič – dieťa a následne aj aplikáciu viacerých metód terapie vrátane psychoedukácie, individuálnej terapie, a ak je to vhodné, aj terapie rodič – rodič, rodič – dieťa či spoločnej rodinnej terapie. V tejto súvislosti treba zároveň zdôrazniť, že pre intervencie majú byť smerodajné potreby dieťaťa, a nie práva rodiča.“¹⁷

Zo slovenských autorov sa problematikou konceptu SZR veľmi detailne zaoberá Karkošková, ktorá upozorňuje na to, že jeho podstatnou slabinou je, že ponúka zjednodušené a tendenčné vysvetlenie komplexného problému: zodpovednosť za to, že dieťa odmieta otca, pripisuje matke a jej údajnej kampani očierňovania otca. Gardnerovo vysvetlenie bolo preto v odbornom a vedeckom svete dávno prekonané a nahradené komplexnejším vnímaním príčin, prečo sa dieťa primkne

¹⁷ Bližšie pozri <http://www.justice.gov.sk/Stranky/aktualitadetail.aspx?announcementID=2093>.

k jednému rodičovi a minimalizuje alebo eliminuje kontakt s druhým rodičom. Karkošková upozorňuje na početné výskumy, ktoré preukázali, že tento jav môže byť podmienený množstvom rôznych príčin, pričom najčastejšou a najvplyvnejšou príčinou sú vlastnosti/správanie na strane odmietaného rodiča, najmä nedostatok empatie, nedostatok vrelosti, angažovanosti a rodičovských kompetencií. Na základe kritickej analýzy doterajších výskumov Polak a Saini ponúkajú multifaktoriálny pohľad na možné príčiny odmietania rodiča, pričom rozlišujú faktory ontogenetické (a - g), mikrosystémové (h - n), mezosystémové (o - q) a makrosystémové (r). Súbor možných rizikových faktorov zahŕňa:

- a) vlastnosti rodiča - odmietanému rodičovi môže chýbať vrelosť, empatia, schopnosť kognitívne porozumieť názorom dieťaťa, môže mať zníženú schopnosť komunikovať s dieťaťom a tešiť sa z interakcie s ním, môže sa menej angažovať v denných aktivitách dieťaťa alebo môže mať celkovo zníženú schopnosť sociálnej a psychickej adaptácie na porozvodovú situáciu;
- b) symptómy psychopatológie u rodiča, napríklad depresia - môžu negatívne ovplyvňovať schopnosť rodiča vychovávať a opatrovať dieťa, zároveň môžu viesť k tomu, že rodič hľadá v dieťati emočnú podporu, namiesto toho, aby mu emočnú podporu poskytoval;
- c) poruchy osobnosti u rodiča - vážne narúšajú rodičovské kompetencie, a teda aj vzťah rodič - dieťa; rodič trpiaci poruchou osobnosti vykazuje nekonzistentný a kompromitujúci výchovný prístup charakterizovaný recidivujúcim a nepredvídateľným správaním, v dôsledku čoho sa u dieťaťa zvyšuje pocit napätia a znižuje pocit bezpečia;
- d) zneužívanie alkoholu/drog u rodiča - nepredvídateľné, negatívne alebo násilné správanie, ktoré sa prejavuje u rodiča, keď je pod vplyvom návykovej látky, môže narúšať vzťah rodič - dieťa;
- e) odhad a temperament dieťaťa - odhadom (appraisal) sa rozumie to, ako dieťa subjektívne vníma nezhody medzi rodičmi a ako rozumie príčinám a dôsledkom konfliktu; kognitívne skreslenia objavujúce sa u detí, ktoré majú ťažkosti správne odhadnúť (vyhodnotiť) situáciu, môžu vyústiť do odmietavého správania;
- f) kognitívna kapacita dieťaťa - na pochopenie viacerých, odlišných a simultánných perspektív konfliktu, ktoré môže mať každý člen rodiny, je potrebná určitá úroveň kognitívnej zrelosti; ak ju dieťa ešte nedosiahlo, môže vykazovať premenlivú (shifting) oddanosť voči rodičom; len čo dieťa dosiahne taký stupeň kognitívneho vývinu, ktorý mu umožní poňať súčasne protichodné idey, môže sa rozhodnúť zladieť s jedným rodičom v snahe vyhnúť sa tomu, aby v sebe muselo zmierovať dve nezlučiteľné perspektívy;
- g) história vzťahu rodič - dieťa - dieťa si môže želať tráviť čas iba s jedným rodičom a brániť sa styku s druhým rodičom nie preto, že by bolo proti nemu popudzované, ale preto, že ešte pred rozpadom

- vzťahu medzi rodičmi malo vybudovaný bližší vzťah s preferovaným rodičom;
- h) odcudzujúce (alienating) správanie rodiča - ak sa odmietaný rodič vyjadruje negatívne o tom rodičovi, ktorého dieťa preferuje, dostáva dieťa do nepohodlnej situácie, z ktorej sa ono môže snažiť vymaniť tým, že odmieta ďalší kontakt s ohovárającim rodičom; hoci aj preferovaný rodič môže prispievať k odcudzeniu tým, že sabotuje vzťah dieťaťa s druhým rodičom, podľa výskumov je nevhodné správanie odmietaného rodiča faktorom, ktorý významnejšie ovplyvňuje vzťahové odcudzenie;
 - i) správanie, ktoré je reakciou na odmietnutie - odmietaný rodič, ktorý je frustrovaný, nahneváný a zranený z toho, ako sa k nemu dieťa správa, môže v dôsledku vlastných pocitov neprejavovať empatiu voči dieťaťu a reagovať naň negatívne, trestajúco alebo pomstychtivo, alebo kolísať medzi pasivitou a konfrontačným správaním, čím dieťa ďalej mátie; takéto reakcie môžu dynamiku odmietania posilňovať;
 - j) narušené vzťahové hranice - k ich narušeniu môže dôjsť tým, že rodič sa dieťaťu zdôveruje s informáciami, ktoré nie sú primerané veku dieťaťa, a používa dieťa na vlastnú emočnú podporu; ak dieťa cíti k tomuto rodičovi lojalitu alebo ho vníma ako slabšieho rodiča, vedomé si dôverných informácií, môže cítiť potrebu spriahnuť sa s preferovaným rodičom;
 - k) domáce násilie - násilné správanie otca voči matke dieťa vníma veľmi citlivo a môže zásadným spôsobom ovplyvniť kvalitu vzťahu otec - dieťa tak pred, ako aj po rozchode rodičovského páru;
 - l) značná miera konfliktov medzi rodičmi - odrazí sa aj v zníženej kvalite vzťahu rodič - dieťa, pretože kvalita manželského vzťahu, ale tiež vzťahu po rozchode má značný vplyv na kapacitu rodičov zvládať rodičovskú rolu;
 - m) nový vzťah rodiča - ak si rodič nájde nového partnera, dieťa môže byť sklamané a rozčúlené z toho, že stráca z času a pozornosti, ktorá mu predtým bola venovaná; vzťah medzi dieťaťom a rodičom, s ktorým dieťa nebýva, ohrozuje dokonca aj to, ak sa na strane ktoréhokoľvek z rodičov objaví randenie, kohabitácia alebo uzavretie nového manželstva, lebo frekvencia kontaktu s tým rodičom, s ktorým dieťa nebýva, zvyčajne klesá;
 - n) vplyv súrodencov - ak starší súrodenci vykazujú odmietavé správanie voči rodičovi, mladší súrodenci majú tendenciu nasledovať ich vzorce správania;
 - o) finančné vplyvy - finančné problémy prispievajú k odcudzeniu vo vzťahu rodič - dieťa; výskumy odhalili pozitívnu koreláciu medzi pravidelným platením alimentov a lepším nastavením dieťaťa, ako aj častejším kontaktom medzi rodičom a dieťaťom;

- p) obmedzenie (redukcia) času - po rozchode rodičovského páru zvyčajne dochádza k poklesu kvantity a kvality kontaktu medzi deťmi a rodičom, ktorému nie sú zverené do starostlivosti (zvyčajne otcom); hoci výskumy preukázali, že množstvo spoločne stráveného času je menej dôležité než emocionálna blízkosť medzi otcom a dieťaťom, redukcia času poskytuje menej príležitostí na rozvíjanie blízkeho emočného vzťahu, a teda ovplyvňuje aj vzťah rodič - dieťa;
- q) environmentálne faktory - napríklad ak sa rodič odsťahuje do inej lokality, deti môžu vzdorovať alebo odmietajú kontakt, pretože sa v novom prostredí cítia cudzo a sú vzdialené od svojich sociálnych vzťahov; pre staršie deti môžu byť obzvlášť dôležité vzťahy s rovesníkmi, najmä ak sa snažia vzdialiť od rodičovských konfliktov tým, že trávajú viac času s priateľmi;
- r) opakované vypočúvania/vyšetrenia dieťaťa (zo strany súdu, polície, orgánu sociálnoprávnej ochrany) - ako častý sprievodný jav dlho sa vlečúcich súdnych konaní medzi rodičmi, ktorí sú v značne konfliktnom vzťahu - môžu viesť dieťa k tomu, že zvolí odmietanie kontaktu ako spôsob dištancovania od situácie.

Medzi faktormi, ktoré môžu byť príčinou, prečo dieťa odmieta kontakt s otcom, sa osobitná pozornosť venuje problematike domáceho násillia. Vlečúce sa poručnícke spory a problémy s realizáciou styku sa častejšie objavujú v prípadoch, kde je história domáceho násillia. Väčšinou sa obeťami domáceho násillia stávajú ženy, ktoré sú zároveň aj matkami. Karkošková v tomto ohľade upozorňuje na Stanovisko Európskeho hospodárskeho a sociálneho výboru (2006/C 325/15), podľa ktorého *„v momente, keď na nich páchajú ich partneri násillie, sú deti vo väčšine prípadov priamymi svedkami alebo poslucháčmi“*. Tieto deti možno považovať za tzv. nepriame obeť domáceho násillia. V tejto súvislosti sa používa tiež pojem „deti vystavené násilliu“ (z angl. children exposed to violence). Ide o deti, ktoré sú svedkami násillia tým spôsobom, že vidia, počujú, cítia alebo si uvedomujú násillie, ktoré jeden z rodičov (zvyčajne matka) trpí zo strany svojho partnera (zvyčajne otca detí). Výskumy jednoznačne preukázali, že vystavenie takýmto zážitkom môže mať na dieťa výrazne negatívny, dokonca až traumatizujúci vplyv; narušenie vzťahovej väzby dieťaťa k otcovi, pocity strachu alebo hostility voči nemu, odmietanie kontaktu s otcom, obavy o matku a potreba chrániť ju pred otcom sú po takýchto skúsenostiach u dieťaťa celkom opodstatnené. V tejto súvislosti odborníci upozorňujú, že násillní/zneužívajúci *„rodičia bežne obviňujú svojich partnerov, že popudili deti proti nim, a len zriedkakedy prijímajú zodpovednosť za vplyv, aký má ich správanie na deti“*. Podľa Karkoškovej výsledky výskumov ale nepotvrdili, že by ženy, ktoré sú obeťami domáceho násillia,

mali tendenciu odcudzovať (alienate) deti od ich otca; u detí, ktoré boli nepriateľsky nastavené voči otcovi, mala ich hostilita viacero príčin vrátane negatívneho správania odmietaného rodiča (akým je napr. aj ponížovanie matky pred deťmi).¹⁸

¹⁸ Pozri Karkošková, S.: Používanie konceptu syndróm zavrhnutého rodiča v právnej praxi (časť 2.), *Justičná Revue*, 8-9/2016, s. 858-861.

KULTÚRNE PRÁVA NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN

PhDr. Kálmán Petőcz, PhD.

Academia Istropolitana Nova, podpredseda za občiansku spoločnosť
Rady vlády SR pre ľudské práva

Úvod

Kultúrne práva sa stali integrálnou súčasťou portfólia univerzálnych ľudských práv prijatím Všeobecnej deklarácie ľudských práv v roku 1948. Ľudské práva (základné práva a slobody) chápeme ako prirodzené – neodňateľné, nescudziteľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné¹ – individuálne oprávnenia prináležiace každej ľudskej bytosti. Uvedenými atribútmi teda musia disponovať aj kultúrne práva vrátane kultúrnych práv národnostných menšín.

Takéto priblíženie problému však nastoľuje niekoľko otvorených otázok, s ktorými sa treba vyrovať, aby kultúrna a vzdelávacia politika štátu boli plne v súlade s medzinárodným právom ľudských práv, ktoré je pre Slovenskú republiku záväzné.

Musíme preto jasne vymedziť:

- 1) čo je predmetom a obsahom kultúrnych práv, osobitne kultúrnych práv národnostných menšín;
- 2) kto je subjektom kultúrnych práv národnostných menšín;
- 3) akým spôsobom sa takéto práva realizujú a vykonávajú;
- 4) aké sú povinnosti štátu pri garantovaní a naplňaní uvedených práv;
- 5) aké je filozofické a právne zdôvodnenie nárokov vyplývajúcich z uznania existencie kultúrnych práv národnostných menšín.²

Odpoveď na tieto otázky, ako sa pokúsim – vzhľadom na rozsah tohto príspevku – v stručnosti ukázať, má nielen teoretické, ale aj vážne praktické dôsledky.

¹ Ústava SR, čl. 12, odsek 1.

² Uvedený systematický prístup k zdôvodneniu ľudských práv použil americký filozof Alan GEWIRTH vo svojom diele *Human Rights: Essays on Justification and Application*. Túto metódu aplikovali medzi inými: VINCENT, R. J., *Human Rights and International Relations*, Cambridge University Press, 1986, s. 152; DUNNE, T. - WHEELER, N. J., *Human Rights in Global Politics*, Cambridge University Press, 2004, s. 4.

Predmet a obsah kultúrnych práv národnostných menšín

Všeobecná deklarácia ľudských práv (ďalej „VDLP“) obsahuje len dva články venované kultúrnym právam. Článok 26 deklaruje právo na vzdelanie smerujúce k plnému rozvoju osobnosti, posilňovaniu úcty k ľudským právam a porozumenia medzi národmi a menšinovými skupinami. Ďalej článok 27 vymedzuje právo človeka zúčastňovať sa na kultúrnom živote spoločnosti a právo na ochranu záujmov vyplývajúcich z vlastnej vedeckej alebo umeleckej činnosti. VDLP nijako nespresňuje kategóriu takto definovaných kultúrnych práv vo vzťahu k osobám patriacim k národnostným menšinám, osobitný článok o právach národnostných menšín vôbec neobsahuje.

VDLP bola dôležitým politickým aktom, nemá však silu právnej záväznosti. Prvým medzinárodným ľudskoprávnym dohovorom, síce len regionálneho charakteru, sa tak stal Dohovor Rady Európy o ochrane ľudských práv a základných slobôd, prijatý v novembri 1950 v Ríme (Európsky dohovor o ľudských právach – ďalej „EDLP“). Ustanovenia EDLP sú priamo vymáhateľné na Európskom súde pre ľudské práva v Štrasburgu, EDLP však zakotvuje len ochranu občianskych a politických práv a základných slobôd. Z kategórie kultúrnych práv zakotvuje len právo na vzdelanie, tiež bez bližšej špecifikácie, okrem rešpektovania práva rodičov zabezpečovať vzdelávanie svojich detí v súlade so svojim filozofickým alebo náboženským presvedčením.³

Prvým medzinárodným dohovorom uzavretým na univerzálnej úrovni, ktorý sa explicitne venuje kultúrnym právam národnostných menšín, je Dohovor UNESCO proti diskriminácii vo vzdelávaní (1960). Uvedený dohovor vo svojom článku 5 medzi iným priznáva príslušníkom národnostných menšín právo vykonávať vlastné vzdelávacie aktivity vrátane prevádzky škôl, a ak to vzdelávacia politika príslušného štátu umožňuje, používať alebo vyučovať svoj vlastný jazyk.⁴

Prvým univerzálnym ľudskoprávnym dohovorom zakotvujúcim kultúrne práva národnostných menšín je Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie (OSN, 1965, ďalej „ICERD“).⁵ Podľa článku 5 ICERD zmluvné štáty zaručia právo každého na rovnosť pred zákonom bez rozlišovania podľa rasy, farby pleti,

³ Dodatkový protokol k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, článok 2. Paríž, 20. 3. 1952.

⁴ Podmienkou je, aby toto právo nebolo uplatňované spôsobom, ktorý bráni príslušníkom menšín porozumieť kultúre a jazyku spoločenstva ako celku a zúčastňovať sa na jeho živote alebo ktorý spochybňuje štátnu suverenitu, pričom úroveň tohto vzdelávania nemá byť nižšia ako všeobecná úroveň stanovená alebo schválená zodpovednými orgánmi.

⁵ ICERD – International Covention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination.

národnostného alebo etnického pôvodu, okrem iného pri uplatňovaní práva na vzdelanie a práva na rovnakú účasť na kultúrnom dianí.

Kľúčovým momentom pre medzinárodné uznanie práv národnostných menšín bolo zahrnutie článku 27 do Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach (ICCPR, 1966).⁶ Podľa uvedeného článku „v štátoch, kde existujú etnické, náboženské alebo jazykové menšiny, nebude sa ich príslušníkom upierať právo, aby spolu s ostatnými príslušníkmi menšiny užívali svoju vlastnú kultúru, vyznávali a prejavovali svoje vlastné náboženstvo alebo používali svoj vlastný jazyk.“⁷

Prvý viac-menej ucelený katalóg univerzálnych kultúrnych práv je potom obsiahnutý v článkoch 13 a 15 Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (ďalej „ICESCR“), ktorý bol prijatý zároveň s ICCPR. Zoznam kultúrnych práv tu vymenovaný zahŕňa: právo každého na vzdelanie, smerujúce k plnému rozvoju ľudskej osobnosti a zmyslu pre jej dôstojnosť a posilneniu úcty k ľudským právam a základným slobodám; právo každého zúčastniť sa na kultúrnom živote; užívať plody vedeckého pokroku a jeho využitia; požívať ochranu morálnych a materiálnych záujmov, ktoré vyplývajú z jeho vedeckej, literárnej alebo umeleckej tvorby; rešpektovanie slobody nevyhnutnej pre vedecký výskum a tvorivú činnosť.⁸

Významným medzníkom je aj prijatie Dohovoru o právach dieťaťa v roku 1989. Dohovor vo svojom článku 29 deklaruje za ciele vzdelávania „posilňovanie úcty k ľudským právam a základným slobodám; posilňovanie úcty k rodičom dieťaťa, kultúrnym hodnotám krajiny, v ktorej dieťa žije, krajiny svojho pôvodu a iných civilizácií; priateľstva medzi všetkými národmi, etnickými, národnostnými a náboženskými skupinami a osobami domorodého pôvodu“. Ďalej svojím článkom 30 zakotvuje „právo spoločne s príslušníkmi svojej etnickej, náboženskej alebo jazykovej menšiny alebo pôvodného obyvateľstva používať vlastnú kultúru, vyznávať a vykonávať vlastné náboženstvo a používať svoj vlastný jazyk“.

Z uvedeného prehľadu je zrejmé, že kultúrne práva sa síce postupne zahrnuli do medzinárodných ľudskoprávnych noriem, avšak ich predmet a rozsah ostal obmedzený viac-menej rámcami stanovenými VDLP ešte v roku 1948. Až v roku 2007 bola zverejnená iniciatíva viacerých významných právnikov a ľudskoprávnych činiteľov pod názvom Deklarácia z Fribourgu. Deklarácia bola skoncipovaná s ambíciou

⁶ ICCPR - International Covenant on Civic and Political Rights; ICESCR - International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.

⁷ Vyhláška ministra zahraničných vecí z 10. mája 1976 o Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach a Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, č. 120/1976 Zb.

⁸ Tamže.

podat' ucelený katalóg kultúrnych práv ako osobitnej podkategórie ľudských práv. Iniciatíva bola podporená aj UNESCO-m a Medzinárodnou organizáciou frankofónie.

Deklarácia z Fribourgu navrhuje tento katalóg kultúrnych práv, ktorých výkon je buď individuálny, alebo v spoločensťve s inými: právo na (kultúrnu) identitu a kultúrne dedičstvo; právo zvoliť si príslušnosť k danej kultúrnej komunite (alebo zároveň k viacerým kultúrnym komunitám); právo na prístup a účasť na kultúrnom živote; právo na vzdelávanie a odborný výcvik spojený s rozvíjaním svojej kultúrnej identity pri rešpektovaní práv iných a kultúrnej diverzity; právo vyhľadávať, prijímať a šíriť informácie spojené s kultúrnou identitou, s využitím všetkých informačných a komunikačných technológií, v jazyku/jazykoch podľa vlastného výberu; právo participácie na kultúrnej spolupráci a rozvoji a na verejnom rozhodovaní o záležitostiach týkajúcich sa kultúry všeobecne a kultúrnej identity zvlášť.⁹

Jednotlivé práva sú v deklarácii ešte podrobnejšie rozpracované. Napríklad právo na prístup a účasť na kultúrnom živote podľa deklarácie zahŕňa slobodu vyjadrovania v súkromí a na verejnosti v jazyku podľa vlastnej voľby, slobodu praktizovať vlastné kultúrne tradície, zvyky a spôsob života, právo rozvíjať vedomosti a kultúrne prejavy, participovať na rôznych formách tvorivosti (rozvíjať kreatívny priemysel), právo ochrany morálnych a materiálnych záujmov spojených s vlastnou kultúrnou činnosťou.

Deklarácia z Fribourgu vyvolala aj mnohé otázky spojené s tým, či jej autori presadzujú tzv. komunitárnu formu multikulturalizmu hraničiacu s kultúrnym relativizmom. Táto otázka vyvstáva aj v súvislosti s Dohovorom UNESCO o ochrane a podpore rozmanitosti kultúrnych prejavov, ktorý bol prijatý dva roky predtým. Jedna z hlavných zásad dohovoru totiž deklaruje „rovnakú dôstojnosť všetkých kultúr“. Podľa zásady č. 3 „ochrana a podpora rozmanitosti kultúrnych prejavov zahŕňa uznanie rovnakej dôstojnosti a rešpektovanie všetkých kultúr vrátane kultúr osôb patriacich k menšinám a kultúr domorodých národov“. Tento princíp však je nutné interpretovať vždy s prihliadnutím na prioritu princípu č. 1, podľa ktorého „Nemožno sa odvolávať na ustanovenia tohto dohovoru s cieľom poškodzovať ľudské práva a základné slobody, ktoré sú potvrdené v medzinárodnom práve, alebo obmedzovať ich pôsobnosť“. Aj UNESCO teda vychádza z medzinárodného práva ľudských práv ako fundamentu pre tzv. kultúrne dohovory, uzavreté pod jeho egidou.

⁹ Cultural Rights. Fribourg Declaration. Adopted in Fribourg on May 7th 2007. Dostupné na <http://hrlibrary.umn.edu/instree/Fribourg%20Declaration.pdf>, naposledy navštívené 22.9.2016.

Kto je subjektom kultúrnych práv národnostných menšín?

Problém, ktorý budem skúmať v tejto časti príspevku, má dve roviny. Predovšetkým neexistuje univerzálne platná definícia národnostnej menšiny. Po druhé, kultúrne práva ako ľudské práva sú svojou povahou a podstatou tiež práva individuálne. Ich výkon a spôsob realizácie je však spravidla skupinový, ináč by nemali praktický zmysel. Kombináciou oboch aspektov môžu vznikať v aplikačnej praxi rôzne ťažkosti.

Napriek neexistencii všeobecne platnej definície boli, počnúc druhou polovicou 19. storočia, v politickom a právnom diskurze za „menšiny“ spravidla považované skupiny osôb, ktoré spájali určité jazykové, náboženské a etnické charakteristiky, resp. charakteristiky odvodené od ich spôsobu života, pričom tieto skupiny boli v rámci daného štátneho útvaru v numerickej menšine oproti majorite. Typológia takýchto skupín je však veľmi rozmanitá. V zásade ich môžeme rozdeliť na tri hlavné typy:¹⁰

- a) pôvodné obyvateľstvo, obývajúc dané územie pred príchodom kolonizátorov z iného veľkého kultúrneho okruhu;
- b) národné/národnostné menšiny tradične a dlhodobo zdieľajúce spoločný geopolitický priestor s majoritou, patriace ale k rovnakému veľkému kultúrnemu okruhu;
- c) migrujúce etnické menšiny prichádzajúce spravidla z iného veľkého kultúrneho okruhu (napríklad moslimské menšiny v Európe).

Osobitný podtyp tvoria migrujúce menšiny patriace do rovnakého veľkého kultúrneho okruhu. Príkladom je pracovná migrácia v rámci Európskej únie, čo otvára aj otázku kultúrnych práv etnických komunit vytváraných takýmto spôsobom. Osobitný podtyp tvoria aj Rómovia. Tí sú síce u nás už zahrňovaní pod kategóriu tradičných národnostných menšín, je však zrejmé, že vzťah biela majorita - rómska komunita nesie v sebe aj prvky multikulturalizmu, a je teda iný ako napríklad vzťah slovenskej väčšiny a maďarskej menšiny.

Teória, ale aj skúsenosť ukazuje, že spôsob výkonu kultúrnych práv vo vzťahu k týmto trom veľkým typom menšín a k ich podtypom sa v praxi musí nutne v určitých prvkoch líšiť. Rozdiel vyplýva najmä z toho, či kultúrne charakteristiky k nim priradované sú „nezjednatelné“ (non-negotiable) alebo „zjednatelné“, teda či sú vecou osobnej voľby alebo prirodzenej sociálnej adaptácie.

Národnosť je na jednej strane vecou slobodnej voľby (Ústava SR, čl. 12, ods. 3), na druhej strane, národnostná menšina vo svojej podstate musí byť pomerne jednoznačne definovateľná určitými objektívnymi charakteristikami, aby mohla byť subjektom kultúrnych práv, resp.

¹⁰ Pozri napríklad KYMLICKA, Will: *Multicultural citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford University Press, 1995.

aby ním mohli byť osoby patriace k národnostným menšinám a ich dobrovoľné združenia a inštitúcie.

Na úrovni OSN sa medzi uvedeným veľkými typmi kultúrnych menšín začalo jednoznačne rozlišovať v sedemdesiatych rokoch. Francesco Capoporti, expert poverený Komisiou pre ľudské práva, vypracoval rozsiahlu štúdiu o menšinách, do ktorej zahrnul aj pracovnú definíciu menšiny: „Menšinou je skupina početne menšia ako zvyšok populácie štátu, nachádzajúca sa v nedominantnom postavení, ktorej členovia a členky – príslušníci a príslušníčky daného štátu – zdieľajú etnické, náboženské a jazykové zvláštnosti, ktoré ich odlišujú od zvyšku obyvateľstva a vykazujú, hoci len implicitne, pocit solidarity, ktorá smeruje k ochrane ich kultúry, tradícií, náboženstva a jazyka.“ Na základe tejto štúdie potom Valné zhromaždenie OSN prijalo v roku 1992 Deklaráciu o právach osôb patriacich k národnostným alebo etnickým, náboženským a jazykovým menšinám. Paralelne s procesom negociácií o tejto deklarácii sa viedli aj rozhovory o prijatí osobitného dokumentu o právach pôvodného (domorodého) obyvateľstva. Deklarácia o právach pôvodného obyvateľstva bola napokon prijatá v roku 2007. Základný rozdiel medzi oboma deklaráciami je ten, že kým prvá zakladá len individuálne práva (i keď vykonávané v spoločenstve s inými osobami patriacimi k menšinám), druhá pripúšťa aj kolektívne práva, rešpektujúc osobitný spôsob života a tradície pôvodného obyvateľstva, napríklad kolektívne vlastníctvo pôdy a pod.

Na pôde Rady Európy až do konca 80. rokov stroskotali všetky snahy prijať osobitný dohovor o právach národnostných menšín. Až výsledkom procesov naštartovaných v druhej polovici 80. rokov, urýchlených aj oživením národnostnej otázky v strednej a východnej Európe po rozpade komunizmu, bola v roku 1992 prijatá Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov. Výsledkom politického kompromisu bola skutočnosť, že charta nie je koncipovaná ako ľudskoprávny dohovor, nezakladá individuálne práva, ale chráni regionálne a menšinové jazyky ako prvky spoločného európskeho kultúrneho dedičstva. Zároveň však preambula Charty jednoznačne deklaruje, že „právo používať regionálny alebo menšinový jazyk v súkromnom a vo verejnom živote sa považuje za nescudziteľné právo podľa zásad obsiahnutých v Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach Organizácie Spojených národov a v duchu Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd Rady Európy“.

Zároveň sa začali negociácie o vypracovaní osobitného protokolu k Európskemu dohovoru o ľudských právach, venovaného právom osôb patriacich k národnostným menšinám. Od tejto línie sa však pre odpor viacerých štátov ustúpilo a v roku 1995 bol prijatý Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín (ďalej „rámcový dohovor“) ako dohovor s osobitným systémom implementácie a monitorovania,

bez možnosti dovolávať sa ho na Európskom súde pre ľudské práva. Napriek tomu je tento dohovor významným dokumentom, pretože je to prvý záväzný medzinárodný dokument obsahujúci kompletný katalóg kultúrnych práv národnostných menšín.

Rámcový dohovor zaväzuje zmluvné strany „podporovať podmienky, ktoré sú pre osoby patriace k národnostným menšinám potrebné na zachovanie a rozvíjanie ich kultúry, na zachovávanie základných prvkov ich identity, najmä ich náboženstva, jazyka, tradícií a kultúrneho dedičstva“ (článok 5). Medzi ďalšie dôležité princípy Rámcového dohovoru patrí podpora medzikultúrneho dialógu (článok 6), podpora poznania kultúry, histórie, jazyka a náboženstva svojich národnostných menšín a väčšinového obyvateľstva (článok 12), vytváranie podmienok potrebných na efektívnu účasť osôb patriacich k národnostným menšinám na kultúrnom, spoločenskom a ekonomickom živote, ako aj na verejných záležitostiach, najmä na tých, ktoré sa ich týkajú. Právo vzdelania v materinskom jazyku je upravené menej striktné, vzhľadom na rozličné podmienky v jednotlivých štátoch: rámcový dohovor prisudzuje oprávneným osobám právo učiť sa jazyk svojej menšiny; za určitých podmienok im môžu štáty zabezpečiť primerané možnosti na výučbu v ich jazyku.

Rámcový dohovor nedefinuje pojem národnostná menšina a necháva otvorenú otázku, ktorým typom menšín majú priznané kultúrne práva prináležať, personálnu pôsobnosť dohovoru odkazuje do kompetencie jednotlivých štátov. Mnohé štáty k ratifikačným listinám pripojili vyhlásenie, ktorým túto otázku ozrejmujú. Nemecko napríklad deklarovalo, že pôsobnosť dohovoru sa na jeho území vzťahuje na dánsku menšinu v Šlezvicku-Holštajnsku, na komunitu Lužických Srbov a na Rómov/Sinti s nemeckým občianstvom. Za národnostnú menšinu v zmysle rámcového dohovoru teda Nemecko nepovažuje Turkov a Kurdov, ktorí sa prisťahovali do krajiny v ostatných päťdesiatich rokoch.

Slovenská republika k ratifikačným listinám nepripojila žiadne vyhlásenie, avšak pôsobnosť dohovoru u nás je zrejmá z Ústavy SR a na ňu nadväzujúcej administratívnej praxe. Článok 34 Ústavy SR prisudzuje národnostné práva len občanom SR (nie „každému“). Aj prax pridelovania kultúrnych dotácií na podporu kultúry národnostných menšín, resp. dikcia zákona o používaní jazykov národnostných menšín ukazuje, že Slovenská republika pod národnostnými menšinami chápe tradičné národnostné komunity trvalo obývajúcce územie ohraničené súčasnými hranicami štátu.

Ústava SR deklaruje kultúrne práva vo všeobecnosti v článku 42 (právo na vzdelanie), v článku 43 (sloboda vedeckého bádania a umenia, právo prístupu ku kultúrnemu bohatstvu) a v článku 44 (ochrana kultúrneho dedičstva). Kultúrne práva osobitne vo vzťahu

k osobám patriacim k národnostným menšinám deklaruje ústava v článku 12 (všeobecná antidiskriminačná klauzula, právo slobodne rozhodovať o svojej národnosti) a v článku 34 (práva národnostných menšín a etnických skupín). V článku 34 je zakotvené právo rozvíjať vlastnú kultúru, rozširovať a prijímať informácie v ich materinskom jazyku, združovať sa v národnostných združeniach, zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie; právo na vzdelanie v rodnom jazyku, používať jazyk v úradnom styku, zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných menšín.

Ústava používa pojmy národnostná menšina i etnická skupina, ale bližšie ich nedefinuje. Je však zrejmé, že pod etnickými skupinami zákonodarcia nechápe migrujúce etnické komunity, ako je to v mnohých západoeurópskych štátoch. Označenie „etnická skupina“ je reliktom z čias pred roku 1989, keď sa takto označovala rómska komunita (vtedy označovaná za Cigánov). Podľa názoru mnohých autorov a vtoriek Rómovia sú v súčasnosti na Slovensku oficiálne uznaní za národnostnú menšinu. Nie je to však celkom pravda. Vyhlásenie vlády ČSFR z roku 1991 nie je právnym aktom. V skutočnosti, keďže na Slovensku nie je prijatý zákon o menšinách, o oficiálnom právnom uznaní žiadnej menšiny nemožno hovoriť. Aspoň nie v tom zmysle, ako keď bol v platnosti ústavný zákon č. 144/1968 Zb., ktorý explicitne definoval „maďarskú, nemeckú, poľskú a ukrajinskú (rusínsku) národnosť“ ako štátotvorné subjekty federácie. Zoznam národnostných komunit, ktorých kultúra je cielene podporovaná v rámci kultúrnej politiky štátu, konkrétne z dotačnej schémy na podporu menšinových kultúr, je obsiahnutý v štatúte Výboru pre národnostné menšiny a etnické skupiny, odborného orgánu rady vlády pre ľudské práva (pred rokom 2010 to bola Rada vlády pre národnostné menšiny a etnické skupiny). V súčasnosti sú národnostnými komunitami oprávnenými na kultúrne dotácie tieto menšiny: maďarská, rómska, rusínska, ukrajinská, česká, nemecká, poľská, chorvátska, bulharská, moravská, židovská, ruská a srbská.

Spôsob výkonu kultúrnych práv národnostných menšín. Úlohy štátu

Prvé povojnové dohovory, ktoré aspoň vo všeobecnosti upravovali kultúrne práva národnostných menšín, zaväzovali štáty umožňovať kultúrne prejavy menšín vrátane trebárs aj vzdelávania v materinskom jazyku. Nebol konsenzus v otázke, či by štát mal kultúrnu rozmanitosť aj aktívne podporovať a rozvíjať. V prípade úrovne zabezpečenia práva na vzdelanie sa medzinárodná komunita posunula postupne cez tieto etapy: uznanie práva ne byť vylučovaný zo vzdelávacieho procesu (diskriminovaný) na základe príslušnosti k národnostnej/etickej

menšine; uznanie práva zakladať si súkromné vzdelávacie inštitúcie s vyučovaním materinského jazyka alebo v materinskom jazyku; politika aktívnej podpory vzdelávania v materinskom jazyku zo strany štátu. Približne rovnaký proces sa uskutočnil aj vo vývoji prístupu k realizácii ostatných kultúrnych práv národnostných menšín.

Ak chce byť štát korektný a dôsledný pri uplatňovaní uvedených práv (vrátane práva menšín na participáciu pri rozhodovaní), nevyhnutne bude konfrontovaný s potrebou diferencovať aj v rámci množiny „uznaných“ tradičných národnostných menšín. Pri praktickom výkone práv je predsa reálny rozdiel medzi trebárs polmilionovou komunitou s relatívne homogénnou sídelnou štruktúrou a silnou vnútornou súdržnosťou a identitou a početne veľmi malou, prípadne aj geograficky roztrúsenou komunitou s oslabenou identitou. Diferenciácia nemusí viesť k diskriminácii. Práve naopak, nedostatočná diferenciácia (čiže zohľadnenie skutočných potrieb, záujmov a okolností) môže viesť k nepriamej diskriminácii, keď štandard – pod heslom rovnakého zaobchádzania – je určený na základe najnižšieho spoločného menovateľa všetkých menšín. Je dôležité na to poukázať aj v súvislosti s Výborom pre národnostné menšiny a etnické menšiny, poradným orgánom vlády v otázkach národnostnej politiky. Meritórne sa musia posudzovať a zvažovať záujmy malých menšín, ale aj veľkých, pričom potreby môžu byť dosť výrazne odlišné. Nemali by sa stať nástrojom vzájomného vydierania či ospravedlnením nekonania zo strany štátu.

Slovenská republika aj v súčasnosti reálne diferencuje medzi jednotlivými národnostnými menšinami, pričom zohľadňuje jednak deklarované potreby, jednak objektívne okolnosti. Napríklad vzdelávanie v materinskom jazyku poskytuje príslušníkom maďarskej menšiny, ale rovnako početnej rómskej menšine nie. Pri rozdeľovaní kultúrnych dotácií sa zohľadňuje, či má menšina „domovskú“ krajinu, alebo nie. Na druhej strane, štát niekedy nediferencuje tam, kde by mal alebo mohol. Napríklad obsah vzdelávacích štandardov pre školy s vyučovacím jazykom menšín nie je v kultúrne citlivých predmetoch uspôsobený potrebám menšinových detí, špecifiká detí prichádzajúcich z jazykovo odlišného prostredia tiež nie sú príslušne zohľadnené pri zaškoľovaní, čo je problém mnohých rómskych detí.

Štát by mal mať pomerne jednoznačne definované ciele svojej kultúrnej politiky vo vzťahu k národnostným menšinám. V najvšeobecnejšom priblížení to znamená – s odkazom na rámcový dohovor –, či je cieľom štátu umožniť menšinám *vyjadrovať a zachovávať*, alebo aj *rozvíjať* svoju identitu, a ak áno, do akej miery. Od toho závisí, či bude „len“ ochraňovať kultúrne prejavy menšín (ich právo na súkromný a rodinný život), alebo kultúru menšín bude aktívne rozvíjať ako integrálnu súčasť kultúrneho dedičstva štátu. Ďalšou otázkou je napríklad, či si dá za cieľ aj „revitalizovať“ menšiny, ktorých identita je už veľmi

zoslabená? Má byť aktívna podpora menšinových kultúr zameraná len na tradičné prejavy kultúry, resp. na kultúrne prejavy a artefakty viazané na jazyk, alebo má byť do osobitných menšinových kultúrnych schém zahrnutá akákoľvek participácia menšín na kultúrnom živote vrátane kreatívneho priemyslu či užívania všeobecných kultúrnych statkov? Kto má byť oprávneným subjektom na prijímanie kultúrnych dotácií?

Podľa súčasnej i navrhovanej novej úpravy, teda podľa dotačného zákona v pôsobnosti Úradu vlády i podľa navrhovaného Fondu na podporu kultúr národnostných menšín, je obsahová oprávnenosť týchto schém veľmi široká. Zahŕňa podporu zachovania, vyjadrenia, ochrany a rozvoja identity a kultúrnych hodnôt národnostných menšín, podporu výchovy a vzdelávania k právam národnostných menšín, ako aj podporu interetnického a interkultúrneho dialógu. Oprávnenosť subjektov na prijímanie dotácií však nie je obmedzená na subjekty z registra národnostných združení, inštitúcií, či samosprávnych orgánov – takýto register neexistuje, neexistujú kritériá na posúdenie toho, čo je menšinový subjekt. Oprávneným subjektom je teda každý subjekt, ktorý deklaruje, že sa mieni venovať aktivitám spadajúcim pod účely podpornej schémy. V praxi to môže mať (a často má) aj také dôsledky, že štát, resp. organizácie napojené na štátny rozpočet sa nedostatočne venujú oblastiam, ktoré by mali byť inštitucionálne financované, napríklad základnému výskumu menšín, ich kultúry a histórie, masívnejšej metodologickej a odbornej pomoci menšinovým školám a žiakom a predovšetkým aktívnej podpore interkultúrneho dialógu a vzdelávania. Na druhej strane, kým menšinová dotačná schéma je otvorená pre všetky subjekty, z iných špecifických podporných schém (ľudskoprávne, vzdelávacie, sociálne) sú autentické menšinové subjekty často vyradované s odôvodnením, že majú svoju vlastnú menšinovú podpornú schému.

Zdôvodnenie legitimacy kultúrnych práv národnostných menšín

Základným ľudskoprávnym dohovorom, ktorého ustanovenia sú vymáhateľné prostredníctvom Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej „ESLP“), je Dohovor Rady Európy o ochrane ľudských práv a základných slobôd (EDLP). Európsky dohovor však zakotvuje len občianske a politické práva a základné slobody, resp. práva spojené s ochranou ľudskej dôstojnosti. Preto je kľúčovou otázkou, či sú kultúrne práva, osobitne kultúrne práva národnostných menšín nejakým spôsobom odvoditeľné od práv nachádzajúcich sa v EDLP. Odpoveď na túto otázku nám dáva doterajšia judikatúra ESLP. Viaceré kľúčové judikáty ESLP potvrdzujú oprávnenosť nárokov založených na kultúrnych právach a odvodzujú ich z práva na ochranu súkromného a rodinného života,

slobody prejavu, slobody svedomia, myslenia a náboženstva či slobody zhromažďovania a združovania, resp. z Protokolu č. 2, zakotvujúceho právo na vzdelanie.

Postupne sa na základe judikatúry ESLP vygeneroval nasledujúci katalóg kultúrnych práv odvoditeľných z európskeho dohovoru: právo na umelecký prejav, právo na prístup ku kultúre, právo na kultúrnu identitu, jazykové práva, právo na vzdelanie, právo na ochranu kultúrneho dedičstva, právo na akademickú slobodu, právo hľadať pravdu v dejinách.¹¹ Mnohé judikáty sa týkajú aj priamo kultúrnych práv vo vzťahu k príslušníkom národnostných menšín. Judikatúra ESLP v mnohých prípadoch potvrdzuje, že kultúrne práva menšín nie sú nejaké osobitné (nad)práva, sú len inou formou realizácie univerzálnych kultúrnych práv. Právom, ktoré sa z EDLP nedá priamo odvodiť, je právo na vzdelávanie v materinskom jazyku. Právo rodičov zabezpečovať vzdelávanie svojich detí podľa svojho filozofického alebo náboženského presvedčenia podľa ESLP nezahŕňa voľbu jazyka vzdelávania podľa ľubovôle rodiča. Naďalej platí, že popri kultúrnych právach odvoditeľných z EDLP majú veľký význam aj ostatné dokumenty medzinárodných organizácií, ako aj vnútroštátne zákony, spresňujúce obsah a spôsob výkonu kultúrnych práv menšín.

Existuje však aj hlbšie filozofické a morálne zdôvodnenie existencie kultúrnych práv národnostných menšín, a tým je princíp ľudskej dôstojnosti a rovnosti na nej založenej. Ľudská dôstojnosť je výsostne individuálny fenomén, prejavujúci sa u každého človeka v unikátnej podobe zhutnenej v jeho identite. Kultúrna identita je preto neoddeliteľná od konceptu ľudskej dôstojnosti ako fundamentu celého konceptu prirodzených ľudských práv.

¹¹ Bližšie pozri *Cultural rights in the case-law of the European Court of Human Rights*. Council of Europe / European Court of Human Rights, Strasbourg, January 2011.

Podpora vzdelávania v rómskom jazyku: dilemy a možné riešenia

Jarmila Lajčáková, LL.M., SJD

Centrum pre výskum etnicity a kultúry

„Keď sú tí rómski žiaci sústredení povedzme v jednej triede, oni sa, prirodzene, medzi sebou rozprávajú po rómsky, aj keď učiteľ hovorí po slovensky. [...] To podľa mňa nie je dobré, lebo vlastne ten jazyk je určitý kultúrny kód. Tá slovenčina predsa len je jazykom, ktorým rozpráva majorita, a tá majorita má určité vyššie ambície. Oni v tej ich kultúre, kde hovoria len po rómsky, ako keby boli zaseknutí v tom svetoznávaní, že skončím tú základnú školu, možno sa niekto aj dostane na strednú. Ale veď vedia dobre po slovensky, oni sú aj ťahaní nerómskymi žiakmi, aby prevzali aj to ich zmýšľanie, že je dobré ísť na strednú alebo vysokú školu“ (predstavitel' ústrednej štátnej správy).¹

Úvod

Na základe reprezentatívnych dát zo zberu údajov o životných podmienkach rómskych domácností Rozvojového programu OSN z roku 2012 Centrum pre výskum etnicity a kultúry odhadlo, že približne 18 % - 26 % detí vo veku povinnej školskej dochádzky na Slovensku tvoria Rómovia. U približne polovice (t. j. 9 % - 13 %) možno predpokladať, že ich materinský jazyk je rómsky.² Napriek tomuto pomerne vysokému podielu detí patriacich k oficiálne uznanej národnostnej menšine, štátna podpora vzdelávania v rómčine je minimálna. Výučbu rómčiny, resp. vzdelávanie v rómčine poskytuje iba niekoľko súkromných základných a stredných škôl. Dôvodom môžu byť praktické problémy, napríklad nedostatok učebníc a metódič, ktoré by slúžili na vzdelávanie učiteľov rómskeho jazyka³, ako aj chýbajúci učiteľia. To sú, samozrejme, dôvody, ktoré možno pri dobrej vôli pomerne ľahko odstrániť. Avšak oveľa náročnejšie je vytvoriť spôsob podpory vzde-

¹ Reprodukované v Elena Gallová Kriglerová a Tina Gažovičová (eds.), Škola pre všetkých? Inkluzivnosť opatrení vo vzdelávaní vo vzťahu k rómskym deťom (Bratislava: CVEK, 2012), s. 68.

² *Ibid.*, s. 45.

³ *Ibid.*, s. 47.

lávania v rómskom jazyku tak, aby zohľadnil viacnásobné znevýhodnenie časti Rómov, odlišné potreby, ale aj predstavy o vzdelávaní v materinskom jazyku a súčasne vytvoril priestor na začleňovanie Rómov do spoločnosti, berúc do úvahy rozšírené praktiky segregácie.

Rómovia sú na jednej strane uznanou národnostnou menšinou⁴, ale súčasne významná časť z nich trpí enormným sociálnym a ekonomickým znevýhodnením, marginalizáciou a chudobou. Rómske deti sú štrukturálne vylučované zo vzdelávacieho systému rozličnými praktikami segregácie.⁵ Za ostatných 20 rokov tak vznikli dva paralelné prístupy, ktoré sa snažia odstraňovať síce súvisiace, ale predsa len odlišné zdroje nerovnosti. Dominantným prístupom z hľadiska rozsahu verejných politík aj alokovaných finančných zdrojov je *integračný prístup*. Ten definuje Rómov predovšetkým ako *sociálne znevýhodnenú a marginalizovanú skupinu*. Integračné programy majú za cieľ predovšetkým odstrániť nerovnosti k prístupu k zdrojom, a teda k vzdelávaniu, zamestnaniu alebo zdravotnej starostlivosti, a tak začleniť Rómov do majoritnej spoločnosti. Druhý prístup vychádza z oficiálneho uznania *Rómov za národnostnú menšinu* v roku 1991.⁶ Tento prístup vyrovnáva nerovnosti poskytnutím možnosti kultúrnej reprodukcie a zachovávanía odlišnej kultúrnej a jazykovej identity prostredníctvom menšinových práv. Kým prvý prístup má vo svojich nástrojoch predovšetkým ambíciu „odlišnosti“ vymazať, druhý ich aktívne podporuje. Tieto prístupy môžu byť vo svojich dôsledkoch kontraproduktívne, či dokonca škodlivé.⁷

V príspevku sa zameriam na simultánne prepojenie týchto prístupov s cieľom hľadať alebo aspoň opísať dilemy v téme podpory vzdelávania v rómskom jazyku. Argumentujem, že nie je potrebné „vybrať si“ len jeden prístup. Domnievam sa, že Rómovia sú vnútorne heterogénnou skupinou, ktorej významná časť vyžaduje prístupy smerujúce tak k odstraňovaniu socioekonomického znevýhodnenia a diskriminácie,

⁴ *Zásady politiky vlády Českej a Slovenskej Federatívny Republiky k romské menšine*, prijaté uznesením vlády č. 619/1991 zo dňa 3. októbra 1991.

⁵ Pozri napríklad v Jarmila Lajčáková, *Správa občianskej spoločnosti o implementácii stratégie slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020 a revidovaného akčného plánu dekády na Slovensku* (Budapešť: Secretariat of Decade of Roma Inclusion Foundation, 2013), dostupné na http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9270_file14_sk_civil-society-monitoring-report_en.pdf, s.43 a nasledujúce.

⁶ Pozri *supra* poznámka 4

⁷ Tento argument som rozpracovala napríklad tu: Jarmila Lajčáková, „The Uneasy Road towards Remediating the Economic & Cultural Disadvantage of the Roma in Slovakia“ (2007) 14 (1) *International Journal on Minority and Group Rights* 59.

ako aj k vytváraníu slobodnej možnosti odlišnej kultúrnej reprodukcie. Pre prosperujúcejšiu časť rómskej menšiny bude možno dôležitejšie dodržiavanie zákazu diskriminácie, uznanie rovnocennosti, ako aj slobodná podpora kultúrnej identity. Pre ďalšiu podskupinu bude dôležité mať vytvorený priestor na asimiláciu alebo napríklad udržiavanie viacnásobnej kultúrnej identity – napríklad rómskej, maďarskej a slovenskej. Preto je veľmi dôležité nastaviť politiky tak, aby boli dostatočne kontextuálne a citlivé k odlišným potrebám a rôznorodosti, ktoré môžu v rámci menšiny existovať. Myslím, že v úvahe o podpore vzdelávania v rómskom jazyku tak, aby vytváral priestor na začleňovanie, je kľúčové porozumieť komplexnosti situácie rómskej menšiny a taktiež obmedzeniam vyplývajúcim z existujúcich nástrojov. Argumentujem, že úspešné politiky začleňovania vyžadujú politiky, ktoré budú vo svojej podstate vysielať presvedčivý signál o rovnocennosti Rómov a rómskeho jazyka a zároveň jasné smerovanie k desegregácii vo vzdelávaní.

V prvej časti príspevku sa budem zaoberať prístupom k podpore rómskeho jazyka v rámci tzv. národnostného prístupu, jeho zdôvodnením aj rizikom, kedy v kontexte marginalizovanej skupiny môže viesť k posilneniu segregácie. V ďalšej časti predstavím dominantný tzv. integračný prístup a dilemy, ktoré môžu vzniknúť pri jeho sklbení s národnostným prístupom. V záverečnej časti načrtnem možné východiská a smerovania pri tvorbe verejných politik.

Rómovia ako národnostná menšina

Rómovia boli v roku 1991 uznaní za národnostnú menšinu, ktorá má rovnocenné postavenie s ostatnými už uznanými národnostnými menšinami. Udialo sa tak po desiatkach, či dokonca stáročiach opatrení, ktorých podstatou bolo vymazanie etnokultúrnych odlišností rómskych skupín žijúcich na Slovensku. Ich podstatou bola politika buď násilného vylúčovania (rómsky holokaust)⁸, alebo násilného včleňovania (asimilácia). Príklad druhého prístupu boli opatrenia osvietenských panovníkov, ktoré zakazovali rómske mená, jazyk či ošatenie a ktoré o pár storočí neskôr odkopírovali inžinieri štátneho socializmu.⁹ Práve v povojnovom období časť rómskej inteligencie dúfala, že bude môcť rovnocenne participovať na budovaní spoločnosti a spolupodieľať sa na rozhodovaní o (aj kultúrnych) veciach týkajúcich sa Rómov

⁸ Pozri bližšie napríklad v Ctibor Nečas, *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945* (Brno: Masarykova Univerzita 1994).

⁹ Pozri napríklad v David M. Crowe, *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia* (New York: St. Martin's Griffin Press, 1996, 2nd ed.) s. 36 a nasledujúce o politikách osvietencov, k politikám počas socializmu pozri napríklad Anna Jurová, „Rómovia v období od roku 1945 po November 1989“, in Michal Vašečka ed. *Čačipen Pal o Roma – Súhrnná správa o Rómoch* (Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2003).

žijúcich vo vtedajšom Československu.¹⁰ Podpora jazyka či kultúry Rómov, ako aj menšinových práv však nebola ideologicky priechodná. Ako argumentoval jeden z ideológov vtedajšieho režimu Jaroslav Sus, Rómovia, ktorých nazýval Cigánmi, nie sú ani národom, ani národnostnou menšinou. Podľa jeho názoru vo svetle objektívnych podmienok sa nemôžu nimi stať ani v budúcnosti.¹¹ Svoje tvrdenie opieral o viacero argumentov, ktorých podstatou bol názor, že rómska kultúra je dôvodom zaostalosti a stagnácie Rómov. Práve rómska kultúra, ktorú nazval zaostalou, spôsobovala stagnáciu rómskeho jazyka, ktorý sa nerozvinul do štandardizovanej podoby. Podľa Susa podstatou tzv. cigánskej otázky bol konflikt medzi kultúrne vyspelou socialistickou spoločnosťou a extrémne zaostalým sociálnym a ekonomickým životom občanov cigánskeho pôvodu. Preto jediným spôsobom, ako odstrániť tento konflikt, bola programová politika asimilácie Cigánov do vyspelejšej sociálne a kultúrnej socialistickej spoločnosti.¹²

Dôsledkom takéhoto definovania „problému“ bolo viac ako 50 rokov asimilačnej politiky. Jej základom bolo odmietnutie rómskej identity a jazyka a pokus o „scivilizovanie“ Rómov. Možnosť vzdelávania v rómskom jazyku bola vylúčená. Namiesto toho štát vytvoril napríklad tzv. vyrovnávacie triedy, ktoré mali pripraviť rómske deti do bežných tried. Vo vyrovnávacích triedach si mali deti osvojiť sociálne, kultúrne a hygienické zvyky majoritnej spoločnosti.¹³ Podľa dostupných informácií agresívne opatrenia, ktorých súčasťou bolo štátom nariadené búranie osád a sťahovanie Rómov medzi majoritnú populáciu, „zhora“ vynucované vyrovnávanie podmienok ani jedna, ani druhá strana neprijímala vždy pozitívne. Podľa antropológa Davida Scheffela, zhora nanútenú rovnosť ťažko znášali slovenskí sedliaci v povojnovom období, keď bola slovenská spoločnosť ešte tradičná. Slovenskí sedliaci síce, ktorí tolerovali svojich „Cigánov“, v ťažkých časoch sa o nich „postarali“, no nebrali ich ako rovnocenných, ale ako niekoho, kto je na tom horšie ako oni. Aj to bol dôvod, prečo vtedajšia nomenklatúra neuspela vo svojich asimilačných zámeroch.¹⁴

V kontexte politiky „neuznania“ počas socializmu bolo „uznanie“ za národnostnú menšinu v ponovembrovom období symbolicky aj prakticky

¹⁰ Pozri bližšie v Anna Jurová, „Riešenie rómskej problematiky na Slovensku po druhej svetovej vojne“, in Arne B. Mann ed. *Neznámi Rómovia* (Bratislava: Národopisný ústav SAV, Ister Science Press, 1992), s. 92.

¹¹ Jaroslav Sus, *Cigánská otázka v ČSSR* (Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1961) at 11.

¹² *Ibid.*, s. 58-62.

¹³ Otto Ulč, „The Gypsies of Czechoslovakia“ (1969) 20 *Soviet Studies* 421 at 435.

¹⁴ David Z. Scheffel, *Svinia in Black and White: Slovak Roma and their Neighbours* (NY, Orchard Park: Broadview Press, 2005), s. 112 a nasled.

veľmi dôležité. Situácia Rómov sa však v mnohých ohľadoch odlišovala od iných už uznaných národnostných menšín. Napríklad rozsahom marginalizácie, históriou diskriminácie alebo aj neteritoriálnosťou. Menšinové práva, ako napríklad možnosť používať jazyk menšiny na verejnosti, tak nie vždy reflektovali potreby vtedajších rómskych komunit, ktoré považovali za dôležitejší prístup ku kvalitnému vzdelaniu, práci, bývaniu či zdravotnej starostlivosti.

Napriek tomu v našom geopolitickom priestore kategória tzv. národnostnej menšiny a celkovo proces budovania národa boli pre rómsku inteligenciu atraktívnou metou. Znamenali totiž v tomto kontexte akési uznanie rovnocennosti skupiny, kultúry a jazyka, ktoré boli historicky považované za zaostané, prípadne necivilizované. Aj keď rozsah a spôsob zavádzania menšinových práv musí reflektovať osobitosti každej menšiny, možnosť prístupu k vlastnej kultúre, ktorá je ich podstatou, je dôležitou hodnotou. Podľa kanadského politického filozofa Willa Kymlicku, popredného teoretika multikulturalizmu, menšinové práva plnia jednu zo základných potrieb človeka – prístup k vlastnej kultúre, ktorý je dôležitý pre slobodný a hodnotný život. Ako vysvetľuje kultúra, ktorú označuje za societnú, vytvára rámec pre individuálne voľby a súčasne im dáva zmysel. Ľudia si podľa Kymlicku necenia príslušnosť k akejkoľvek kultúrnej komunite, ale k tej vlastnej, ktorá zohrávala konštitutívnu úlohu pri formovaní ich osobnej identity. Kymlicka nepopiera možnosť asimilácie do inej kultúrnej komunity, no myslí si, že je to často náročný proces. Tiež nie je zrejmé, prečo by mali menšiny znášať disproporčné náklady spojené s asimiláciou. Prístup k vlastnej kultúre, náboženstvu či jazyku vníma Kymlicka ako otázku spravodlivosti, nie otázku o ľudských možnostiach.¹⁵

Preto skupinovo diferencujúce práva, resp. menšinové práva, akým je napríklad právo na vzdelávanie vo vlastnom jazyku, predstavujú pre menšiny rovnakú možnosť zachovať si odlišnú jazykovú či kultúrnu identitu. Podľa Kymlicku, podobne ako aj ostatných teoretikov multikulturalizmu, štát, právo a verejné inštitúcie nie sú kultúrne, nábožensky alebo jazykovo neutrálné. Väčšinová kultúra a jej jazykové, náboženské a iné kultúrne charakteristiky sú hlboko zakorenené v politických, sociálnych a ekonomických inštitúciách. Zákony o jazyku, rodinné, trestné či občianske právo, ako aj organizácia verejného vzdelávania, verejných sviatkov a podobne nevyhnutne podporujú a zvýhodňujú dominantnú kultúru na úkor menšinových.¹⁶ Slovenské školy sú akoby „normou“, a nie sú pritom etnicky či jazykovo neutrálné. Vychádzajú z hodnoty príslušnosti ku kultúrnej skupine, udelenie menšinových

¹⁵ Will Kymlicka, *Multicultural Citizenship* (Oxford: Clarendon Press, 1995), s. 83 - 109.

¹⁶ *Ibid.*

práv je požadované na základe princípu rovnosti. Skupinovo diferencujúce práva, ktoré umožňujú menšinám zachovanie vlastných kultúr, vyrovnávajú alebo odstraňujú tieto nerovnosti.¹⁷

Netreba preto spochybňovať, že aj pre Rómov, ktorí sa môžu svojou neteritoriálnosťou či existenciou množstva dialektov odlišovať od iných skupín, je podpora rôznorodej kultúry principiálne dôležitá, keďže má konštitutívnu úlohu pri formovaní vlastnej identity. Podporu rómskej kultúry a jazyka vyžaduje tiež rovnosť v zaobchádzaní v porovnaní s majoritnou populáciou, ako aj s ostatnými menšinami.

Podpora jazykových práv na Slovensku je upravená v Ústave SR aj v medzinárodnom práve, ktoré detailnejšie vymedzuje podobu ústavných práv. Konkrétne v oblasti podpory vzdelávania v jazykoch národnostných menšín je dôležitým rámcom Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov (1992).¹⁸ V ratifikačnom dokumente sa Slovensko zaviazalo presne upraviť podmienky vzdelávania rôznych národnostných menšín vrátane vzdelávania v rómskom jazyku.

Rozsah chartou garantovaných práv sa pritom odlišuje najmä v závislosti od veľkosti menšín. Najrozsiahlejšie jazykové práva sa SR zaviazala implementovať v prípade maďarského jazyka.¹⁹ V druhej skupine jazykov je rusínsky a ukrajinský jazyk, na ktorý sa vzťahuje garancia jazykových práv v menšom rozsahu. Rómsky jazyk je v tretej skupine spolu so zvyšnými jazykmi. V oblasti základného a stredoškolského vzdelávania sa SR zaviazala, že vyučovanie rómskeho jazyka sa stane neoddeliteľnou súčasťou vzdelávania. Charta teda nezaväzuje k vytváraniu škôl s vyučovacím jazykom rómskym, ako je to v prípade maďarskej menšiny alebo výučby v maďarskom jazyku. Zaručuje podporu škôl, ktoré budú vyučovať aj rómčinu, prípadne niektoré predmety v rómčine.

V podobnom duchu aktuálne platný školský zákon rozlišuje dva základné modely vzdelávania v jazyku národnostných menšín:

- v školách a v triedach, v ktorých sa výchova a *vzdelávanie uskutocňujú v jazyku príslušnej národnostnej menšiny*,
- v školách a triedach, kde je *jedným z vyučovacích predmetov* jazyk národnostnej menšiny a vyučovacím jazykom ostatných predme-

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov, 5. 11. 1992, CETS No. 148 (vstúpila do platnosti 1. 3. 1998). SR ratifikovala chartu 5. 9. 2001 a vstúpila pre ňu do platnosti 1. 1. 2002.

¹⁹ Pozri detailnejšie záväzky pre SR, dostupné na <http://conventions.coe.int/treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?NT=148&CM=1&DF=&CL=ENG&VL=1>.

tov je štátny jazyk. Zákon podporuje, aby sa v jazyku národnostnej menšiny vyučovali najmä výchovy – výtvarná, hudobná a telesná.²⁰

Prvý model akoby predpokladal existenciu paralelných inštitúcií a druhý podporu menšinového jazyka v rámci hlavného vzdelávacieho prúdu, teda nie národnostného školstva. Zákon neuvádza, pre ktoré jazyky platí ktorý model. Dá sa predpokladať, že hlavnou šablónou je najmä charta. To znamená, že zákonodarca pravdepodobne predpokladal druhý variant pre rómsky jazyk.

Záväzky charty v prípade rómskeho jazyka zostávajú nenaplnené. Vzdelávanie v rómskom jazyku neposkytuje žiadna štátna základná alebo stredná škola, výlučne súkromné školy. Podľa správy o implementácii jazykovej charty v Slovenskej republike platná legislatíva umožňuje vyučovanie rómčiny v rámci voliteľných predmetov. Zaujímavosťou o túto výučbu môžu získať od Štátneho pedagogického ústavu (ŠPÚ) vzdelávacie štandardy pre rómsky jazyk a literatúru (pre primárne, nižšie sekundárne vzdelávanie a vyššie sekundárne vzdelávanie). Zavedenie rómčiny nepodporujeme z vlastných štátnych zdrojov, ale zo zdrojov Finančného mechanizmu Európskeho hospodárskeho priestoru a štátneho rozpočtu Slovenskej republiky. Prijímateľom pomoci z týchto zdrojov je práve ŠPÚ, ktorý v čase prípravy periodickej správy, t. j. v závere roku 2014, plánoval vzdelávanie učiteľov na prvom stupni, ako aj vypracovávanie publikácií zameraných na rómsky jazyk Výbor ministrov Rady Európy v súvislosti s implementáciou charty jazykov v Slovenskej republike opakovane dôrazne vyzýval na systematické zavádzanie rómčiny ako integrálnej súčasti učebných osnov na úrovni základných a stredných škôl.²¹

Na úrovni základných škôl však vyučovanie rómskeho jazyka poskytujú výlučne súkromné školy, zriaďované mimovládnyimi organizáciami. Ide konkrétne o niekoľko väčšinou menších súkromných základných škôl, spojených so strednými, resp. s materskými školami, v Košiciach a v Kremnici.²² Na úrovni stredných škôl vyučovanie rómčiny poskytujú aj gymnáziá a stredné odborné školy (vrátane konzervatória)

²⁰ Paragraf 12.5 c, zákon č. 245/2008 Z. z. Školský zákon.

²¹ Pozri monitorovacie správy a odporúčania výboru ministrov zo všetkých štyroch cyklov pre SR na http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/default_en.asp.

²² Súkromná spojená škola – súkromná základná škola s materskou školou, Angyalova ulica 417/31, Kremnica, Súkromná základná škola, Galaktická 9, Košice, Súkromné gymnázium, Galaktická 9, Košice, Osemročné súkromné gymnázium Zefyrina Jiméneza Mallu, Kremnica. Podľa ibid., s. 84.

v Košiciach a v Kežmarku.²³ Tieto vzdelávacie inštitúcie navštevujú takmer výlučne rómski študenti. Napríklad košická Základná škola na Galaktickej 9 sa zameriava na vzdelávanie marginalizovaných rómskych detí z Luníka IX.²⁴ Je otázne, či takýto spôsob vzdelávania, aj s ohľadom na existujúce praktiky segregácie, je príkladom legitímneho národnostného školstva alebo naopak segregácie.

Segregácia znamená priestorové, alebo dokonca inštitucionálne oddelovanie, ktoré je prejavom mocenského rozhodnutia majority, resp. tej časti spoločnosti, ktorá má v rukách moc rozhodnúť o podobe vzdelávania. Implikuje delenie, ktorého podstatou nie je rovnosť, ale menejcennosť jednej skupiny oproti druhej. Vo všeobecnosti platí, že poskytovanie vzdelávania v jazyku národnostnej menšiny nie je segregáciou, ale naplnením potreby uznania ľudskej dôstojnosti každého človeka. Cieľom má byť uznanie rovnocennosti, nie vylúčovanie.

Deliaca čiara medzi segregáciou a národnostným školstvom však v kontexte historicky vylučovaných menšín môže byť veľmi tenká najmä v praxi. Minimum je, aby takéto školy vychádzali zo záujmov samotnej menšiny a jej odlišných členov a členiek, a to na dvoch úrovniach. Na kolektívnej úrovni je to požiadavka, aby štát vytváral a podporoval takéto školy. Nesmie však ísť o akési nanútenie „zhora“, za ktoré sa môže skrývať pokus o ospravedlnenie segregácie. Alebo povedzme ospravedlnenie zo strany zriaďovateľov, ktorí tak nemusia vysvetľovať to, že školu navštevujú výlučne rómski žiaci, keď majú niekoľko hodín rómčiny. Avšak nanútenie (ktoré môže mať tiež podobu nekalých praktík pri náboroch do školy) zhora alebo zo strany majority nemusí byť len rozhodnutím štátnych inštitúcií, resp. majority. Moment „nanucovania“ treba skúmať aj v prípadoch, keď ide o súkromné iniciatívy jednotlivcov alebo občianskych združení deklarujúcich príslušnosť k rómskej menšine. Neplatí automaticky, že „menšina si môže so svojimi deťmi robiť, čo chce“. Keďže aj menšinové deti majú nielen svoje menšinové práva, ale aj práva občianske vrátane prístupu ku kvalitnému vzdelávaniu, je potrebné dohliadať na kvalitu školy a na spôsoby, akými sú deti do jednotlivých škôl zaraďované. Napríklad automatické umiestňovanie detí z predškolského zariadenia vo vylúčenej lokalite na súkromnú rómsku školu vzbudzuje podozrenie. Práve preto, aby v praxi nedochádzalo ku konfliktu tzv. kolektívnych a menšinových práv, je dôležité, aby rozhodnutie o zaradení do školy bolo skutočne slobodné. Na individuálnej úrovni je preto druhou podmienkou slo-

²³ Súkromná pedagogická a sociálna akadémia, Jegorovovo námestie 5, Košice, Súkromné hudobné a dramatické konzervatórium, Požiarnická 1, Košice, Súkromná stredná odborná škola, Biela voda, Kežmarok, Súkromná stredná odborná škola, Budatínska 61, Bratislava. Ibid. (taktiež sem možno doplniť súkromné gymnázium v Kežmarku).

²⁴ pozri viac informácií na webovej stránke <http://szsgalakticka.edupage.org/about/>

bodne vyjadrený záujem detí, resp. ich rodičov, zúčastňovať sa na takomto type vzdelávania, ktoré zahrňa aj poznanie a zabezpečenie reálneho prístupu k alternatívnym možnostiam vzdelávania. Z uvedeného je zrejmé, že je nemožné a nespravodlivé aplikovať uniformný systém ochrany na menšiny, ktoré sa nachádzajú v odlišných situáciách. Situácia rómskej menšiny sa totiž výrazne odlišuje napríklad od situácie početne najbližšej maďarskej menšiny.

Rómovia ako socioekonomická skupina

Prevažujúci prístup, zameraný na integráciu, definuje Rómov predovšetkým ako socioekonomicky znevýhodnenú skupinu. Samozrejme, neprekvapuje to vzhľadom na to, že viac ako polovica Rómov na Slovensku žije v prostredí tzv. marginalizovaných osídlení a stupeň vylúčenia niektorých obydľí je alarmujúci.²⁵ Rómske deti sú vystavované segregácii vo vzdelávaní, či už v rámci bežného vzdelávacieho prúdu, alebo prostredníctvom špeciálneho školstva.²⁶ Reakciou je politika integrácie, resp. inklúzie, ktorá sa stala dominantným prístupom riešenia problému vylúčenia Rómov od 90. rokov minulého storočia.²⁷ Integrácia spája politiku redistribúcie s požiadavkou toho, aby sa Rómovia nemuseli vzdať svojej etnickej identity.²⁸

V praxi, ako ilustruje jeden z najpopulárnejších a najrozšírenejších nástrojov pri vzdelávaní – tzv. nulté ročníky, ide o opatrenia, ktoré sú založené na akomsi naprávaní socioekonomického znevýhodnenia, pričom efektom je skôr snaha o asimiláciu ako podpora odlišností. Cieľom spomínaných nultých ročníkov je naučiť deti po slovensky.²⁹ Rómsky jazyk je využívaný neformálne a celkovo vo vzdelávaní je charakterizovaný ako bariéra, ako naznačila úvodná citácia jednej z popredných tvorkyň verejných politík v oblasti vzdelávania. Za

²⁵ Alexander Mušínska a ďalší, *Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013* (Bratislava: UNDP, 2014). Atlas je dostupný tu: http://www.employment.gov.sk/files/slovensky/rodina-socialna-pomoc/socialne-sluzby/atlas_rom-kom.pdf, s. 16.

²⁶ Pozri *supra* poznámku 5 a zdroj tam citovaný.

²⁷ Pozri detailnejšie v Jarmila Lajčáková, „The Uneasy Road towards Remediating the Economic & Cultural Disadvantage of the Roma in Slovakia“ (2007) 14 (1) *International Journal on Minority and Group Rights* 59.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Jarmila Lajčáková, „Old Concept, New Rhetoric? Zero Classes for Romani Children as an example of Minority Governance in Slovakia“ in Timofey Agarin, Karl Cordell and Alexander Osipov (eds.) *Institutional Legacies of Communism: Change and Continuities in Minority Protection* (London: Routledge, 2013).

„normálnu“ sa považuje komunikácia v slovenskom jazyku.³⁰ Svoj zážitok opisovala jedna z triednych učiteliek nultého ročníka takto: „*Oni nevedeli nič, jediné slovo nerozumeli po slovensky. [...] Ja musím pracovať ako s hluchonemými, posunkovou rečou. Ale potom to ide veľmi rýchlo, keď sa naučia tie základy. Po dvoch mesiacov už začínajú tvoriť vety, rozprávajú sice gramaticky nesprávne, v neurčitkoch, v prvom páde a v prvej osobe, ale už sa dorozumieme. Po štyroch mesiacoch už spolu normálne komunikujeme*“.³¹ V politike integrácie učitelia vnímajú rómsky jazyk a jeho používanie v rodine ako niečo, čo deti brzdí. Dôraz sa kladie na dobrú znalosť slovenského jazyka a jeho používanie by si mali osvojiť rodiny aj domácom prostrední. Rómsky jazyk využívajú najčastejšie rómski asistenti, prípadne nerómski učitelia, ktorí sa naučili po rómsky, aby sa deti naučili po slovensky. Zaujímané je, že mnohí učitelia vnímali takéto pomerne inštrumentálne využívanie rómskeho jazyka ako nie celkom správne alebo žiadané, ako vyplynulo z výskumu Centra pre výskum etnicity a kultúry.³² Rómcina sa však využíva aj na sankcionovanie detí a posilňovanie autority učiteľov. Naopak, len zriedka plnila „*pozitívnu funkciu vzťahu k rómskej kultúre a identite. Výnimkou občas tvoria rómske piesne či riekanky*“.³³

Výsledkom takéhoto prístupu je skôr prehlbovanie existujúceho vylúčenia ako asimilácia. Asimilácia je totiž nielen nelegitímna, ale predstavuje veľmi komplikovaný proces, najmä v prípade tzv. „viditeľných“ menšín. Asimilovať sa vyžaduje vzdať sa časti svojej identity. Súčasne však, čo je podľa môjho názoru možno rozhodujúcejšie, tí, ktorí majú moc rozhodovať o osude členov menšín, ako napríklad vedenie školy, obce či zamestnávateľa, musia vytvoriť akýsi priestor pre asimiláciu. To znamená nediskriminovať a pristupovať k človeku bez ohľadu na jeho alebo jej pôvod. V praxi sa však ukazuje, že napríklad nulté ročníky zostávajú súčasťou segregáčnych opatrení a rómske deti pokračujú v štúdiu v oddelenej triede.³⁴ Napriek „snahe“ o asimiláciu, výsledkom je segregácia.

Konflikt medzi národnostnou a integračnou politikou

V praxi narážame na dva prístupy, ktoré na jednej strane podporujú odlišnosti a podporujú vzdelávanie Rómov v menšinovom jazyku (Rómovia ako národnostná menšina) a na druhej strane sa ich snažia zmazať (integrácia) a Rómov prinajmenšom jazykovo asimilovať. Na

³⁰ Škola pre všetkých, *supra* poznámka 1, s. 48.

³¹ Reprodukované v *ibid.*, s. 48.

³² *Ibid.*, s. 49.

³³ *Ibid.*, s. 51.

³⁴ *Ibid.*, s. 59-60.

teoretickej úrovni tento vzťah problematizovala americká filozofka Nancy Fraser, popredná predstaviteľka kritickej teórie.³⁵ Tvrdí, že redistribučné opatrenia riešia nerovnosť v ekonomickom postavení prostredníctvom spravodlivejšieho prerozdelenia (redistribúcie) pracovných miest a miest vo vzdelávacom systéme. Základné štruktúry, ktoré sú príčinou znevýhodnenia, však ostávajú nedotknuté.³⁶ Politiky afirmatívneho prerozdelenia (*affirmative redistribution*), napríklad cielená štátna podpora zameraná na skupiny v núdzi (t. j. na Rómov), nevedú k zmene v existujúcom triednom rozdelení. V skutočnosti môžu takéto politiky dokonca podporovať ďalšiu triednu stratifikáciu. Napríklad programy štátnej podpory, v rámci ktorých sa poskytuje materiálna pomoc, môžu viesť k neželanému odmietavému a skreslenému vnímaniu dotknutých skupín (*backlash misrecognition*), čím dochádza k „antagonistickej diferenciacii skupín“.³⁷ Afirmatívne uznanie (*affirmative recognition*), na druhej strane, presadzuje rešpekt voči marginalizovaným skupinám.³⁸ Politika „mainstreamového multikulturalizmu“ čiastočne napráva kultúrnu nespravodlivosť dešpektu bez spochybnenia základnej diferenciacie skupín.³⁹

Simultánne uplatňovanie stratégií afirmatívneho uznania a afirmatívneho prerozdelenia, ktoré je súčasťou politiky integrácie, je preto komplikované. Nancy Fraser upozorňuje, že afirmatívne prerozdelenie nie je, pokiaľ ide o rasové rozdiely, postačujúce na boj proti rasovo podmienenej delbe platenej práce. Tento proces ešte ďalej zhoršuje afirmatívne uznanie, ktoré prehodnocuje odlišné identity rasových menšín bez zmeny už existujúceho binárneho čierneho-bieleho kódu. Podpora rozdielov, odlišností medzi menšinami by ďalej stupňovala odpor k pozitívnym opatreniam, ktorý povedie k ich odmietavému skreslenému vnímaniu.⁴⁰

Domnievam sa, že k podobnej dynamike dochádza aj v prípade rómskej menšiny. Politika integrácie nepomáha odstraňovať socioekonomické nerovnosti. Reálne nevytvára podporu na včlenenie Rómov do väčšinových inštitúcií. Takéto opatrenia, aj keď dobre zamýšľané, v prostredí, ktoré sa nemení, fakticky podporujú existujúcu segregáciu. V kombinácii s národnostnou politikou akoby prilievali olej do ohňa pri znásobovaní rozdielov. Príkladom bola rómska vlajka a text

³⁵ Nancy Fraser, *From Redistribution to recognition? Dilemmas of Justice in a Post-Socialist age*, 1:212 *New Left Review* (1995) 79.

³⁶ *Ibid.* s. 89.

³⁷ *Ibid.*, s. 85.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ *Ibid.*, s. 82 - 83.

⁴⁰ *Ibid.*, s. 91.

hymny v oddelenom „sektore“, kde sa vzdelávali rómske deti - v oddelenom pavilóne jednej základnej školy na východnom Slovensku. Alebo aj pridanie hodiny rómčiny ako forma národnostného školstva na ospravedlnenie segregácie.

Politika uznania rovnocennosti

Cesta k vytváraniu podmienok na rovnocenné vzdelávanie nie je jednoduchá. Ako upozorňuje Nancy Fraser, vyžaduje si zásadné spoločenské transformácie napríklad aj vo vzdelávacom systéme tak, aby malo každé dieťa rovnakú šancu na úspech. Inak je výsledkom segregácia a prehľbovanie nerovností. Domnievam sa, že pri nastavovaní politik integrácie a národnostnej podpory sa treba zamyslieť nad žiaducim stavom, ku ktorému sa chceme dostať, a potom nastavovať jednotlivé kroky. Takýto model musí byť dostatočne flexibilný vzhľadom na heterogenitu v rámci rómskej komunity a odlišné očakávania. Myslím, že ak by sa rómske deti aj z marginalizovaného prostredia vzdelávali v kvalitných, etnicky heterogénnych školách, ktoré by ich považovali za svoju rovnocennú súčasť, nebol by vôbec problém zabezpečiť výučbu rómskeho jazyka ako ich integrálnej súčasť. Nemyslím si, že deti, ktoré by získali kvalitné základné vzdelanie a úspešne ukončovali základné školy, by mali záujem navštevovať rómske stredné školy pochybnej kvality. Taktiež si nemyslím, že pri zabezpečení prístupu ku kvalitnému základnému vzdelávaniu s možnosťou výučby rómskeho jazyka by rómski rodičia vyhľadávali menej kvalitné rómske základné školy. Tie by totiž súťažili o žiakov s úplne iným súperom, ako je to teraz. Preto si myslím, že nástrojom riešenia konfliktu tzv. integračného aj národnostného princípu je podpora vytvárania kvalitných škôl, ktoré začleňujú každé dieťa a poskytujú deťom možnosť vzdelávania v rómskom jazyku, ktoré je integrálnou súčasťou osnov. Ich súčasťou bude aj vzdelávanie v rómskej histórii a reáliách, tak ako to inkluzívny prístup vyžaduje. Prvým dôležitým krokom je však symbolické uznanie rovnocennosti Rómov a rómskeho jazyka zo strany politických a intelektuálnych elít na Slovensku. Nasledovať by malo aktívne presadzovanie tejto myšlienky administratívnym aparátom štátu. Nemožno totiž úprimne podporovať vzdelávanie v jazyku, o ktorom si tak úradníci na ministerstve školstva, ako aj učitelia myslia, že je zaostalý a brzdí vývoj rómskych detí.

Vzdelávanie detí a mládeže o holokauste: výzva a nevyhnutnosť

Monika Vrzgulová, Ústav etnológie SAV,
OZ Dokumentačné stredisko holokaustu

Problematika holokaustu, resp. vojnového slovenského štátu (1939 – 1945) prestala byť na Slovensku po roku 1989 tabuizovanou témou. Rozvinul sa systematický vedecký výskum, ktorý priniesol mnohé nové poznatky. Tie sa postupne začali aplikovať aj v novovznikajúcich vzdelávacích materiáloch a programoch pre učiteľov i žiakov. Do tohto procesu v 90. rokoch 20. storočia vstupovali ako nové subjekty mimovládne organizácie, často supľujúce nedostatok štátom schválených a produkovaných učebných pomôcok.

V tomto období som začala pôsobiť v oblasti výskumu a následne v oblasti vzdelávania o holokauste. Najskôr prostredníctvom neformálneho vzdelávania učiteľov a žiakov (ad hoc prednášky a workshopy) – ako externá lektorka Nadácie Milana Šimečku. Tieto aktivity boli zamerané na sprístupňovanie nových metód a techník, ale aj na šírenie nových poznatkov z vlastných výskumov. V roku 2005 som pomohla založiť Dokumentačné stredisko holokaustu (DSH)¹. V tomto združení som v rokoch 2005 – 2012 realizovala trojstupňové vzdelávanie pre učiteľov (predovšetkým) stredných škôl – na objednávku a s podporou vtedajšieho ministerstva školstva. Učiteľov sme učili *prečo*, ale hlavne *ako* majú učiť o tomto historickom období.

Účastníci vzdelávania organizovaného DSH mali možnosť vyskúšať si metódy a techniky v praxi. Na pracovných workshopoch a vzdelávacích stážach sa oboznamovali so vzdelávacími prístupmi v Česku, Nemecku a Izraeli. Výsledkom tohto snaženia bolo vytvorenie skupiny stredoškolských učiteľov – multiplikátorov, ktorí predovšetkým v rámci neformálneho a projektového vzdelávania systematicky pracovali so svojimi žiakmi.² Od roku 2013 majú učitelia možnosť v rámci kontinuálneho vzdelávania absolvovať program *Vybrané aspekty a metódy vzdelávania o holokauste na Slovensku*, zatiaľ ho ukončila

¹ OZ Dokumentačné stredisko holokaustu vzniklo v novembri 2005 ako organizácia pridružená Ústrednému zväzu židovských náboženských obcí v SR, od tohto roku v ňom pracujem ako riaditeľka. Viac na: www.holokaust.sk.

² Výsledky práce časti absolventov nášho vzdelávania boli prezentované v publikácii *Najlepšie projekty učiteľov – multiplikátorov*. Bratislava, DSH 2011. Na stiahnutie: <http://www.holokaust.sk/projects-and-lectures-good-examples>.

iba jedna skupina asi dvadsiatich učiteliek z Trenčianskeho samosprávneho kraja.³

Tento text vychádza z mojich dlhoročných skúseností v oblasti vzdelávania o holokauste a zároveň z reprezentatívneho prieskumu zameraného na vedomosti a postoje obyvateľov Slovenska k holokaustu a novému slovenskému štátu, ktorý sa realizoval v roku 2013.⁴ Práve výsledky tohto prieskumu ukázali, že vedomosti predovšetkým respondentov z vekových skupín žiakov, študentov a absolventov vysokých škôl sú prekvapivo nedostatočné.

Dnes, na konci roku 2016, môžem len konštatovať, že vo všeobecnosti sú historické vedomosti (predovšetkým z dejín 20. storočia) u mladých ľudí slabé a alarmujúca je ich neschopnosť orientovať sa v problematike ľudských práv a identifikovať nebezpečenstvo, ktoré so sebou nesú myšlienky a prejavy (napríklad) pravicového extrémizmu. To napokon úplne jasne ukázali výsledky marcových parlamentných volieb na Slovensku, kde alarmujúco vysoký počet prvovoličov dal svoj hlas Ľudovej strane Naše Slovensko. Príčiny vidím, okrem iných faktorov, v nesprávnom (alebo úplne abscentujúcom) vzdelávaní o holokauste či širšie vzdelávaní o období nástupu nacizmu v Nemecku a o vzniku vojnového slovenského štátu a jeho režime. Jeden z dôvodov, prečo učitelia neradi učia túto problematiku, je stále pretrvávajúce ambivalentné hodnotenie vojnového slovenského štátu a jeho politických predstaviteľov v politickom, odbornom aj verejnom diskurze na Slovensku.

Ako by teda malo vyzeráť vzdelávanie o holokauste? Nebudem si teraz všímať problémy nedostatočnej časovej dotácie na výučbu dejín 20. storočia a druhej svetovej vojny a fenoménov s ňou spojených (totalitné režimy, rasizmus, antisemitizmus, xenofóbia, genocída a pod.). Z praxe totiž viem, že kde je učiteľova vôľa a záujem, tak tam to napriek nepriaznivým podmienkam ide. Zameriam sa na ideálny stav: učiteľ má záujem učiť svojich žiakov o tejto problematike (nie je nutne dôležité, aby mal aprobáciu dejepis, ako tiež ukazuje moja skúsenosť z praxe) a premýšľa *ako*. V tejto súvislosti ponúkam niekoľko námetov, vychádzajúcich z mojej dvadsaťročnej praxe. Východiskom pre zvolené metódy a techniky, ako aj obsahy, ktoré sa rozhodne pedagóg komunikovať v triede, je, samozrejme, vek, resp. duševná zrelosť žiakov. Kľúčové je zmeniť nazeranie na problematiku holokaustu ako na historickú tému a vnímať tento fenomén ako model ľudského správania, ktoré vygenerovala dnes už veľmi dobre a podrobne preskúmaná politicko-sociálna situácia v európskych spoločnostiach v prvej polovici 20. storočia. Treba s mladými ľuďmi hovoriť o tom, *čo viedlo k holokaustu*. Upriamiť ich pozornosť na to, aký stav spoločnosti akceleruje procesy končiacie

³ Viac o programe: <http://www.holokaust.sk/programme-for-teachers> (autorka programu M. Vrzgulová).

⁴ Prieskum bol iniciovaný filozofom F. Blaščákom, sociologičkou O. Gyarfášovou, historikom J. Hlavinkom a etnologičkou M. Vrzgulovou.

sa genocídou časti obyvateľov – zlá ekonomická situácia v krajine, neistota a obavy obyvateľov z budúcnosti vzhľadom na neprehľadnú, nejasnú zahranično-politickú situáciu, resp. vnútropolitickú situáciu, akcelerácia napätia z neriešenia dlhodobých problémov v krajine ako vysoká nezamestnanosť, korupcia, politické a hospodárske škandály, radikalizácia spoločnosti. S mladými ľuďmi treba diskutovať o otázkach predsudkov a stereotypov v medzilidskej komunikácii, rovnako aj o problémoch populizmu a nebezpečenstve jednoduchých či násilím presadzovaných riešení komplexných spoločenských problémov. Pritom je dôležité, aby uvedené otázky chápali a vedeli aplikovať aj na súčasnosť. Nevyhnutné je hovoriť o holokauste v širších súvislostiach (situácia v krajine a život jednotlivých skupín obyvateľov pred, počas a po holokauste). Je dôležité zamerať pozornosť na všetkých aktérov: páchatelov, obeť, záchrancov a najpočetnejšiu skupinu – mlčiaca väčšinu, ktorá sa „iba“ prizerala. Žiaci musia dostať jasnú informáciu, že *holokaust nie je príbeh len o židoch*. Osvedčilo sa používanie príbehov konkrétnych ľudí⁵, zameriavať pozornosť na miestnu históriu (previazanosť príbehov a situácií na známe prostredie zvyšuje zážitok pri vzdelávaní). Rovnako vhodným postupom je priblíženie dobovej reality cez morálne dilemy, ktoré museli ľudia riešiť.

Kolegom pedagógom, s ktorými som sa počas svojej praxe stretla, sa osvedčil predovšetkým *formát projektového vzdelávania*. Študenti pracujú samostatne: v archíve, pri rešeršoch literatúry, tlačených alebo elektronických médií, resp. pri realizácii interview s pamätníkmi, pri anketách a prieskumoch mienky v ich domácom prostredí školy či lokality. Ďalšou formou samostatnej práce môžu byť *dobrovoľnícke aktivity* pri záchrane židovského kultúrneho dedičstva (napr. úprava a starostlivosť o židovské cintoríny). Vzdelávanie by malo byť aj *interaktívne* a *zážitkové*, pričom jeho výsledky by mali sprístupňovať a prezentovať samotní žiaci v rámci školy (*rovesnícke vzdelávanie*), resp. pre širšie lokálne spoločenstvo. Takéto prezentácie môžu akcelerovať medzigeneračnú komunikáciu o minulosti aj prítomnosti lokality. Osvedčené sú umelecké spracovania témy, reportáže do školských alebo lokálnych novín, študentské filmy, tvorba špeciálnych webových stránok. Významným formátom sú aj návštevy autentických miest spojených s holokaustom, resp. druhou svetovou vojnou. Odporúčam, aby učitelia, skôr ako pôjdu na exkurziu do múzea bývalého koncentračného tábora Auschwitz-Birkenau v dnešnom Poľsku, so svojimi žiakmi navštívili autentické miesta udalostí druhej svetovej vojny v blízkosti svojho mesta, vo svojom regióne, resp. na Slovensku. Takmer v každom meste je pamätník obetiam druhej svetovej vojny, resp.

⁵ Učitelia majú k dispozícii viacero internetových portálov, ktoré ponúkajú výpovede pamätníkov – židovských (napr. <https://sfi.usc.edu/lessons/nov%C3%A9-mo%C5%BEnosti-pre-pedag%C3%B3gov-na-slovensku>; <http://edah.sk/zidia/pribehy/>), ale aj nežidovských pamätníkov (napr. <http://collections.ushmm.org/search/catalog/irn50682>).

bojovníkom v Slovenskom národnom povstaní, obetiam holokaustu, na autentickom mieste bývalého pracovného a koncentračného tábora v Seredi bolo v januári tohto roku otvorené prvé Múzeum holokaustu na Slovensku.

Uvedomujem si realitu, v ktorej sa u nás vzdelávanie mladých ľudí o holokauste realizuje. Pedagógom komplikuje ich zámery nízka časová dotácia na prebratie témy, upozadovanie humanitných predmetov na úkor prírodovedných v rozvrhoch jednotlivých typov škôl, nevhodné, resp. nedostatočné učebné pomôcky a texty v učebniciach, ambivalentný postoj autorít k vojnovému slovenskému štátu a holokaustu, absencia celospoločenskej diskusie, neodkomunikovanie udalostí 20. storočia v rodinách (ľudácky, komunistický režim). Tému holokaustu aj z týchto dôvodov vnímajú mnohí učitelia ako problematickú.

Beriem do úvahy všetky uvedené úskalia a hľadám odpoveď. Riešením nízkej časovej dotácie môže byť spolupráca učiteľov na škole a vytvorenie tzv. medzipredmetového vyučovania vybraných tém. Ďalšie „problémy“ sa dajú riešiť osobnou zaangažovanosťou pedagóga, jeho vzťahom k predmetom, ktoré učí, a v neposlednom rade aj jeho občianskym postojom ako významnej mienkotvornej autority, ktorá formuje nielen poznatky, ale aj postoje mladej generácie.

Literatúra

VRZGULOVÁ, M. (ed.): *Videli sme holokaust*. Bratislava, Nadácia Milana Šimečku 2002, 130 s.

VRZGULOVÁ, M.: *Deti holokaustu*. Bratislava, Dokumentačné stredisko holokaustu 2007, 151 s.

VRZGULOVÁ, M.: *Príručka vlastenectva pre začiatočníkov aj pokročilé*. Bratislava, 2007.

VRZGULOVÁ, M.: *Stratení susedia. Zborník študentských prác z projektu Stratení susedia - zabudnutá história*. Bratislava, Nadácia Milana Šimečku 2004, 44 s.

Výskum a vzdelávanie o holokauste v strednej Európe/ The Research and Education about Holocaust in Central Europe. Zborník z konferencie v slovenskom a anglickom jazyku. Ed. M. VRZGULOVÁ - J. HLAVINKA. Bratislava, Dokumentačné stredisko holokaustu 2012.

VRZGULOVÁ, M.: Ústne histórie 20. storočia a výučba dejín (projekt Oral History: Osudy tých, ktorí prežili holokaust). In *Malé dejiny veľkých udalostí v Česko(a)Slovensku po roku 1948, 1968, 1989. I.* Zuzana Profantová (Ed., ved. red. a zost.). Etnologické štúdie 13. Bratislava : ÚEt SAV a Ústav pamäti národa, Tomáš Písecký - ARM 333, 2005, s. 206-214.

VRZGULOVÁ, M. Spomínanie na holokaust. Pamätný deň obetí holokaustu a rasového násillia (9. 9.) v mediálnej produkcii. *Slovenský národopis*, 2014, roč. 62, č. 3, s. 382 - 398.

VRZGULOVÁ, M. Vykročili sme. Historická pamäť a kritická reflexia minulosti. In *Odiaľ a kam. 20 rokov samostatnosti*. Ed. M. Bútorá, Z. Bútorová, M. Kollár, G. Mesežnikov. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky a Kalligram 2013, s. 173 - 181.

VRZGULOVÁ, M. Holokaust na Slovensku: perspektíva divákov. Vyrovnávanie sa s minulosťou? In BITUŠÍKOVÁ, A. - LUTHER, D. (ed.) *Kultúrna a sociálna diverzita na Slovensku IV. Spoločenská zmena a adaptácia*. Ústav etnológie SAV, Univerzita Mateja Bela 2013, s. 98 - 113.

Práva dieťaťa a ich uplatňovanie

Karel Molin

Národné koordinačné stredisko pre riešenie problematiky násilia na deťoch, MPSVaR SR

Abstrakt

Príspevok sa venuje problematike práv dieťaťa. Zdôrazňuje význam Dohovoru o právach dieťaťa pre ich ochranu a presadzovanie. Osobitne sa venuje aktuálnym výzvam ochrany špecifických práv dieťaťa, akými sú právo na ochranu pred násilím a právo na ochranu súkromia.

Kľúčové slová: dieťa, práva dieťaťa, násilie, súkromie

Abstrakt

This article deals with the issue of children's rights. It emphasizes the importance of the Convention on the Rights of the Child for their protection and promotion. In particular, it addresses current challenges for the protection of the specific right to protection from violence and the right to privacy.

Key words: child, rights of the child, violence, privacy

Ochrana práv dieťaťa v kontexte medzinárodného a vnútroštátneho práva

Za dátum symbolizujúci vyvrcholenie úsilia o presadzovanie detských práv, teda práv osobitne garantovaných deťom, môžeme považovať 20. november 1989, keď bol v New Yorku rezolúciou Valného zhromaždenia Organizácie spojených národov č. 44/2005¹ prijatý Dohovor o právach dieťaťa². Dohovor vstúpil do platnosti 2. septembra 1990. K dohovoru pristúpila ratifikáciou³ aj Česká a Slovenská Fede-

¹ <http://legal.un.org/avl/ha/crc/crc.html>

² http://detstvobeznasilia.gov.sk/wp-content/uploads/2015/07/CRC_sk.pdf

³ Oznámenie federálneho ministerstva zahraničných vecí, publikované pod č. 104/1991 Zb.

ratívna Republika a na základe sukcesie⁴ dohovor nadobudol platnosť aj pre Slovenskú republiku ako nástupnícky štát zaniknutej federatívnej republiky. Na základe čl. 7 ods. 5 Ústavy Slovenskej republiky má Dohovor o právach dieťaťa prednosť pred zákonmi Slovenskej republiky. Je teda všeobecne uplatniteľný a vymožitelný aj v Slovenskej republike.

Dohovor sa skladá z 54 článkov, ktoré sú venované rôznym oblastiam práv, počnúc právom na život cez právo na participáciu na rozhodovaní, právo na ochranu rodiny a rodinných väzieb, právo na bezpečnosť, zahrňujúce ochranu pred zneužívaním a vykorisťovaním zo strany jednotlivcov, ako aj svojvôľou zo strany inštitúcií, právo na zabezpečenie zdravotnej starostlivosti, sociálnych istôt, vzdelávania a osobnostného rozvoja či právo na odpočinok, hru, účasť na kultúrnom živote a umeleckej činnosti. Uvedené práva sú garantované aj v kontexte prípadných osobitostí dieťaťa, teda osobitostí súvisiacich s národnostnou príslušnosťou, vierovyznaním či zdravotným stavom. Ústredným pravidlom dohovoru však je najlepší záujem dieťaťa a jeho presadzovanie vo všetkých kontextoch rozhodovania a konania vo vzťahu k deťom. *„Záujem dieťaťa musí byť prvoradým hľadiskom pri akejkoľvek činnosti týkajúcej sa detí, nech už uskutočňovanej verejnými alebo súkromnými zariadeniami sociálnej starostlivosti, súdmi, správnymi alebo zákonodarnými orgánmi.“*⁵

Duch Dohovoru o právach dieťaťa sa začína odrážať aj v našich vnútroštátnych právnych predpisoch. V tejto súvislosti treba spomenúť napríklad ostatnú novelu Zákona o rodine, v rámci ktorej sa ako jedna z hlavných zásad zakotvil aj najlepší záujem dieťaťa, ktorý musí byť prvoradým hľadiskom pri rozhodovaní vo všetkých veciach, ktoré sa dieťaťa týkajú⁶, a zakotvenie nového inštitútu vytvoreného osobitne na ochranu a presadzovanie práv garantovaných týmto dohovorom – komisára pre deti⁷.

Dieťa ako nositeľ práv

V rámci našej spoločnosti sa dlhodobo presadzovala autoritatívna forma výchovy a prístupu k realizácii detských práv, a to tak v rodine, ako aj v škole či v rámci iných inštitúcií. Takýto prístup má dodnes svojich ideových zástancov opierajúcich sa o základnú dogmu – dobrá

⁴ Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky, publikované pod. č. 53/1994 Z. z.

⁵ Článok 3 Dohovoru o právach dieťaťa

⁶ Článok 5 Zákona o rodine

⁷ Zákon č. 176/2015 Z. z. o komisárovi pre deti a komisárovi pre osoby so zdravotným postihnutím a o zmene a doplnení niektorých zákonov

výchova potrebuje tvrdú ruku, ktorá kontrastuje s filozofiou Dohovoru o právach dieťaťa zasadzujúceho sa o participáciu detí. V zmysle dohovoru „*Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, zabezpečujú dieťaťu, ktoré je schopné formulovať svoje vlastné názory, právo tieto názory slobodne vyjadrovať vo všetkých záležitostiach, ktoré sa ho dotýkajú, pričom sa názorom dieťaťa musí venovať patričná pozornosť zodpovedajúca jeho veku a úrovni*“⁸. Dohovor tiež deťom garantuje viacero politických práv, ako sú právo na slobodu prejavu⁹, slobodu myslenia, svedomia, náboženstva¹⁰, slobodu združovania a pokojného zhromažďovania¹¹. Výkon týchto práv má svoje obmedzenia, ktoré možno rozdeliť na dve roviny. V prvom rade sú to všeobecné obmedzenia, ktoré sú záväzné pre všetkých občanov bez rozdielu veku, teda obmedzenia súvisiace s výkonom práv iných osôb, ochranou bezpečnosti a verejného poriadku. V druhej rovine je však ich výkon v zmysle dohovoru podmienený aj vekom a schopnosťami dieťaťa. Dohovor v tejto súvislosti v niektorých prípadoch uznáva právo rodičov a zákonných zástupcov usmerňovať dieťa pri výkone jeho práv. Štáty, ktoré sú zmluvnými stranami dohovoru, tiež uznávajú dôležitú úlohu hromadných oznamovacích prostriedkov na účely informovania dieťaťa, pričom tiež deklarujú, že budú zabezpečovať prístup dieťaťa k informáciám z rôznych zdrojov (napr. knihy pre deti). V tejto súvislosti tiež povzbudzujú tvorbu zodpovedajúcich zásad ochrany detí pred informáciami a materiálmi škodlivými pre ich blaho¹².

Právo dieťaťa na súkromie

Článok 16 Dohovoru o právach dieťaťa sa venuje ochrane súkromia a garancii zákonnej ochrany pred zásahom doň. V zmysle tohto článku nesmie byť žiadne dieťa vystavené svojvoľnému zasahovaniu do súkromného života, rodiny, domova alebo korešpondencie ani nezákonným útokom na jeho česť a povesť. Zo samotného znenia je zrejmé, že práve svojvoľnosť zásahu spôsobuje jeho protiprávnosť. Uvedené ustanovenie sa teda nevzťahuje na prípady, keď je napríklad zásah do súkromia elektronickej korešpondencie dieťaťa zo strany rodiča, resp. oprávnených inštitúcií nevyhnutný na ochranu jeho záujmov. Porušenie tohto práva však predstavujú napríklad protiprávne zverejňovanie osobných údajov dieťaťa a nevhodná medializácia.

⁸ Čl. 12, ods. 1 Dohovoru o právach dieťaťa

⁹ Čl. 13 Dohovoru o právach dieťaťa

¹⁰ Čl. 14 Dohovoru o právach dieťaťa

¹¹ Čl. 15 Dohovoru o právach dieťaťa

¹² Čl. 17 Dohovoru o právach dieťaťa

Práve nevhodná medializácia so sebou prináša množstvo negatívnych vplyvov, akými sú napríklad sekundárna viktimizácia obete¹³, vystavovanie dieťaťa nevhodným reakciám okolia (napr. zosmiešňovanie zo strany spolužiakov), ako aj priame ohrozenie dieťaťa zverejňovaním informácií, ktoré môžu byť zneužitú (napr. odhalenie maloletého svedka trestného činu). Pre realizáciu rozhovorov alebo vytvorenie (audio)vizuálneho záznamu je nevyhnutný predchádzajúci súhlas dieťaťa a jeho zákonného zástupcu. Súhlasu by malo predchádzať vysvetlenie obsahu, zámeru a použitia materiálu. Aj v prípade takéhoto súhlasu je však povinnosťou osoby, ktorá rozhovory alebo záznamy realizuje, vyhodnotiť mieru rizika, ktorá dieťaťu zverejnením informácií hrozí, a postupovať v jeho najlepšom záujme. Osobitne citlivý prístup si vyžadujú prípady, keď bolo dieťa obeťou násillia alebo účastníkom obzvlášť neprijemných situácií¹⁴.

Právo dieťaťa na ochranu pred násillím

Ochrane detí pred násillím sa venuje viacero článkov Dohovoru o právach dieťaťa. Zmluvné štáty sa v prvom rade zaväzujú k tomu, aby zabezpečili všetky potrebné opatrenia na ochranu pred telesným alebo duševným násillím, urážaním alebo zneužívaním¹⁵. Dohovor tiež zmluvné štáty zaväzuje k ochrane dieťaťa pred všetkými formami sexuálneho zneužívania a sexuálneho vykorisťovania¹⁶ a k prijatiu všetkých potrebných opatrení na zabránenie únosu detí, predávaníu detí a obchodovaniu s nimi¹⁷, ako aj pred všetkými ostatnými formami vykorisťovania¹⁸. Zmluvné štáty sa tiež zaväzujú zabezpečiť, aby žiadne dieťa nebolo podrobené mučeniu alebo inému krutému, neludskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu¹⁹. K ochrane detí pred násillím však Slovenskú republiku zaväzujú aj iné medzinárodné dokumenty²⁰. Mimoriadne významným krokom Slovenskej republiky

¹³ Sekundárna viktimizácia je druhotné zraňovanie obete pracovníkmi, ktorí s dieťaťom prichádzajú do kontaktu (napr. vyšetrovateľ, sociálny pracovník, učiteľ, ale napríklad aj novinár), spočívajúce predovšetkým v necitlivom prístupe k dieťaťu (napr. neodôvodnené vyvolávanie spomienok na útoky násillníka).

¹⁴ <http://detstvobeznasilia.gov.sk/index.php/pracujem-s-detmi/>

¹⁵ Čl. 19 Dohovoru o právach dieťaťa

¹⁶ Čl. 34 Dohovoru o právach dieťaťa

¹⁷ Čl. 35 Dohovoru o právach dieťaťa

¹⁸ Čl. 36 Dohovoru o právach dieťaťa

¹⁹ Čl. 37 Dohovoru o právach dieťaťa

²⁰ Napr. Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/92/EÚ z 13. decembra 2011 o boji proti sexuálnemu zneužívaniu a sexuálnemu vykorisťovaniu

v tejto oblasti bola ratifikácia Dohovoru Rady Európy o ochrane detí pred sexuálnym vykorisťovaním a sexuálnym zneužívaním (tzv. Lanzarotský dohovor)²¹ 1. marca 2016.

Ochranu detí pred násilím sa, prirodzene, venujú aj naše vnútroštátne právne predpisy. Viacero násilných konaní je v rámci Trestného zákona kvalifikovaných ako trestný čin²². V niektorých prípadoch samotné neoznámenie²³ či neprekazenie²⁴ závažných foriem týrania a sexuálneho zneužívania detí môže byť kvalifikované ako trestný čin. Oznamovacia povinnosť násilia páchaného na deťoch tiež vyplýva zo zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele, ktorý ustanovuje, že každý je povinný upozorniť orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately na porušovanie práv dieťaťa²⁵. Z uvedeného znenia je zrejmé, že táto oznamovacia povinnosť sa nevzťahuje iba na prípady násilia páchaného na deťoch, ale na omnoho širší okruh porušení práv dieťaťa. Integrovaný nástroj riešenia problematiky násilia páchaného na deťoch predstavuje Národná stratégia na ochranu detí pred násilím, ktorú prijala vláda Slovenskej republiky 15. januára 2014. Vytvoreniu stratégie predchádzal výskum realizovaný Inštitútom pre výskum práce a rodiny a Výskumným ústavom detskej psychológie a patopsychológie. Výskum potvrdil predpoklady o vysokej miere detí ohrozených násilím. V rámci skúmanej vzorky bolo fyzickému násiliu vystavených 23,2 % opýtaných detí, emočnému násiliu 20,6 % opýtaných detí, sexuálnemu zneužívaniu 7,1 % opýtaných detí a zanedbávaniu 9,4 % opýtaných detí.

Aj vzhľadom na uvedené výsledky je nevyhnutné, aby sme zvýšili naše úsilie v oblasti ochrany detí pred násilím. Kľúčové je predovšetkým zapojenie všetkých profesionálov, ktorí sú s deťmi v pravidelnom kontakte. V prvej línii stoja predovšetkým učitelia a zdravotnícki pracovníci. Dôraz treba klásť predovšetkým na včasnú identifikáciu, ktorou môžeme zabrániť mimoriadne negatívnym následkom traumatizujúcich zážitkov. Okrem všeobecne známych, ako je napríklad poškodenie fyzického a psychického zdravia detskej obete či znížená odolnosť voči sociálnopatologickým javom (napr. drogová závislosť),

detí a proti detskej pornografii, ktorou sa nahrádza rámcové rozhodnutie Rady 2004/68/SVV

²¹ <http://detstvobeznasilia.gov.sk/index.php/slovenska-republika-ratifikovala-lanzarotsky-dohovor/>

²² Napr. trestný čin sexuálneho zneužívania podľa § 201, § 201a, §201b, §202, trestný čin týrania blízkej a zverenej osoby podľa § 208

²³ § 340 Trestného zákona

²⁴ § 341 Trestného zákona

²⁵ § 7, ods. 1 zákona č. 305/2005 o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kurately a o zmene a doplnení niektorých zákonov

existujú aj ďalšie závažné následky, ktoré nezaťažujú iba samotnú obeť. Menej známym, ale zato vedecky zdokumentovaným nežiaducim dôsledkom násilia páchaného na deťoch je aj tzv. toxický stres, ktorý môže negatívne pôsobiť na vývoj mozgu, ako aj ďalších orgánov²⁶. Za významné tiež môžeme označiť vplyvy na verejné financie. Napríklad v Spojených štátoch amerických sa náklady na dieťa, ktoré sa stalo obeťou násilia, vyšplhajú až do výšky 210 012 USD a v závažných prípadoch až do výšky 1 272 900 USD na jedno dieťa (náklady zahŕňajú krátkodobé a dlhodobé liečenie, stratu ekonomickej produktivity, náklady na trestné konanie a špeciálne vzdelávanie)²⁷.

Ďalšou pomerne pertraktovanou témou je otázka telesných trestov. Výbor OSN pre práva dieťaťa opakovane vyzýva Slovenskú republiku na prijatie legislatívy ustanovujúcej explicitný zákaz telesných trestov vo všetkých prostrediach vrátane domáceho²⁸. Poukazuje pritom na záväzky Slovenskej republiky vyplývajúce z Dohovoru o právach dieťaťa. V rámci článkov dohovoru sa síce nehovorí priamo o telesných trestoch, ale napríklad už spomínaný čl. 19 hovorí o zabezpečení opatrení na ochranu pred všetkými formami násilia. V súvislosti s interpretáciou dohovoru vo vzťahu k telesným trestom vydal Výbor OSN pre práva dieťaťa aj všeobecný komentár²⁹. Všeobecné komentáre aj napriek ich právnej nezáväznosti pre zmluvné štáty dohovoru predstavujú interpretačný nástroj výkladu jednotlivých článkov. V podmienkach Slovenskej republiky máme uzákonený explicitný zákaz telesných trestov v zariadeniach, v ktorých sa vykonávajú opatrenia sociálno-právnej ochrany detí a sociálnej kurately³⁰, a v školách a školských zariadeniach³¹. Pokiaľ ide o rodinné prostredie, Zákon o rodine ustanovuje, že rodičia majú právo použiť pri výchove dieťaťa primerané výchovné prostriedky tak, aby nebolo ohrozené zdravie, dôstojnosť, duševný, telesný a citový vývin dieťaťa³². Protiprávnosť násilia v rodin-

²⁶ <http://developingchild.harvard.edu/science/key-concepts/toxic-stress/>

²⁷ WHO - Regional office for Europe, European report on preventing child maltreatment, str. 25

²⁸ Záverečné odporúčania ku Konsolidovanej tretej, štvrtej a piatej periodickej správe Slovenska

²⁹ Všeobecný komentár č. 8 (2006) Právo dieťaťa na ochranu pred telesnými trestami a inými formami krutého alebo ponižujúceho trestania (čl.19, 28, ods.2; a 37 okrem iných)

³⁰ § 7, ods. 3 Zákona č. 305/2005 o sociálno-právnej ochrane detí a sociálnej kurately a o zmene a doplnení niektorých zákonov

³¹ § 3, písm. r) Zákona č. 245/2008 Z. z. Zákon o výchove a vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov

³² § 30 ods. 3 Zákona o rodine

nom prostredí je tiež ustanovená v priestupkovom zákone, na základe ktorého sa za priestupok považuje konanie voči blízkej osobe (teda aj voči dieťaťu) spočívajúce vo vyhrážaní sa ujmou na zdraví, v drobnom ublížení na zdraví, v schválnostiach alebo v inom hrubom správaní³³. Takáto právna úprava však z pohľadu výboru nepredstavuje dostatočnú garanciu ochrany detí pred telesnými trestami v rámci rodiny. V tejto súvislosti tiež treba otvorene poznamenať, že určité formy telesných trestov sa v rodinách v značnej miere stále praktizujú. Tieto tresty majú svojich zástancov, ale aj dôrazných odporcov, ktorí poukazujú na potrebu využívania metód pozitívneho rodičovstva.

Záver

Aj napriek nesporným úspechom v presadzovaní detských práv, ktoré predstavujú predovšetkým významné právne úpravy v tejto oblasti, sme neraz konfrontovaní s prípadmi ich závažného porušovania. Zabezpečenie ochrany a presadzovania práv detí v každodennej realite je dôležitou úlohou pre všetkých dospelých. Jedným z kľúčov k jej úspešnému zvládnutiu je aj zvyšovanie povedomia o potrebe ochrany práv, ktoré stoja za to ochraňovať, práv detí.

³³ § 49, ods. 1, písm. e) Zákona č. 372/1990 Zb. o priestupkoch

Úspešné projekty zamerané na ochranu starších ľudí

Ľubica Gálisová

prezidentka občianskeho združenia Fórum pre pomoc starším -
národná sieť

Fórum pre pomoc starším - národná sieť je občianske združenie. Má viac ako 390 členov - organizácií zaoberajúcich sa problematikou starnutia a staroby a postavením starších ľudí na Slovensku (MVO - národné, regionálne, miestne, seniorské organizácie), ako aj fyzických osôb (experti a starší ľudia z celého Slovenska).

Fórum vytvorilo národnú sieť, ktorú tvoria členovia - „organizácie s národnou a regionálnou pôsobnosťou, ako i fyzické osoby - experti, ktorí spolupracujú na riešení otázok skvalitnenia, zlepšenia postavenia starších osôb na Slovensku, monitorovania a kontroly dodržiavania práv tejto najpočetnejšej skupiny občanov“. Združujeme fyzické a právnické osoby zabezpečujúce starostlivosť, pomoc a služby pre starších ľudí s cieľom chrániť ich práva, presadzovať ich záujmy a pomáhať uspokojovať ich potreby. Pri napĺňaní svojho poslania fórum spolupracuje so štátnymi, samosprávnymi a zastupiteľskými orgánmi, inštitúciami a inými organizáciami v Slovenskej republike a v zahraničí. Naša organizácia je zameraná predovšetkým na ochranu a presadzovanie práv starších ľudí, zlepšenie ich postavenia, ale i zvýšenie právneho vedomia a zlepšenie zručností, zlepšenie informovanosti hlavne v obhajobe vlastných práv a sebastačnosti, ako i sebavedomia. Cieľom fóra je aktívne zapájať starších ľudí do verejného a politického života a do obhajoby a presadzovania vlastných práv. Realizujeme školenia, rôzne aktivity a zvyšujeme ich právne vedomie a sebavedomie a v spoločnosti povedomie o pozitívnom prínose starších ľudí pre spoločnosť. Zaoberáme sa problémami starších ľudí, ako sú zdravotná a dlhodobá starostlivosť, postavenie starších ľudí, koncepciami na zlepšenie a za-

bezpečenie dôstojnosti ich života, vzdelávaním, zamestnávaním, ako aj diskrimináciou starších ľudí – hlavne na základe rodovej rovnosti. Vážnou témou, ktorej sme sa venovali, je zadlžovanie seniorov a zneužívanie a týranie starších ľudí. Boli sme zapojení do medzinárodných projektov, v rámci ktorých sme prezentovali naše skúsenosti a poznatky a navrhovali riešenia.

Členstvo fóra v medzinárodných sieťach

ECEN - Londýn (sieť organizácií východnej a strednej Európy, zaberajúcich sa problematikou starších ľudí),

Help the Age so sídlom v Londýne,

AGE - Platform Europe so sídlom v Bruseli - najvýznamnejšia európska sieť.

V rámci **ECEN a Help the Age** naša organizácia participovala na realizácii medzinárodného projektu, ktorého cieľom bolo vytvorenie národných sietí vo východnej a strednej Európe. Naša organizácia v rámci tohto projektu dosiahla významný úspech tým, že **naš projekt vytvorenia národnej siete sa stal modelom pre iné krajiny**. Tento projekt sme prezentovali na medzinárodnom stretnutí a na jeho základe vznikli národné siete v niektorých krajinách. Vytvorili sme **Parlament seniorov**, v rámci ktorého pracujú starší ľudia z celého Slovenska na definovaní problémov, potrieb a postavenia starších ľudí. Seniori aktívne pracujú v aktívnych skupinách vo svojich regiónoch. Parlament seniorov sa stretáva najmenej raz do roka. Na týchto stretnutiach získavajú mnoho informácií, podnetov a odborné vedomosti o ochrane vlastných práv a tieto vedomosti potom šíria vo svojich organizáciách, čím sa zvyšuje ich právne vedomie a zručnosti, ktoré prispievajú k väčšej angažovanosti a aktivite starších ľudí aj vo verejnom a spoločenskom živote.

Po vstupe do EÚ nás oslovili z AGE - Platform Europe na spoluprácu a členstvo v tejto sieti. **AGE - Platform Europe so sídlom v Bruseli** združuje najvýznamnejšie seniorské organizácie z krajín EÚ, spája 156 organizácií ľudí vo veku 50+ a priamo zastupuje vyše 28 miliónov starších ľudí v Európskej únii, zoskupených v členských organizáciách. AGE pracuje na európskej úrovni na zvyšovaní povedomia o príležitostiach

tostiach a problémoch, ktoré vyplývajú zo starnutia našej spoločnosti, na tvorbe vhodných politických odpovedí a na presadzovaní záujmov a aktívnej účasti starších občanov na koordinovanom občianskom dialógu na európskej a národnej úrovni.

V rámci AGE sú vytvorené **odborné skupiny**, zložené z expertov rôznych krajín. Zástupcovia fóra pracujú v troch expertných skupinách, ktoré sa zaoberajú problematikou diskriminácie, chudobou a exklúziou, zamestnanosťou a vzdelávaním starších ľudí, rôznymi témami na zlepšenie postavenia, kvality a dôstojnosti života starších ľudí, pripravujú správy, návrhy, koncepcie a materiály pre Radu Európy a EP, ako aj OSN.

Fórum spracovalo **podnet na prijatie Charty na ochranu starších ľudí** v spolupráci s VOP, Národným strediskom pre ľudské práva. Na tomto základe sa spracovala v rámci AGE Európska charta na ochranu starších ľudí, na čom máme i my zásluhu.

Upozornili sme na problém enormného zadlžovania starších ľudí. Na základe nami predložených konkrétnych podkladov sa problematika finančného zneužívania dostala do materiálov EK, EP a zaoberali sa ňou i komisie OSN. Prispeli sme k tomu, že téma násilia a týrania starších ľudí je prerokovávaná a pripravujú sa materiály na európskej úrovni o riešení tohto vážneho problému.

Naša organizácia pracuje systematicky, všetky projekty na seba nadväzujú. Akýkoľvek projekt, ktorý sme robili, nebol jednorazový, ale má ďalšie pokračovanie a uplatňovanie v praxi.

Všetky naše aktivity smerujú k zlepšeniu postavenia starších ľudí, k získaniu vedomostí, vzdelávaniu, vyššej aktivite, samostatnosti a ochrane i presadzovaniu vlastných práv, k zvýšeniu sebavedomia a samostatnosti. Zamerali sme sa hlavne na ochranu práv starších ľudí.

Uvediem len niektoré najvýznamnejšie podujatia, na ktorých sme sa zúčastnili a v rámci ktorých sme aj aktívne vystúpili.

V rámci medzinárodných projektov a stretnutí sme prezentovali príklady dobrej praxe:

- **Práca Parlamentu seniorov**, v rámci ktorého môžu starší ľudia aktívne predkladať svoje návrhy a podnety, zapájať sa do diskusií

o rôznych témach starnutia a staroby a definovať svoje stanoviská, problémy a potreby.

- **Realizácia workshopov v jednotlivých regiónoch, práca aktívnych skupín zložených zo zástupcov členských organizácií fóra na zvýšenie informovanosti a zručností.** Na pravidelných stretnutiach sa zástupcovia z rôznych regiónov majú možnosť vzdelávať, ako sa zapájať do verejných diskusií na miestnej a národnej úrovni, ako presadzovať a chrániť svoje práva.
- **Prevenčia proti kriminalite a vzdelávanie starších ľudí v oblasti právneho vedomia a presadzovania vlastných práv -** vyškoľenie zástupcov starších ľudí, realizácia stretnutí v regiónoch a poukazovanie na konkrétne príklady zneužívania a násilia páchaného na starších ľuďoch.
- **Prevádzka bezplatnej telefonickej Senior linky a poskytovanie poradenstva a pomoci starším ľuďom v rizikových situáciách** - ročne poskytneme pomoc viac ako 2 000 starším ľuďom z celého Slovenska.
- **Dobrá spolupráca v prevencii a ochrane práv starších ľudí s rôznymi inštitúciami** - ministerstvom spravodlivosti, ministerstvom vnútra, ministerstvom práce, Národným strediskom pre ľudské práva, ombudsmankou, seniorskými organizáciami, expertmi, políciou, samosprávou.
- **Poskytnutie konkrétnych informácií o formách zneužívania starších ľudí a používaní nekalých praktík a aj o konkrétnych prípadoch a konkrétnych subjektoch a osobách, ktoré nekalé praktiky používali, ministerstvám a kompetentným orgánom** - prispelo to k prijatiu nového zákona na ochranu spotrebiteľa a zvýšenej kontrole i postihom za zneužívanie starších ľudí.
- **Realizácia viacerých prieskumov, v rámci ktorých sme predložili konkrétne poznatky o diskriminácii starších ľudí**
 - diskriminácia starších ľudí;
 - nerovný prístup starších ľudí k službám;
 - prieskum zneužívania a týrania starších ľudí - tento prieskum sme prerokovali na mimoriadnom zasadnutí Výboru pre seniorov, ktoré sme my iniciovali, a návrhy na riešenie sme zakotvili aj do Národného plánu aktívneho starnutia. V prieskume boli uvede-

né aj **konkrétne údaje o finančnom zneužívaní starších ľudí, čo sa dostalo aj do medzinárodných dokumentov;**

- prieskum týrania a zlého zaobchádzania so staršími ľuďmi – v októbri minulého roku sa týmto problémom zaoberala Rada vlády SR pre práva seniorov a prispôsobovanie verejných politík procesu starnutia populácie.
- **Oceňovanie starších ľudí z celého Slovenska za ich aktivitu a prínos pre spoločnosť - „Senior roka“ - a prezentácia pozitívnej úlohy starších ľudí a ich prínosu pre spoločnosť,** ktoré v tomto roku organizujeme už deviatykrát. Táto aktivita sa považuje za príklad dobrej praxe v rámci AGE a bola prezentovaná aj na Valnom zhromaždení AGE, kde boli prítomní zástupcovia členských organizácií z celej Európy.

Projekty zamerané na ochranu práv starších ľudí

Informačné a poradenské centrum pre starších obyvateľov - súčasná legislatíva a dodržiavanie práv starších obyvateľov - projekt s podporou EK, lídrom bolo fórum. V roku 2004 sa oficiálne začala **činnosť poradensko-informačného centra** s celoslovenskou pôsobnosťou. V centre poskytujeme informácie o nárokoch a právach starších ľudí, právne a sociálne poradenstvo.

V roku 2008 sme sprevádzkovali celoslovenskú **bezplatnú telefónickú Senior linku** na pomoc starším ľuďom v krízových a rizikových životných situáciách. Poskytujeme občanom rady, informácie a riešime ich najzložitejšie problémy. Komunikujeme s rôznymi inštitúciami, organizáciami, verejnou správou, samosprávou, políciou. Hľadáme vhodné riešenia a spôsoby pomoci starším ľuďom, monitorujeme ich potreby, upozorňujeme na najväčšie a najzložitejšie problémy. Pozitívne je, že sa na nás obracajú mnohí rodinní príslušníci zo zahraničia (z Holandska, Kanady, Argentíny a ďalších štátov), ktorým sme v spolupráci s miestnymi inštitúciami pomohli vyriešiť problémy ich najbližších.

Od roku 2004 realizujeme workshopy a stretnutia v regiónoch s cieľom poskytovať informácie, vzdelávanie, prevenciu proti zneužívaniu a násiliu páchanému na starších ľuďoch.

Medzinárodný projekt EuROPEAN - Európsky rámec pre prevenciu zneužívania a týrania starších ľudí. Naša organizácia aktívnejšie otvorila otázku zneužívania a týrania starších ľudí, s ktorou sa zaoberáme od svojho vzniku. **V rámci tohto projektu prezentovalo fórum na medzinárodnej úrovni až štyri príklady dobrej praxe, ktoré sú uvedené vo výsledkoch tohto projektu - právne a sociálne poradenstvo v rámci poradenského centra a Senior linky, aktivity zamerané na prevenciu a zvyšovanie právneho vedomia, workshopy v regiónoch a zapojenie starších ľudí do ochrany a prevencie proti ich zneužívaniu, národné konferencie o diskriminácii a zneužívaní starších ľudí.** Prispeli sme poznatkami z realizácie konkrétnych aktivít, ako aj prezentovaním výsledkov z realizovaného prieskumu o zneužívaní starších ľudí. Tento projekt prispel k zaradeniu našich skúseností do odporúčaní pre EK. Na projekte pracovali organizácie z 9 krajín. S týmto problémom sa zaoberáme dodnes a my ako jediná organizácia sme otvorili otázku zneužívania, zanedbávania starostlivosti, násillia a týrania starších ľudí.

Projekt **Sociálna inklúzia a dôstojnosť v starobe - participatívne prístupy k využitiu referenčných rozpočtov, ktorého lídrom bola nemecká organizácia BAGSO.** Projekt bol zameraný na finančnú gramotnosť seniorov/starších osôb. Naše výsledky sa považujú za najvýraznejšie v rámci tohto projektu a sú uvedené viaceré príklady dobrej praxe. V rámci veľkej mediálnej kampane sme sa zúčastnili na mnohých verejných vystúpeniach - v reláciách v TV, rozhlase, publikovali sme množstvo článkov v regionálnej a miestnej tlači a časopisoch. Uskutočnilo sa množstvo aktivít na národnej úrovni v rámci prevencie kriminality a tiež poradenstvo a pomoc konkrétnym osobám v rizikových situáciách. **Najvýznamnejším príkladom dobrej praxe, ktorý veľmi zaujal partnerov, bola naša spolupráca s rôznymi inštitúciami a to, že sme prispeli k prijatiu dôležitých zákonov na ochranu spotrebiteľa, zníženie zadlženosti a exekúcií na dôchodky,** ako aj na riešenie problematiky nebankových subjektov. Na projekte pracovali partneri z Česka, Bulharska, Belgicka, Nemecka, Poľska, Veľkej Británie, Slovenska, Slovinska, Grécka, Írska.

Projekt Fér platy - fér dôchodky. Zrealizovali sme národnú analýzu rozdielov v platoch mužov a žien. Tieto rozdiely majú vplyv aj na postavenie žien v starobe a ich väčšiu chudobu. Definovali sme problém - nedostatočné hodnotenie žien matiek, ktoré v prípade, že sa starajú o deti, majú nižšie príjmy v starobe. Takisto ženy, ktoré sú neformálnymi opatrovatelkami svojich blízkych, sú akoby potrestané nižším príjmom v starobe.

Projekty podporené z domácich zdrojov

- **Zvýšenie povedomia a informovanosti verejnosti o problematike nediskriminácie a zásadách rovnakého zaobchádzania so staršími občanmi s cieľom odbúravať predsudky medzi generáciami a pôsobiť preventívne proti porušovaniu ich práv.**
- **Presadzovanie, podpora dodržiavania práv a ochrana proti ich porušovaniu, predchádzanie diskriminácii a zneužívaniu starších osôb.**
- **Ochrana a prevencia proti porušovaniu práv starších ľudí.**
- **Zvyšovanie právneho vedomia starších ľudí a prevencia proti ich zneužívaniu a porušovaniu ich práv.**
- **Bezplatná telefonická Senior linka - získali sme ocenenie ministra práce, sociálnych vecí a rodiny Sociálny čin roka.**
- **Ochrana starších ľudí pred zneužívaním a domácim násilím, zvýšenie ich právneho vedomia a zlepšenie povedomia o ich pozitívnom prínose pre spoločnosť a zlepšenie vzťahov medzi generáciami.**
- **Prevencia a boj proti páchaniu domáceho násillia na starších ľuďoch a pomoc poškodeným občanom.**

Za tieto aktivity sme dostali aj Cenu podpredsedu vlády a ministra zahraničných vecí a európskych záležitostí SR Miroslava Lajčáka za významný prínos v oblasti ochrany a podpory ľudských práv.

V rámci týchto projektov sme uskutočnili rôzne aktivity:

- **Realizovali sme školenie starších občanov v oblasti zvyšovania právneho vedomia a zručností v ochrane a presadzovaní svojich práv.**

- **Uskutočnili sme národné stretnutia a odborné semináre** za účasti starších ľudí, ako aj expertov na rôzne témy zabezpečovania a presadzovania práv starších ľudí, kde sme definovali konkrétne problémy a potreby starších osôb. V rámci diskusie prezentovali svoje názory a pripomienky.
- **Zorganizovali sme každý rok najmenej 30 - 50 stretnutí v regiónoch, zameraných na zvýšenie informovanosti starších ľudí** o ich právach a prevenciu proti ich zneužívaniu tzv. šmejdmi a uplatňovaním nekalých praktík. Prezentovali sme im konkrétne príklady z praxe.
- **Dlhodobo spolupracujeme s komisiou na ochranu spotrebiteľa**, kde sme predkladali konkrétne poznatky o formách zneužívania starších ľudí a prispeli sme k tomu, že bol prijatý zákon na ochranu spotrebiteľa a zníženie počtu akcií v rámci nekalých obchodných praktík.
- **Poskytujeme konkrétnu pomoc a poradenstvo starším osobám**, ktoré sa stali obeťou zneužívania.
- **Otvorili sme tému domáceho násillia a týrania a uskutočňujeme prevenciu** aj konkrétnu pomoc poškodeným.
- **Spolupracujeme s rôznymi inštitúciami - samosprávami, verejnou správou i políciou** - pri poskytovaní konkrétnej pomoci starším ľuďom z celého Slovenska.

Projekty zamerané na spoluprácu a aktívne zapojenie starších ľudí

Vytvorenie foriem spolupráce organizácií zabezpečujúcich pomoc a služby starším ľuďom - projekt bol zameraný na vytvorenie spolupráce seniorských organizácií na národnej úrovni s aktívnou účasťou starších ľudí na ovplyvňovaní svojho postavenia. Slúžil ako príklad pre iné krajiny, ako sú Česko, Estónsko, Litva, Poľsko, Ukrajina. Naša organizácia spracovala modelový projekt, ktorý sme prezentovali ako príklad dobrej praxe na podujatí organizovanom Help the Age v Talline (Estónsko) Poskytli sme účastníkom informácie, ako uplatniť túto formu v praxi a ako môže pomôcť pri riešení problematiky starších ľudí, ako aktívne zapojiť práve túto rizikovú skupinu do ovplyvňovania

a definovania problémov ich života, ako spoločne navrhovať a hľadať riešenia. Projekt podnietil vytvorenie podobných sietí vo viacerých krajinách (Litve, Estónsku, Poľsku), ktoré fungujú dodnes a s ktorými spolupracujeme v rámci mnohých zahraničných projektov. Na základe tohto projektu pracuje naša národná sieť a bol vytvorený Parlament seniorov.

Medzinárodný projekt InlusAge

Sociálna inklúzia starších ľudí cez miestne a národné verejné diskusie

Lídrom projektu bola AGE a **spolupracovalo na ňom 10 organizácií z krajín EÚ - Belgicka, Poľska, Česka, Slovenska, Fínska, Nemecka, Bulharska, Írska**. Podieľali sme sa aj na vytvorení toolkitu na aktívne zapájanie starších ľudí do tvorby návrhov a osvedčených postupov, ako sa kontaktovať s príslušnými členmi národného parlamentu, členmi EP či inými národnými/miestnymi orgánmi, prijímajúcimi rozhodnutia. Parlament seniorov, ktorý je príkladom dobrej praxe, uplatňuje účinnejší a koordinovanejší občiansky dialóg, spájajúci miestnu a národnú úroveň, na aktívne zapájanie starších ľudí do ovplyvňovania vlastného postavenia, ochrany svojich práv, ich zapojenie nielen do spoločenského, ale aj verejného života.

Medzinárodný projekt ASCE - cieľom bolo vysvetliť starším ľuďom, ako fungujú európske inštitúcie ako EK, EP, oboznámiť ich s prácou najvýznamnejšej európskej siete AGE. Aktivizovali sme starších ľudí k účasti na voľbách do EP. Oslovili sme kandidátov na poslancov EP s cieľom dosiahnuť, aby problematiku starnutia zaradili do svojho programu a aby spolupracovali s AGE na príprave dôležitých dokumentov na zlepšenie života starších ľudí v Európe, ale i v národných štátoch EÚ.

Medzinárodný projekt INTERGEN, do ktorého boli zapojení starší ľudia ako mentori pre deti. Odovzdávali deťom svoje skúsenosti a zručnosti, ovplyvňovali ich postoje k životu, pozitívny prístup k životným hodnotám, zlepšenie postoja k povinnostiam, ako aj zlepšenie vzťahov v rodine, spoločnosti. **Naša organizácia dosiahla najvýraz-**

nejšie výsledky lebo do projektu boli zapojení zdravotne postihnutí starší občania, ako aj rómske deti z rizikových a rozvrátených rodín, uskutočnili sme najviac aktivít v rámci projektu a je naďalej udržateľný. Projekt mal pozitívny význam pre obe skupiny – starších i mladších. Prispel k zvýšeniu sebavedomia, lepšiemu uplatneniu v spoločnosti, v rodine, škole, zlepšeniu zdravia, psychiky, ale aj získaniu mnohých vedomostí a informácií. Projekt ukázal, ako sa dá aktívne starnúť, ako pre seba niečo pozitívne urobiť, byť prospešným iným a odovzdať kus svojho života, skúseností a múdrosti mladšej generácii. **Za tento projekt naša organizácia získala ocenenie EK v rámci ERAS - za vytvorenie priateľského prostredia k veku - ako aktívne starnúť a byť užitočný.** Projekt bol na zasadnutí Rady vlády pre seniorov vyhodnotený ako jeden z mála úspešných projektov na Slovensku, ktorý je udržateľný aj po ukončení jeho realizácie.

Projekty v oblasti vzdelávania

GRUNTDVIG - Aktivizovanie mysle starších ľudí (EUBIA)

Partneri: Rakúsko, Česko, Nemecko, Slovinsko, Slovensko, Írsko, Portugalsko, Taliansko, Anglicko, Poľsko. **V rámci projektu sme definovali dôležitosť vzdelávania starších nielen v oblasti informačných technológií, ale aj význam rôznych foriem neformálneho vzdelávania, dôležitosť zvyšovania právneho vedomia a informovanosti starších ľudí.** Partnerstvo vytvorilo spoločnú profesionálnu terminológiu, ktorá sa vzťahuje na vzdelávanie starších ľudí a podporuje prácu využívaním internetovej platformy.

Medzinárodný projekt PEOPLE – Celoeurópska sieť pre vzdelávanie a zamestnanie starších ľudí. Zaoberali sme sa otázkami aktívneho starnutia a zotrvania starších ľudí na trhu práce. Cieľom bolo definovať, prečo sa starší majú aj v neskoršom veku vzdelávať a prečo by mali dlhšie zotrvať na pracovnom trhu. **Aktívny život starších ľudí má veľa pozitív a má pozitívny vplyv na samotného staršieho občana, ale i na jeho rodinu, komunitu a celú spoločnosť. Aktívny starší človek je zdravší, sebavedomejší, vzdelanejší, samostatnejší. Členovia jeho rodiny mu nemusia zabezpečovať zdravot-**

né a sociálne **služby a starostlivosť, lebo aktívny starší človek je sebestačnejší**. Má z toho výhody aj celá spoločnosť, pretože nemusí vynakladať značné finančné zdroje na zdravotné a sociálne služby. Partnerskými organizáciami boli organizácie Veľkej Británie, Španielska, Českej republiky, Portugalska, Slovenska a Francúzska.

Medzinárodný projekt UISEL. V rámci projektu, ktorý realizovala naša organizácia, definujeme **dôležitosť, význam a potrebu vzdelávania starších ľudí v oblasti IKT, školenia a práca s tabletmi**. Spolupracujúce krajiny: Portugalsko, Rakúsko, Česko, Slovensko, Španielsko, Rumunsko. Pripravili sme konkrétne vzdelávacie moduly pre starších ľudí – zlepšenie ich prístupu k informáciám, zdravotnej starostlivosti, ochrana a presadzovanie ľudských práv, ochrana proti ich zneužívaniu, ako aj lepšie využitie voľnočasových aktivít.

Podieľali sme sa na európskych aktivitách a projektoch diskriminácia a chudoba starších ľudí v Európe a zúčastnili sme sa na rôznych medzinárodných konferenciách a stretnutiach, kde fórum vystúpilo s vlastnými prezentáciami:

- **svetová konferencia o starnutí v Kodani,**
- **medzinárodné stretnutie ECEN a AGE v Litve,**
- **medzinárodná konferencia expertov z krajín EÚ v Helsinkách,**
- **medzinárodná konferencia v Prahe,**
- **medzinárodná konferencia v Kolíne;**

Dublin, Írsko - rokovanie so zástupcami Írskeho národného parlamentu seniorov,

Vilnius, Litva - konferencia s názvom Diskriminácia starších občanov v krajinách EÚ,

Tallin, Estónsko - medzinárodný seminár o vytváraní národných sietí, kde sme prezentovali modelový projekt Vytvorenia národnej siete na Slovensku,

Varšava, Poľsko - medzinárodná konferencia ECEN - Vytvorenie sietí a spolupráca pre zlepšenie života starších ľudí vo východnej a strednej Európe,

Kroměříž, Česko - aktívna prezentácia o zapojení starších občanov do spoločenského a verejného života,

Lipsko, Nemecko – Monitorovanie národných špecifik a vplyv krízy na postavenie starších ľudí a definovanie problémov starších ľudí v krajinách EÚ

Brusel, Belgicko - prezentácia v EP o postavení starších ľudí.

V roku 2011 sme mali samostatnú prezentáciu na medzinárodnej konferencii, ktorá sa konala v priestoroch EK v Bruseli v rámci projektu InklusAge. Ako jediná krajina sme premietli krátky film zo života starších ľudí z regiónov Slovenska.

V júni 2013 na medzinárodnej konferencii s názvom Sociálna inklúzia a dôstojnosť v starobe vo Varšave sme prezentovali naše aktivity v prospech zvyšovania finančnej gramotnosti starších ľudí a zlepšovania podmienok v znižovaní zadlženosti seniorov. Na stretnutí sa zúčastnili: verejná ochrankyňa práv, zástupcovia ministerstiev, bánk, akademickej obce, ako aj predstavitelia hlavného mesta Poľska – Varšavy. Prezentovali sme naše výsledky v ochrane práv starších ľudí, prevencii a vo vzdelávaní starších ľudí.

V novembri 2013 sme boli spoluorganizátorom medzinárodného stretnutia a konferencie v Prahe s názvom Dôstojnosť života starších ľudí a ich začlenenie do spoločnosti. Fórum malo na konferencii dve prezentácie – o našich postupoch v riešení problematiky finančného zneužívania a boja proti nekalým obchodným praktikám a o dobrej spolupráci s vládnymi inštitúciami v rámci tejto problematiky. Veľmi zaujímavá informácia bola, že naša **organizácia iniciovala zvolanie mimoriadneho výboru seniorov k problematike zneužívania starších ľudí, kde sa prijali dôležité závery.**

V júni 2014 sa v Bruseli konala konferencia Sociálna inklúzia a dôstojnosť v starobe - participatívne prístupy k využitiu referenčných rozpočtov, ktorú organizovali AGE a BASCO z Nemecka, za účasti 13 krajín EÚ – European Semester 2014 and Europe 2020. Prezentovali sme veľmi dobré výsledky dosiahnuté v rámci projektu, ktorý je zameraný na finančnú gramotnosť seniorov. **Účastníci vysoko vyzdvihli naše výsledky v rámci projektu, hlavne dobrú spoluprácu s vládnymi inštitúciami v boji proti nekalým praktikám, realizovanie aktivít zameraných na vzdelávanie a prevenciu proti zadlžovaniu starších osôb, zvyšovanie ich vedomostí a zruč-**

ností v boji proti rizikám chudoby a zneužívaniu. Veľmi ich zaujala prevádzka bezplatnej celoslovenskej Senior linky a poradenstvo starším v rizikových situáciách, ako aj akcie zamerané na prevenciu, vzdelávanie a zvyšovanie finančnej a právnej gramotnosti starších ľudí. Ako jediná organizácia sme predstavili realizáciu spoločných aktivít so štátnou správou – s Ministerstvom spravodlivosti SR, s ktorým úzko spolupracujeme, sme dosiahli riešenie tohto problému prijatím legislatívy.

V rámci realizácie medzinárodného projektu ASCE sa uskutočnila medzinárodná konferencia na pôde Európskeho parlamentu **v Bruseli** za účasti jeho poslancov a za účasti starších občanov zo Slovenska, na ktorej sme prezentovali výsledky projektu a problematiku starnutia na Slovensku. Záštitu nad konferenciou mala naša organizácia v spolupráci s našimi poslancami EP.

V júni 2015 sme sa zúčastnili na dvojdňovej konferencii o násilí a týraní starších ľudí v Bruseli, kde sme ako jedna z mála organizácií z krajín EÚ boli prizvaní Radou Európy na rokovanie na pôde RE a EP.

V októbri 2015 sme sa zúčastnili na konferencii s názvom Chudoba a sociálne znevýhodnenie starších ľudí a zdravotne postihnutých skupín - ich príjmy a výdavky, ktorá sa konala v Paríži.